ÙCZBÒWNIK DO KASZËBSCZÉGÒ JÃZËKA

Emilia Maszke

KASZËBSCZI ÒDKRIWCA

Klasa 6

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE

KASZËBSCZI ÒDKRIWCA

Ùczbòwnik do kaszëbsczégò jãzëka

Klasa 6

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

Podręcznik jest finansowany ze środków budżetu ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania.

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania, i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego mniejszości narodowych, mniejszości etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym do nauczania języka kaszubskiego na II etapie edukacyjnym, na podstawie opinii rzeczoznawców: prof. Marka Cybulskiego, mgr Wandy Lew-Kiedrowskiej, dr. Tomasza Karpowicza.
Rok dopuszczenia: 2021
Nr dopuszczenia: 938/3/2021

Koordynacja wydawnicza
Lucyna Radzimińska

Korekta
Eugeniusz Pryczkowski
Bożena Ugowska

Ilustracje
Joanna Grudnik

Opracowanie map
CartoTeam

Projekt layout'u i okładki
Agata Przybylska

Redakcja graficzna, skład
Piotr Geisler

Wydawca i Autorka składają podziękowania Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie za pomoc w udostępnieniu materiałów do podręcznika.

Wydawca i Autorka składają podziękowania panu Tomaszowi Fopkemu za wyrażenie zgody na udostępnienie fragmentów nagrań poematu Hieronima Derdowskiego *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł* w załączonej do podręcznika w celach edukacyjnych płycie z materiałami dźwiękowymi.

Wydawca i Autorka składają podziękowania państwu Edmundowi i Zofii Kamińskim za zgodę na umieszczenie archiwalnych nagrań Jana Trepczyka w załączonej do podręcznika w celach edukacyjnych płycie z materiałami dźwiękowymi.

Wydawca i Autorka składają podziękowania pani Weronice Korthals-Tartas za wyrażenie zgody na udostępnienie wersji oryginalnej piosenki w załączonej do podręcznika w celach edukacyjnych płycie z materiałami dźwiękowymi.

Zdjęcia
Emilia Maszke (58, 101); Arkadiusz Wegner (20); Paulina Węsierska (22); Lucyna Radzimińska (104), Marek Pałubicki, arch. MPiMKP w Wejherowie (110); Biblioteka Narodowa, https://polona.pl (44, 45); CanStockPhoto: miceking (5), kaarsten (27), pashabo (75), Thomas_Dutour (101), suti (107), CreativeNature (120); www.slupczewski.pl, Michał Słupczewski (105)

Copyright by Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
Gdańsk 2021

Wydawca
Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie
ul. Straganiarska 20–23
80-837 Gdańsk
www.kaszubi.pl, biuro@kaszubi.pl

ISBN 978-83-66820-09-8

Spisënk zamkłoscë

„Bëlôcë, Rëbôcë, Józcë…”

Czas do szkòłë! 8
Janusz Mamelsczi, *Cedel* 8
Król swégò méstra nalôzł 10
Frãcëszk Sãdzëcczi, *Król i kòwôl* 10
Jedzemë na wanogã 12
Janusz Mamelsczi, *Wanoga* 12
Ù króla Kaszëb 15
Jerzi Samp, *W gòscënie ù króla Kaszëb* 15
Dojachac do hôwindżi 17
Hieronim Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł (wëjimk)* 18
Aleksander Tomaczkòwsczi, *Kùtrowô pòlka* 20
Rëbôcë 21
Józef Cenôwa, *Jem jô rëbôk* 21
Zygfryd Prószyński, *Ziemia Pucka w opowiadaniu, baśni, anegdocie ludowej* 22
Léón Roppel, *Rëbackô dumka* 23
Kaszëbsczi skôrb 24
Janusz Mamelsczi, *Jantar* 24
Aùgùstin Dominik, *Jasnobruny bùrsztin* 25
Jantarowi szlach 26
Alojzy Nôdżel, *Jumnéta* 26
Rëbë – dobroctwò Pòmòrzô 27
Alojzy Nôdżel, *Szczëka i òkùnk* 27
Bëlôcë – Kaszëbi nad mòrzã 29
Marian Selin, *Mój môli bôcyk* 29
Etniczné pòdgromadë Kaszëbów 30
Aleksander Labùda, *Jak Kaszëbskô* 30
Pòwtórzenié 32

„Zwëczi naji chëczi”

To, co pòłikô czas 34
Alojzy Nôdżel, *Czemù tak chùtkò* 34
Jakô je gòdzëna? 35
Na brzegù żëcô i smiercë 37
„Gdze je wòlô, tam je i droga” 38
Janusz Mamelsczi, *Służka* 38
Dzéń Zôdëszny 40
Henrik Hewelt, *Dzéń Zôdëszny* 40

„Na swiãtégò Môrcëna òd gąsków czôrnina” 42
„Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô” 43
Józef Cenôwa, *Strądowi rabùsznicë i rzimsczi kardinôł* 43
Roman Apolinary Regliński, *W kręgu legend krzyżackich* 44
„…” (twój bédënk tematu) 45
„W adwence skrzëpczi są zamkłé” 46
Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù 47
Testament Mestwina 48
Bernat Sëchta, *Òstatnô Gwiôzdka Mestwina* 48
Lëst do Gwiôzdora 51
Róman Drzéżdżón, *Swiãti Mikòłôj a Gwiôzdór* 51
„Cobë kózka nie skôkała, bë gùzeczka nie dostała” 52
Janusz Mamelsczi, *Snôżota* 52
Zëmòwé wiodro 54
Jón Trepczik, *Zëmòwi wiater* 55
Jón Trepczik, *Pùrgówka* 55
Wieselné òbrzãdë przódë i dzys 56
Bernat Sëchta, *Jak to Grótowi Julë szło z kawalérama* 58
M jak miłota 59
Alojzy Nôdżel, *Zarzekłé kôłpie* 59
„Rëbë wòdą, lëdzy zgòdą” 60
Janusz Mamelsczi, *Zgòda* 60
Dzéle mòwë. Pòwtórzenié 62
Pòwtórzenié 63

Bëlny Kaszëbi

Ò Tónie Ôbramie i Józefie Hallerze? 66
Krzysztof Jażdżewski, *Wędrówki po historii* 67
Jerzy Nacel, *Prawdy i mity* 67
Òjc kaszëbsczi lëteraturë – Florian Cenôwa 68
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié drëdżé: z Florianã Cenôwą* 68
Florian Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą (wëjimk)* 71
Ługôrz kaszëbsczi – Hieronim Derdowsczi 72
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié trzecé: z Hieronimã (Jaroszã) Derdowsczim* 72
Hieronim Derdowsczi, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł (wëjimk)* 74
Królewiónka Remùsa 76
Aleksander Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa (wëjimk)* 76
Ùsôdzca Remùsa – Aleksander Majkòwsczi 78
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié pierszé: z Aleksandrã Majkòwsczim* 78
Gùczów Mack 82
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié czwiôrté: z Aleksandrã Labùdą* 82
Jãzëk czë gwara? 85
Aleksander Labùda, *Jãzëk czë gwara* 86

Aleksander Labùda, *Na jednym kòle* 87
Méster Jón 87
Jón Trepczik *Hej, mòrze, mòrze…* 87
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié piąté: z Janã Trepczikã* 88
Jón Drzéżdżón – òsoblëwi ùsôdzca 91
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié dzewiąté: z Janã Drzéżdżónã* 91
Jón Drzéżdżón, *Przëszlë do mie…* 93
„Może mi kiedyś policzą Kaszuby, żem je tak kochał, tak się dla nich trudził” 94
Janusz Mamelsczi, *Zéńdzenié* ósmé*: z Bernatã Sëchtą* 94
Pòwtórzenié 97

„Kaszëbë wòłają nas”

Wiôldżi Tidzéń na Kaszëbach 100
Rómk Drzéżdżónk, *Dëgù, dëgù pò 5 zł* 102
Remùs przëbiwô do stolëcë Kaszëb 104
Aleksander Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé* (*wëjimk*) 104
Deotyma, *Panienka z okienka. Starodawny romansik* 105
Jem prezenterã wiodra 106
Są pszczołë, je żëcé 107
Janusz Mamelsczi, *Cëgańskwò* 107
Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi 109
Czë rozmiejã ùwôżno czëtac? 111
Jerzi Samp, *Zaklãtô stegna* 111
Czasnik – dłëgszé i krótszé fòrmë, nasebny ùstôw 115
Gratulacje! Bãdzesz starszim bratã! 116
Janusz Mamelsczi, *Dzecuszkò* 116
Szafa starczi Klarë 118
Przigòda jednégò szãtopierza 119
Alojzy Nôdżel, *Grzenia i szãtopiérz* 119
Na zakùńczenié… 121

Słowôrzk 123
Spisënk zamkłoscë na platce CD 125
Bibliografiô 126

spiéwanié
gôdanié
słëchanié
projekt
òbzéranié
karta robòtë
robòta w karnach
zadanié do zrobieniô w zeszywkù
@ szukanié infòrmacjów / internet

Dzél I

Bëlôcë, Rëbôcë, Józcë...

Czas do szkòłë!

- Przëbôczë so lëtrë kaszëbsczégò alfabetu. Dôj bôczënk na wëmòwã apartnëch kaszëbsczich zwãków.
- Pòmëslë, do cze je nama pòtrzébnô spòsobnota pisaniô i czëtaniô?

1 Przeczëtôjta razã tekst Janusza Mamelsczégò i dôjta bôczënk na frazeòlogòwé zrzesze.

Mòja nënka baro czãsto zachôdô do naji sąsôdczi, Sykòrzëny, a téż òna wiele razy zachôdô do nas. Rôz, jak òne so pòwiôdałë ò swòjich dzecach, a ò swòjich dzecach òne so pòwiôdają baro wiele, tak òd słowa do słowa òne doszłë do te, że jô móm pòmagac sënowi Sykòrzëny, Rómeczkòwi, w nôùce. Rómk zaczął le chòdzëc do pierszi klasë i jak jô wnet sã domaklôł, òn bél baro mądri, leno jesz barżi zgniłi. Tak tej jô z nim sedzôł i próbòwôł gò czegòs naùczëc:

– Napiszë swòje miono – jô mù rzekł.

Rómk zaczął pisac Rómk. Leno za sztót òn gôdô:

– Kò më jesz nie znajemë lëtrë „ó”.

Jô sã przëzdrzôł na jegò pisanié i widzã, że mô napisóné dobrze.

– A co to je?

– To je „ó” – òdrzekł Rómk.

– Në jo, tej czemù të gôdôsz, że të nie znajesz ti lëtrë?

– Jô gôdóm, że më nie znajemë ti lëtrë.

– Tej czemù të gôdôsz, że wa nie znajeta ti lëtrë?

– Bò ji jesz nie bëło na ùczbach – òdrzekł Rómk.

– Në jo. A wiele lëtrów wa jesz nie znajeta? „R” wa ju znajeta?

– „R” më znajemë, „m” i „k” téż. Ale nie znajemë jesz „z” i „sz”.

– A do cze cë terô „z” i „sz”?

– Żebë napisac Zbiszk – òdrzekł Rómk i zarô napisôł w zesziwkù miono mòjégò bracynë, a nie zrobił przë tim żódny felë. Wtim prawie wlôzł Zbiszk z naszim tatkã. Òni sedzelë w drëdżi jizbie i czëlë wszëtkò, co më z Rómkã gôdelë. Temù Zbiszk zarô rzekł:

– A më znajemë wszëtczé lëtrë!

– Jo? Jes të ale mądri! – jô pòchwôlił Zbiszka. – A mòżesz të mie tu napisac Mack?

– Leno jô prawie nie pamiãtóm, jak òne wëzdrzą – flot dopòwiedzôł Zbiszk.

– Wejle! Tak cos! – jô bél mòcno zdzëwòwóny, a nasz tatk pewno jesz mòcni, bò òn nick nie gôdôł, leno na nas wzérôł wiôldżima òczama. W kùńcu òn sã òdezwôł:

– Mądri jak Salomónowé bùksë! Je to ale dzywno! Rómk jesz nie znaje wszëtczich lëtrów, ale pisac i czëtac mòże. Zbiszk znaje wszëtczé lëtrë, leno pisac ni mòże, bò nie pamiãtô, jak òne wëzdrzą. Jakże to mòże bëc? – spitôł tatk. Leno më nie wiedzelë, co jemù òdrzec.

– Tej mie chòc pòwiédzta, jak wama sã zdaje, co je lepi, znac lëtrë i nie rozmiec pisac czë nie znac lëtrów, ale pisac?

– Nôlepi je przechadac z klasë do klasë – òdrzekł Zbiszk i zarô dodôł: – I miec dobré swiadectwò.

– Rozëmkù, pòj dodómkù! Wôżniészé je, co të rozmiejesz, a nié jaczis cedel – rzekł tatk.

– Kò wë, tatkù, mie wiedno pòwiôdelë, że jô móm przëniesc dobré swiadectwò – płaczącym głosã gôdôł Zbiszk.

– Jo, leno na twòjim swiadectwie stoji napisóné, że të lëtrë ju znajesz i pisac mòżesz. (…) – zawrzeszczôł tatk i szedł òd nas lóz.

(…) Reno Zbiszk zaczął sã dopòminac, żebë nas chto zawiózł do kòscoła, bò më mielë służbã na rené, a piechti nama bëło dalek jic.

– Wiész të co, Zbiszkù? Le jô dzys ni mògã jachac aùtã – rzekł tatk.

– A czemùż to? Wë doch môce prawò jazdë, tatkù? – òdrzekł Zbiszk. (…)

Terô Zbiszk sã mòcno zajiscył. Òn szedł do swòji jizbë i długò z ni nie wëlôżôł. W kùńcu òn doch zlôzł na dół i ùsmiéchniãti rzecze:

– Tatkù, tej niech Mack z nama jedze!

– Mack?! Jezës, knôpie, Mack doch jesz ni mô prawa jazdë, dzeż bë òn mógł z wama aùtã jachac? – zdzëwòwôł sã tatk. – Nigdë na swiece, nié!

– Prawa jazdë òn mòże jesz ni mô, kò aùtã òn mòże baro dobrze jachac!

– I co z tegò, knôpie, jak òn jesz ni mô na to żódnëch papiorów! Żebë jezdzëc, mùszi miec papiorë! To të doch mùszisz rozmiec, sënie – tłómacził Zbiszkòwi znerwòwóny tatk.

– Tatkù, wë doch sami mie wczora rzeklë, że nie je wôżny cedel, leno to, co człowiek rozmieje! (…)

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 106-109.

2 Zapiszë do zesziwka frazeòlogòwé zrzesze, òbjasnij jich znaczenié, a pózni ùłożë z nima zdania.

3 Wiész, co to je cedel? Jaczé cedle cë sã ùdało ju zdobëc?

4 Co wedle tatka je w żëcym wôżné? Przeczëtôj pasowny wëjimk. Czë të sã z tim zgôdzôsz? Co të ùznôwôsz za wôżné rzeczë?

Kòmizm – òsoblëwòsc tekstu, filmù abò zdarzeniô, co wëwòłiwô smiéch. Tipë kòmizmù:

Kòmizm stojiznowi (sytuacyjny) – apartné, smiészné przëpôdczi abò zachòwania, np. zwrócenié sã na skórce òd banana;

Kòmizm słowny – apartné pòłączenié słowów, żebë kògòs rozsmiészëc, np. w szpòrtach, kawałach;

Kòmizm pòstacjowi – stwòrzenié bòhaterów, co smiészno wëzdrzą abò sã smiészno zachòwùją, np. Mariolka ze szpòrtowi grëpë

5 Namaluj w zesziwkù tabelã i dofùluj jã.

tip kòmizmù	znaczenié	przikłôd

6 Na czim pòlégôł kòmizm w tim zdarzenim? Jaczi tip kòmizmù òstôł wëzwëskóny przez aùtora?

7 Wëmëslë szpòrtowną scenkã, jaką przedstawisz swòjim drëchóm abò òpòwiédz szpòrt. Zróbta so w klase przezérk kabaretów abò stand-up pò kaszëbskù.

„Król swégò méstra nalôzł”

Czim piérwi zajimôł sã kòwôl? Co dzysô robi kòwôl? Czë znajesz lëdzy, co wëkònëją taczi wark?

Ùłożë tãgódkã, chtërny rozrzeszenim bãdze zéwiszcze KÒWÔL.

Jednégò dnia zajachôł król przed kùzniã:
– Bòże pòmagôj, méstrze!
Kòwôl niewiôldżi, ale zasadłi, zerwôł swòjã kapùcã:
– Pón Bóg zapłac, Królewskô Mòsc!
Spiesził do króla w skórzanym szorcu, z młotkã w rãce, na kòrkach.
Król dërno:
– Mój òdżer zgùbił pòdkòwã, zrób nową, ale mòcną a cwiardą, a pòdbij jã!
Méster òd nôlepszi stôlë żelazło wëkùł, kòpëto wëczëszcził a chcôł pòdkòwã pòdkùc.
Król:
– Dôj sa!
Wzął pòdkòwã w rãkã, sklészcził pôlce, a zdżął jã jak witkã wierzbòwą, rzucył te sztëczczi kòwôlowi pòd nodżi:
– Twòje pòdkòwë nie są nic wôrt, zrób drëdżé, lepszé!
Kòwôl wëkùł drëdżé a pòdsadzył, przëkùł, a król mù pòdôł cwiardi talôr. Méster gò wzął, sklészcził szczëpkama, zgniótł gò jak papã, rzucył tã skòrëpã na kòwadło:
– Mòje pòdkòwë są dëcht tëli wôrt jak Waszi Królewsczi Mòscë talôr!
Tak i król swégò méstra nalôzł.

Frãcëszk Sãdzëcczi, *Król i kòwôl*, w: *W krôjnie kaszëbsczich brawãdów*, red. Bòżena Ùgòwskô, Gduńsk 2018, s. 44.

1 Wëjasnij, co to znaczi, że „król swégò méstra nalôzł”? Zapiszë do zesziwkù òdpòwiédz.

WSKÔZË PISËNKÙ:

ë – czej w jãzëkù pòlsczim czãsto w tim môlu wëstãpùje **i, y**, abò **u;**

np. Kaszëbë – Kaszuby

ù, ò – na pòczątkù wërazów;
np. **ò**kno, **ù**czba, **ù**kazac, **ò**na

– pò spółzwãkach **p, b, k, g, ch, w, f, m**;

Prosył Baro Krësztof Grégòra Chcôłbëm Wikszé Fale Mòrza.

np. pò**dkò**wa, **mù**szi, **chò**c

– pò samòzwãkach **a, e, ë, é, ô, o, ò, u, ù,**
np. **aò**rta, **aù**to, n**ôù**ka, prz**ëò**zdobic, z**oò**logiô, g**eò**grafiô, **ùò**glowic

ô – czej w jãzëkù pòlsczim cãsto w tim môlu stoji **a**;

np. jô – j**a,** òbrôz – obr**a**z

ã – czej w jãzëkù pòlsczim w tim môlu stoji **ę (czasã em);**

np. gãs – gęś; bãdã – będę; Bògã – Bògi**em**

é – czej **czëjesz i/y** a w pòlsczim cãsto w tim môlu stoji **e**;

np. slédz – śledź; wieselé – wesele**;** téż – też

JINÉ WSKÔZË:

W kaszëbsczim ni ma mitczich zwãków – ~~**ś, ć, ź, dź.**~~

Le pamiãtac nôleżi, że zwãczi sz, cz, ż, dż wëmôwiómë mitkò [ś, ć, ź, dź].

Kaszëbienié – zmiana spółzwãków mitczich: ś, ź, ć, dź na cwiardé: s, z, c, dz, np. sedzec, scana, zemia.

Y w kaszëbiznie piszemë le pò **s, c, z, dz** i cwiardim **n**.

DOBRÔ RADA:

Czedë czëjesz Y to może to òznaczac, że w tim môlu nót pisac:

2 Z brawãdë ò kòwôlu i królu wëpiszë wërazë, chtërne bãdą pasowałë do pòdónëch wëżi wskôzów. Namaluj w zeszìwkù taczé zestawienié i dofùluj przikładama z tekstu. Dopasuj wskôzë, jaczé są niżi i ùdokaznij jich pisënk.

	przikłôd	pòlsczé słowò
ë → i		
ë → u		
ë → y		
ô → a		
ò na pòczątkù		
ù pò p		
ù pò k		
ù pò g		
ù pò w		
ù pò m		

ò pò b		
ò pò w		
ò pò k		
ò pò m		
ò pò p		
ò pò g		
ã → ę		
é → e		
kaszëbienié		
y pò cwiardëch zwãkach		

3 Przëbôczë so pòzwë kaszëbsczich przëpôdków. Może pòmòże cë w tim taczé zdanié:

Nataliô robi deser waniliowi na miłi wieczór

Òdmień w zesziwkù przez przëpôdczi jistniczi *kòwôl i król*.

4 W teksce należë przikładë czasnika, znankòwnika, wielnika. Òkreslë jich gramaticzną fòrmã.

Np. wëkùł – czasnik – òs. 3, l. pòj., ch. ô., ùszłi czas;

5 Przërëchtuj na klasową gazétkã wskôzë kaszëbszégò pisënkù.

Jedzemë na wanogã

Wiész, co znaczi słowò *wanoga*? Żlë nié, skòrzëstôj z kaszëbszégò słowarza normatiwnégò Eùgeniusza Gòłąbka. Dopiszë w zesziwkù do niegò synonimë.

WANOGA

Lubita jezdzëc na wanodżi? Ùdokaznijta swój òbsąd.

Na jaczi wanodze të bół w slédnym czasu? Òpòwiédz ò tim.

1 Wëszłëchôj ùwôżno pòstãpną przigòdã Macka. Wëpiszë do zesziwka môle, w jaczich bół Mack òb czas wanodżi.

(…) – A dze wa, Mackù, jedzeta?

– Nad mòrze, tatkù, nad nasz Bôłt.(…) Tatkù, szkólnô nama rzekła, że më mùszimë òbezdrzec jiné dzéle Kaszëb i je pòznac, jich historiã i…, i jiné rzeczë.

– Kò tej le jedzta. Mùsz je mùsz – òdrzekł tatk i dôł mie piãcdzesąt złotëch. – Môsz, kùp so tam co dobrégò. (…)

Më, knôpi, sedlë so w aùtobùsu czësto na kùńcu, na òstatnym sedzenim. (…)

Pierszi przëstónk béł w Piôsznicë. Tam më wjachelë do taczégò wiôldżégò lasa, a tej nama kôzelë wëlażac. W tim lese bëłë grobë Kaszëbów i jinëch pòmòrdowónëch przez Miemców. Bez 12 tësãcy lëdzy. Szimka to, co gôda szkólnô, mòcno znerwòwało:

– A czemù ti Miemcë nas tak mòrdowelë?

– Jima to nakôzôł Adolf Hitler, to béł führer, taczi jich przédnik – tłómacza szkólnô.

– A czemù më sã tak jima delë?

– Pòlskô bëła tej słabszô òd Miemców, a Hitler sã rëchtowôł na wòjnã wiele lat.

– Tej më mùszimë terô jima za to pòkazac! – jiscył sã Szimk. – Terô më ju jesmë dosc mòcny?

– Terô më i Miemcë jesmë drëchama i nie bãdze z nima żódny wòjnë.

– Szkòda – òdrzekł Szimk, bò miôł wiôlgą chãc kòmùs za tã Piôsznicã wladowac.

Drëdżi przëstónk më mielë kąsk dali, w Krokòwie. Tam më òbzérelë fejn zómk i ògród. Tim razã më sã dowiedzelë, że czedës òn słëchôł familie Krokòwów. Òb czas wòjnë jeden młodi Krokòw béł w pòlsczim wòjskù, a drëdżi w miemiecczim. Pò wòjnie Krokòwów wënëkelë, za to, że bëlë Miemcama. Pózni trzecy Krokòw dôł dëtczi, żebë Pòlôszë so ten zómk wëremóntowelë. Szimk nie béł z tegò ani głupi, ani mądri.

– Tej kùreszcze kògùm ti Krokòwòwie są, Pòlôchama czë Miemcama? – òn sã pitôł szkólny.

– Terô jich ju ni ma, równak czedës òni sã czëlë Kaszëbama – òdrzekła szkólnô. (…)

Z Krokòwa më jachelë do klôsztoru w Żarnówcu. Pózni jesz përzinkã dali, òbzerac stôrą pòlskò-miemiecką grańcã. Na òstatkù më zajachelë do Pilëców, dze më mielë plac do spaniô. (…)

Jesz tegò samégò dnia wieczór më so szlë na plażã. Z pòczątkù më szlë pòmału, pôrama, tak jak szkólne nama nakôzałë, leno jak më ju bëlë na trapach, co prowadzëłë w dół, do mòrza, tej më nie wëtrzimelë i zaczãlë nëkac, chto chùdzy dobiegnie do wòdë. Szkólniczczi cos tam za nama wrzeszczałë, ale ni mògłë z tëłu zdążëc pò tëch trapach. Tak më całą grëpą wnëkelë nad tã wòdã. A prawie wała sã copnã, a më jak natrzasłi za nią. Wtim nadpłënã nowô, leno më ju nie zdążëlë przed nią wërwac. Zanim szkólne do nas doszłë, wszëtcë mielë ju nodżi mòkré do kòlón. Mòkré bótë, mòkré bùksë i mòkré żoczi. Nie bëło radë, më mùszelë zarô jic nazôd do naszich jizbów.

Na drëdżi dzéń më ju taczi cepòwati nie bëlë i nie delë sã zaskòczëc wòdze. Szpacéra plażą nama sã fejn ùda, më doszlë jaż do blizë w Rozewim, a nazôd më szlë wedle przedwòjnowi, pòlsczi „aùtostradë”, jakô łącza Wiôlgą Wies z Pilëcama. Pò pôłnim më bëlë jachóny do Wiôldżi Wsë. Tam më òbzérelë rëbacczi pòrt, më bëlë wëlazłi na wieżã w Dodomie Rëbôka, pózni më szlë na alejã gwiôzdów spòrtu, a na kùńcu jesz sã kąpelë w basenie w Cetniewie. (…)

Trzecégò dnia më pòcygnãlë jaż na Hél. Tam më nôprzód w mùzeùm òbzérelë wiôldżé miemiecczé kanónë z drëdżi wòjnë. Pózni më òbzérelë pòlsczé kanónë, a pò drodze jesz rusczé kanónë. (…) Pózni më jesz so szlë przeńc do hélsczégò pòrtu, pòtemù òbzerac zelińtë i jesz do Rëbacczégò Mùzeùm. Jak më jachelë nazôd, tej më jesz stanãlë w Swiecënie.

– Tu w tim placu w 1462 rokù bëła wiôlgô biôtka Krzëżôków z Pòlôchama – tłómacza nama szkólnô.

– A chto wëgrôł – zarô spitôł sã Szimk.

– Wëgrelë Pòlôszë – ùceszonô òdrzekła szkólnô.

– A Krzëżôcë to bëlë Miemcë?

– Wszëtcë nié, równak wikszi dzél pewno jo.

– A Kaszëbi tuwò téż sã biôtkòwelë? – tim razã jô sã wtrącył. Na to szkólnô sztërk damia, a na òstatkù rzekła:

– Jo, Krzëżôkóm miôł pòmagac słëpszczi książã Érik II. Leno òn przëjachôł za pózno i mùszôł przed Pòlôchama wërëwac.

– A to bél Pòlôch czë Miemc? – to znôwù Szimk.

– Eee… to bél Kaszëba – òdrzekła szkólnô.

– Je to ale dzywno, co? – rzekł do mie Szimk.

Znądka më ju jachelë prosto dodóm. A jak jô ju wlôzł do chëczë, tej tatk mie sã spitôł tak jak wiedno, czej jô przëjéżdżôł nazôd z jaczis wanodżi:

– Je cë terô lepi, synkù?

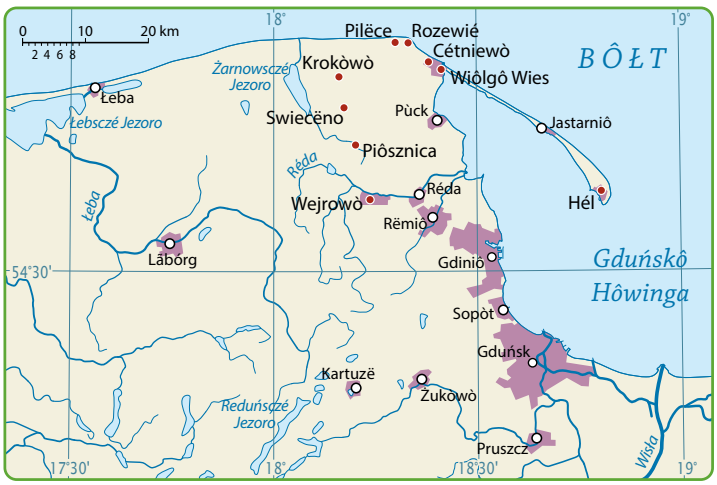
A jô jemù òdrzekł tak jak wiedno:

– Jo, tatkù, jô wiele widzôł i wiele sã naùcził. Dzãkùjã, że wë mie pòzwòlëlë jachac.

– To je dobrze, że të jachôł. Tej-sej człowiek mùszi sã z chëczów rëszëc, bò jinaczi òn bãdze jak nen kam, czim dłëżi òn leżi na jednym placu, tim barżi mchã òbłazy.

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 94–99.

2 Na karce Kaszëb zaznaczë môle, jaczé òdwiedzył Mack i jegò drëchòwie. Ò kòżdim z tëch placów napiszë krótczé wiadło.

3 Spòrzãdzë plan wanodżi klasë Macka i Szimka.

Pò I wòjnie swiatowi grańca pòlskò-miemieckô bëła wëznaczonô na spòdlim ùstaleniów Traktatu Wersalsczégò. Òd Żarnówca do Bôłtu wëznôczała jã rzéka Piôsznica. Na pôłnim szła przez bëtowszczi kréz, gdze lëdze nie chcelë òddac swòji òjcowiznë Miemcóm i zaczãlë tzw. „wòjnã pôlëkòwą”.

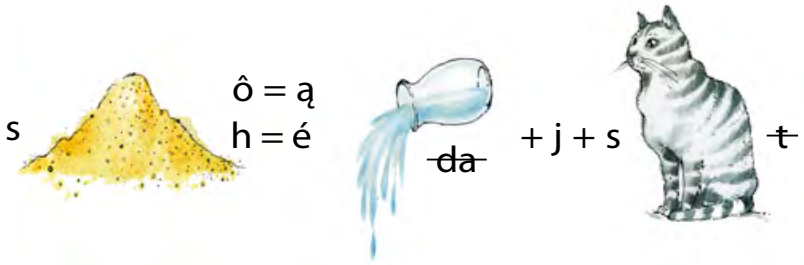
4 Dôj bôczënk na to, jak szła pòlskò-miemieckô grańca. Òpiszë jã. Czë twòja môlëzna nalôżała sã w grańcach Pòlsczi czë Miemców?

5 Należë wiadomòscë ò tzw. „wòjnie pôlëkòwi” i zapiszë w zeszywkù, na czim òna zanôléga.

6 „Wanoga pò Kaszëbach” – przërëchtuj plan 2-3 dniowi rézë pò wôżnëch historicznëch môlach na Kaszëbach.

Ù króla Kaszëb

- Czë môsz czëté ò tim, co je rozrzeszenim rebùsa?
- Sprawdzë w *Bedekerze kaszëbsczim* Różë Òstrowsczi i Izabellë Trojanowsczi, co je napisóné pòd tim zéwiszczã.

Niedalek Lãbòrga je góra, w chtërny przebiwô król kaszëbsczi. W dôwnëch czasach ògromnô dzura prowadzëła do ji wnãtrza. Pewnégò dnia spùscëło sã w no òtchłanié dwùch dzyrsczich, młodëch chłopów, chtërny chcelë widzec, co téż tam je bënë.

Narôz òni sã nalezlë w zaczarowónym ògrodze, gdze dokòła bëło pełno wòniącëch róż i kwiatów. Na westrzódkù rosło wiôldżé drzéwiã, ùdżinające sã òd biôłégò kwiatu wëdającégò miłą wòniã, jakbë òd jaczégòs rajsczégò drzewa. Za ògrodã rozpòscérała sã zelonô łąka, òtoczonô wkół krzama, w chtërnëch pełno bëło ptôchów spiéwającëch. Za tą łąką wznôszôł sã mòżny zómk, a jegò wieża i dak szczerim złotã sã łiszczëłë.

Terô òbadwaji ùzdrzelë na swòji drodze snôżégò anioła. Wzął jich za rãce i pòprowadzył do zómkù. Jegò òkna bëłë òdemkłé i òni czëlë cëdną grã na harfach, za serca chwëtającą. Wtim złoté chmùrë zakriwają mòdré niebò, srogô zriwô sã bùrzô i padô szczerozłoti grôd. Òni zarô chcelë zbierac te skarbë, ale chłopiã rzekło:

– Dôjta pòkù, to je królewsczé.

Pòbiegłé niebò sã wëpògòdzëło. Jesz òni nie doszlë do zómkù, a ju słuńce pëszno zaswiécëło. Na jasnëch blónach gòrô sédmë cëdnëch tãcz na znak, że bùrzô przeminãła. I tak ny dwaji dostelë sã do zómkù.

W szeroczim dwòrcu stojôł złoti trón, a na nim sedzôł stôri król kaszëbsczi. Długô jegò broda jak sniég bëła biôłô, a na głowie łiska kòrona brilantowô. Król rzekł jima:

– Jô witajã waji serdeczno.

Tej òn sã głãbòk zamëslił i w kùńcu rzekł:

– Biéjta nazôd i zwiastujta wszëtczim lëdzóm mòji zemie, że stôri jich król sle jima pòzdrowienié. Jô ò nich pamiãtajã. Przed wrogama przemòżnyma jô skrił sã do wnãtrza zemie, ale nadchôdô czas, że jô wrócã. Wòjskò mòje ti chwilë sã ju dożdac ni mòże. Biéjta i bądzëta dobri mëslë! A na znak mëch słów królewsczich wezta ten to złoti piestrzéń.

Tak ti dwaji pedlë na kòlana przed tim dobrim stôrim królã i długò płaka. W kùńcu no chłopiã jich wëprowadzëło i tak òni przëszlë nazôd na zemiã. To wszëtkò òni òpòwiôdalë i lud sã baro cesził.

Jerzi Samp, *W gòscënie ù króla Kaszëb*, w: *Zaklãtô stegna*, Gduńsk 2017 s. 219–221.

1 W jaczim môlu przebiwôł król kaszëbsczi? Należë ten plac na karce Kaszëb. Pòszëkôj téż jinszich môlów, gdze wedle rozmajitëch legendów schòwóné je spiącé wòjskò. Do jaczégò z nich je nôblëżi z twòji môlëznë?

2 Na spòdlim tekstu òkreslë, czë zdania są prôwdzëwé (P) czë falszëwé (F).

P F W zemi bëtowsczi przebiwôł król kaszëbsczi.

P F Ògromnô dzura prowadza do bëna górë.

P F W tã òtchłań weszło dwùch chłopów.

P F Za ògrodã rozpòscéra sã zelonô łąka, òtoczonô krzama ze spiéwającyma ptôchama.

P F Zómk wznôszôł sã za ògrodã.

P F Król bél stôri i sedzôł na złotim trónie.

P F Dwaji knôpi pedlë na kòlana i prosëlë króla ò ùwòlnienié.

3 Należë w teksce wëjimczi, co òpisëją ògród i òkòlé, zómk, króla. Przeczëtôj je, a pózni swòjima słowama òpiszë jeden z tëch wëżi wëmienionëch môlów. Nie zabaczë ò znankòwnikach.

DÔJ BÔCZËNK!

Przë òpisënkù wôżné są znankòwniczi – òkreslenia jistnika.
Znankòwniczi może stãpniowac.

Stãpniowanié prosté:

Stãpiéń równy	**Stãpiéń wëższi**	**Stãpiéń nôwëższi**
	twòrzi sã pòprzez dodanié przërostków **-szi, -észi; -i/-y**	twòrzi sã pòprzez dodanié przedrostka **nô-**
Np. miłi	milszi	nômilszi

Stãpniowanié niereġùlarné:

Stãpiéń równy	**Stãpiéń wëższi**	**Stãpiéń nôwëższi**
dobri	lepszi	nôlepszi
lëchi (złi)	gòrszi	nôgòrszi
wiôldżi	wikszi	nôwikszi
môłi	mniészi	nômniészi

Stãpniowanié òpisowé:

Stãpiéń równy	**Stãpiéń wëższi**	**Stãpiéń nôwëższi**
np. chòri	barżi chòri	nôbarżi chòri

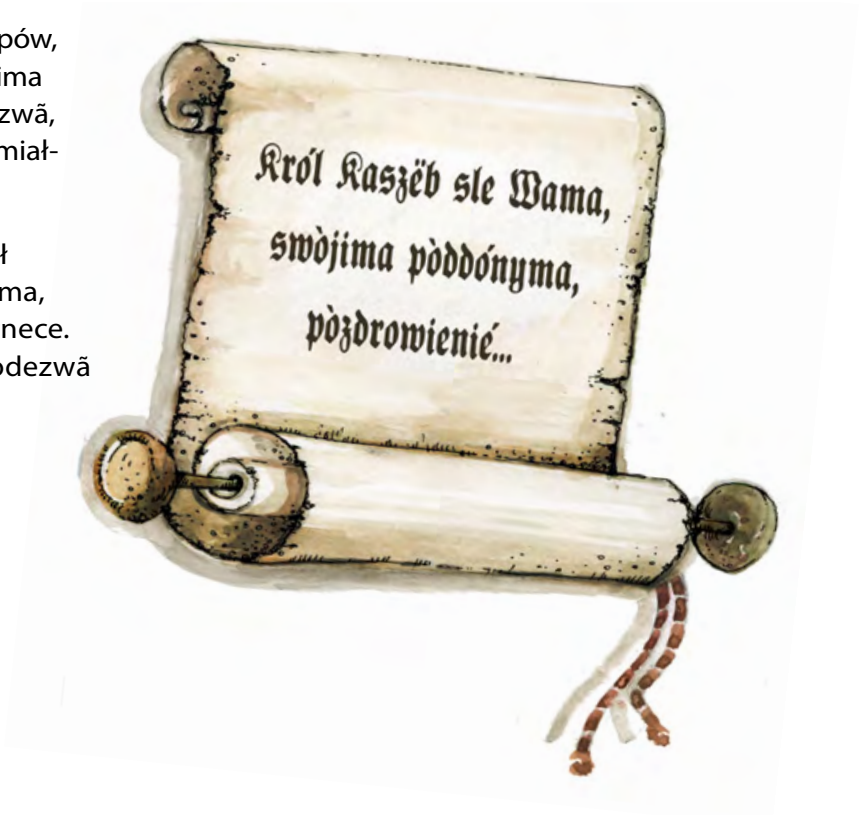
4 Dofùluj tabelã, stãpniejącë pasowno znankòwniczi.

znankòwnik w stãpniu równym	stãpiéń wëższi	stãpiéń nôwëższi
ògromny		
dzyrsczi		
	wikszi	

snôżi		
		nôcëdniészi
	barżi widzałi	
	dłëgszi	
stôri		
		nôlepszi

5 Król Kaszëb wëszłół dzyrszczich knôpów, żebë szlë do lëdzy i òpòwiedzelë jima ò królu kaszëbsczim. Napiszë òdezwã, jaką mòglëbë wëgłosëc ti dwaji smiałkòwie do kaszëbsczégò lëdu.

6 Czejbë dzys król kaszëbszczi chcół przekazac cos swòjima pòddónyma, ùmiescyłbë swòjã prosba w internece. Nagrôjta na kòmórkòwi telefón òdezwã króla do kaszëbsczégò lëdu. Wëzwëskôjta tekst z zadania 5. Miéjta starã ò òprawã i pasowny òbleczënk króla.

Dojachac do...

Co to je hôwinga? Żlë nie wiész, mòże pòmògą cë pòdpòwiedzë.

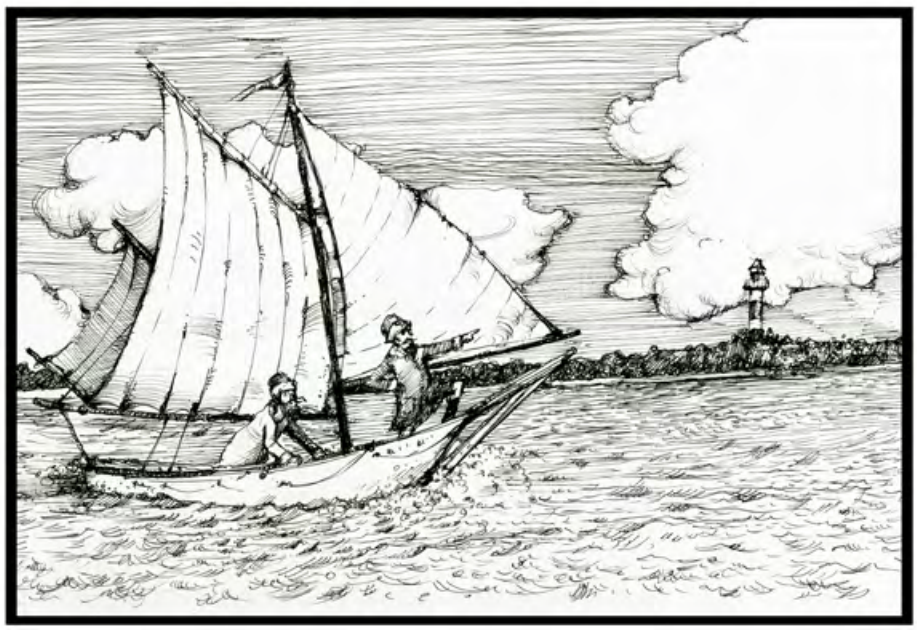
- môl, w jaczim robią rëbôcë;
- je to dzél mòrza;
- jidze tam kùpic rëbë prosto òd rëbôka;
- wpłiwają do ni bôtë, kùtrë, òkrãtë;
- jinaczi wik.

1 Zdrzącë na kartã nordowëch Kaszëb ùwôżno wëszłëchôj wëjimkù epòpeje Hieronima Derdowszczégò „Ò panu Czôrlińszczim, co do Pùcka pò sécë jachôł”, ò tim, jak główny heroja zawãdrowôł na nordã i ze swòjim drëchã Mùżą pierszi rôz ùzdrzôł mòrze. Zapamiãtôj môle, ò jaczich bãdze gôdka w słëchòwiszczu.

Hieronim Derdowsczi

Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł (wëjimk)

Òn bez strachù ale jachôł na kaszubsczi arce
I òbzérôł sã dokòła jak żołniérz na warce.
Bôt ju płënął na pòłowie drodżi srodze nôgle,
Bò mù wiater òd zôchòdu mòcno dmùchôł w żôgle.
Tam gdzes dalek pãdzy òkrãt, jeden tu, tam drudżi,
A tu z lądu cygnie w wòdã zemi jãzëk dłudżi.
Ten z pòczątkù je ceniuszczi, pòtim sã rozszérzô,
A na jegò kùńcu widac cos jak czejbë wieżą.

Czôrlińszczi sã pitô Mùżë, co téż to bëc mòże?
Ten mù rzecze, że to nasze hélszczé Midzëmòrze.
Òno mô, jak wëmierzëlë, sédmë mil długòscë,
Ale czasã jeno szescset kroków szerokòscë.
Òno biôłé, tam na kùńcu, to je czub latarnie,
A tu procëm bôtu dzuba òbie są Jastarnie:
Nasza pùckô, w chtërny pòlskô je swiątiniô pańskô,
A co leżi zarô òbòk, to Jastarniô Gdańskô.
Piérwi na tim miescu – ale to ju czasë staré –
Jaczis stôri jãdzë Jastrze skłôdalë òfiarë;
A że to w czas wielkanocny robilë pòganie,
Stąd Jastrama më zowiemë Pańszczé Zmôrtwëchwstanié.
Dali ksobie leżi Kùsfeld, za nim wej, Cejnowa,*
W sztërzech wsach nëch nie ùczujesz miemiecczégò słowa.
Króm mieszkańców miastka, co je nazéwają Hélą,
Wszëtcë wiarã z Pòlôchama jak i serce dzelą.
(…)

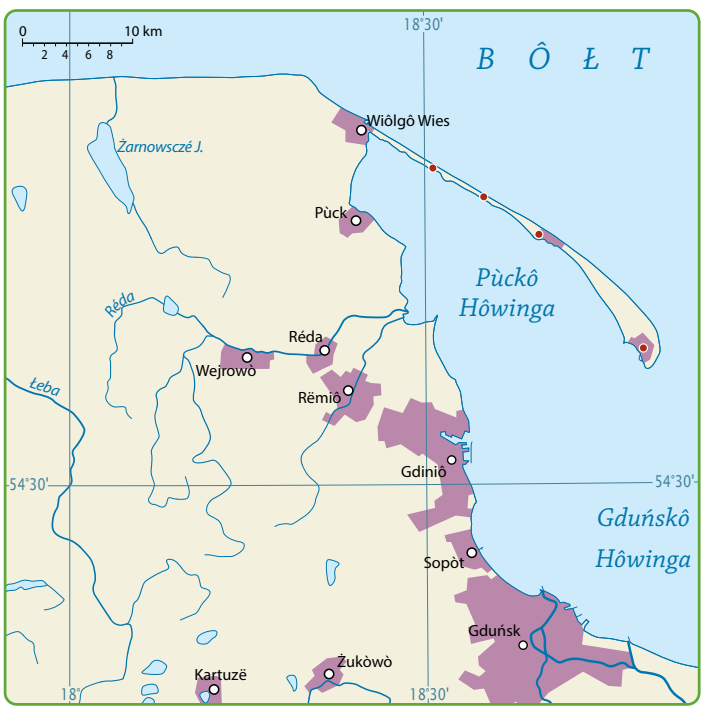
* Chałëpë jesz w 1836 rokù bëłë zwóné Cejnowa.

Më Hélanie nie znajemë wòza ani kòni,
Bò nas darmò wòzy wiater pò falisti toni.
Nasze chëcze grodzą nama srodze drodżé scanë,
Bò z rozbitëch je òkrãtów mómë zbùdowané.
Las wspaniałi nama twòrzą przed òknama masztë
I pòdnoszą z dumą w górã głowë swé spiczasté.
Hél nasz to je nôszczestlëwszi z całi zemi kątek,
Bò chto mô tu pôrã bôtów, wiôldżi mô majątek.
Szlachcëc pilnie na kòżduszczé Mùżë słowò zwôżół,
Nigdë tëli òn ò Hélu so nie wëòbrôżół.
(…)

Hieronim Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińszczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk 2007, s. 324–326.

Midzëmòrze – jinaczi Półòstrów Hélszczi (Élszczi);
mô 35 kilométrów dłużawë, sztółtã przëbôcziwô kòsã.

2 Zaznaczë na karce Kaszëb môle, jaczé wskôzół Czôrlińszczémù Mùża.

@ **3** Czas akcje ùtwòru Derdowszczégò to kùńc XIX stalata. Co taczégò wôżnégò historiczno je ùkôzóné w tim wëjimkù? Pòczëtôj w internece ò kaszëbsczich zemiach w tim czasu. Niechtërne pòzwë môlëznów miałë jiné pòzwë niżlë dzys. Sprawdzë to.

4 Skądka sã wzãła pòzwa Jastrë? Przeczëtôj pasowny wëjimk i òdpòwiédz na pëtanié.

5 Co mòże rzec ò mieszkańcach Hélu. Czim sã wëapartniwelë? Na spòdlim tekstu napiszë ò nich w zesziwkù pôrã zdaniów.

Nad mòrzã dzél lëdzy żëje z rëbaczeniô.
Dôwni zakłôdelë apartné karna, co sã zwałë MASZOPERIE.
Zwësk z ùłowionëch rib dzelił szëper.

@ 6 Na òdjimkach są rëbôcë z Jastarni, chtërny brelë ùdzél w projekce „Dawno temu w Jastarni – Jastarnia przódë lat”. Nalezë w internece infòrmacje na temat tegò projektu a òsoblëwie wiadã ò tim, co to je pòłów laskòrnã.

7 Naùczë sã spiewac piesniã ò rëbacczim warkù.

Aleksander Tomaczkòwsczi

Kùtrowô pòlka

Rëbôk w mòrze wëjachôł
Flądrów sobie nałowił
Dorsza òn tam nie widzôł
Sledze „Dalmòr” wëłowił
Pòwiédzta-że ludkòwie, dze ta rëba je?
Czôłna z mòrza przëpłënãłë
Ni ma rëbów, nié!

Jedze rëbôk, jedze, jedze na mòrze
Bãdą dorsze, bãdą mòże i sledze
Jak założą sécë i włóczi –
Kùtrë swòje wëpełnią rëbą pò brzedżi!
Szprotë, flądrë, mòże téż i wãgòrze
Bãdzem jedlë dzysô jesz na wieczerzã.
A jak bãdą mielë dobri łów,
Pòjedzemë do Gduńska i pùdzem na tôrg!

Szprotë jô jesc nie bãdã!
Mëmkò, jô chcã wãgòrza!
Szprotë, dorsze i sledze kùpią lëdze
w Stajszewie.
Białczi kòsze szëkùjta! Za rëbama, hej!
Rëbôcë są ju na sztrądze. Leno piwa wléj!

Białczi doma czekają i tak sobie gôdają:
Pòwiédz, Marto, co to je? Mój chłop sécë
nie szëje…?

Do Pùcka òn pòjachôł, kùtrã przëpłënął,
Nowi mòtór założëlë i jedze na łów.

Jedze rëbôk, jedze, jedze na mòrze
Bãdą dorsze, bãdą mòże i sledze
Jak założą sécë i włóczi –
Kùtrë swòje wëpełnią rëbą pò brzedżi!
Szprotë, flądrë, mòże téż i wãgòrze
Bãdzem jedlë dzysô jesz na wieczerzã.
Białczi z rëbą pùdą do Gduńska
a më sã dzys zabawimë: tra-la-la-la-la!

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie,
przërëchtowôł Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Banino 2009, s. 96–97.

Rëbôcë

Ùłożë rebùs do zéwiszcza rëbôcë.

Z pòdónëch niżi wërazów wëpiszë te, co parłãczą sã z rëbacczim warkã. Wëzwëskôj je w trzech zdaniach.

szpédżel, bôt, bót, kaszórk, kòsz, zdrzélnik, jadra, séce, książka, hôczk, wãps, kùter, wãbórk, brónë, wiodro, ùczba

Czë kòżdi, chto łowi rëbë je rëbôkã? Ùdokaznij swój pòzdrzatk.

Dofùluj tekst piesnie, słëchającë pôrã razy ji wëkònania.
Smãtk psota znôwù bél w robòce.

Józef Cenôwa

Jem jô rëbôk

Jem jô _____ z prapradżada
Wic rëbaczëc mie _____.
Kòchóm _____, ster i wiosło,
kòchóm rëbacczé _____.

Nie chcã _____ sã w łożu,
Lë chcã w _____ bëc na mòrzu.
Kòchóm _____, ster i wiosło,
Kòchóm rëbacczé _____.

Nie straszné mie bùrze _____.
Ani deszcze, _____ srodżé.
Kòchóm _____, ster i wiosło,
Matkã, _____, me rzemiosło.

Czej ten swiat _____ bãdã,
Tej na _____ so ùsãdã
I _____ trzimiąc wiosło
Żij nóm _____ rzemiosło.

Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria, Gduńsk 2005, s. 225–226.

1 Zapòznôj sã z legendą ò kaszëbsczich rëbôkach.

Rëbôcë tak hewò żartoblëwie mówią ò pòchòdzenim nazwë Kaszëba:

Na pòczątkù swiata bél czas, czej Pón Bóg lepił lëdzy z tłësti glënë. Czej miół jich ju wiele ùlepioné i tchnął w nich żëcé, rzekł:

– Tu, na zemi wa chleba nie mdzeta darmò jadła. Kòżdi mùszi na swòje ùtrzimanié zarobic.

A tej Bóg kòżdémù chłopù i białce przëdzelił robòtã i dôł jima téż przëòdzéwk przënôleżny do wëznaczony robòtë: białkóm dôł sëknie i cwétrë, a chłopóm bùksë, kòszle i dłudżé płôszcze, zwóné: szëba.

Ale jeden z nich, chłop wësoczi i pòstawny, stojół z daleka i smùtno wzérôł, bò nie béł zadowòlony ze swòjégò przëòdzéwkù. Pón Bóg gò spòstrzégł i sã spitôł:

–Na co të jesz tu czekôsz? Nie dostôł të òbleczeniô?

Tej chłop rzekł:

– A ka szëba? (to znaczi: a gdze je mòja szëba).

Tej zakłopòtóny Bóg, żebë gò ùdobrëchac, wëbrôł dlô niegò dłudżi skórzany płôszcz z kapùcą i rzekł:

– To je bëlnô szëba. Ta nie przepùscy ani chłodnégò wiatru, ani deszczu, i nawetka mòżesz w ni łowic rëbë na mòrzu, a nie zmòkniesz.

Chłop pòdzãkòwôł Bògù i zadowòlony rësził przed sebie, jaż zaszedł nad mòrze, jaczé pózni lëdze nazwelë Bôłtã.

I tak hewò òd te czasu pòtómkòwie tegò pierszégò rëbôka są zwóny Kaszëbama. A nazwa jich sã wzãła òd tegò pëtaniô, jaczé chłop pòstawił Panu Bògù.

Zygfryd Prószyński, *Ziemia Pucka w opowiadaniu, baśni, anegdocie ludowej*, Gdańsk 1988, tłóm. Bògùsza Gòłąbk, w: „Pomerania 2007, nr 8 (Najô ùczba, s. V).

2 Skądka sã wzãła pòzwa Kaszëba?

3 Pòrównôj òdjimczi chłopsczégò i białczégò rëbacczégò òbleczënkù z òpisënkã w legendze. Są òne pasowné?

Léón Roppel

Rëbackô dumka*

Czejbë nie bëło na pòdniebim gwiôzd,
to cemno bë bëło w nocë.
Czejbë nie bëło bòcanich gniôzd –
skąd bë sã wzãlë rëbôcë?…

Czejbë tak gwiôzdë wcyg nie mërgałë,
spôłbë jem smaczno so w kòji,
czejbë dzéwczãta na mie nie zdrzałë –
nie znôłbë jem Hanczi mòji.

Czejbë na wałach wiatru nie grôł wiéw,
mòrze bë cygło sã gładné,
czejbë sã Hanczi nie rozlégôł spiéw –
swiat bë sã nie zdôł mie ładny.

Czejbë mie Hanka nie wiązała séc,
nie bélbë jem na łowiskù –
chcôłbë jem terô rib nôwicy miec
bëm mógł miec wnet wieseliskò.

Poezja twórców z kręgu „Klëki”, Gduńsk 2015, s. 312.

4 Kògùm je òsoba mówiącô w wiérzce? Co mòżemë ò ni rzec? Wëzwëskôj òdpòwiedzë na pòdóné niżi pëtania.

- Czim sã zajimô pòdmiot liriczny?
- Jak nazéwô sã ùkòchónô pòdmiotu liricznégò?
- Za co je ji wdzãczny?
- Czegò chcôłbë terô nôbarżi?
- Jaczé mô ùdbë na przińdny czas?
- Czë ceszi sã ze swòjégò żëcô?

Dôj bôczenié na bùdowã wiérztë!
Liriczny ùtwór, co je pòdzelony na sztrofë nazéwómë **sztrofòwą wiérztą**.
Liriczny ùtwór, co nie je pòdzelony na sztrofë nazéwómë **nieprzeriwną wiérztą**.

5 Wskażë pôrë rimùjącëch sã wërazów.

6 Jaczé wërazë sã pòwtôrzają? Dôjta bôczënk na jich plac w wiérzce. Jak taczé pòwtórzenia wpływają na òdbiór tekstu?

Anafòra – ùmëslné pòwtôrzanié tegò samégò słowa abò zwrotu na zôczątkù pòsobnëch wersów (w ùtwòrach liricznëch) abò w zdaniach (w ùtwòrach prozatorsczich)

* Dumka – ùkraińskô tesknô spiéwka

Kaszëbsczi skôrb

Przëbôczë so legendã ò stwòrzenim Kaszëb. Pamiãtôsz, jak òna sã skùńczëła? Co do jezora wrzucył grif? Pòmòże cë w tim rozrzeszenié tãgódczi.

1 Wespół ùwôżno przeczëtôjta legendã ò jantarze.

Przódë jedinym le panã Bôłtu bél Gòsk – bóżk, co mieszkôł w pałacu na dnie mòrza. Rządzył òn wiatrã, sztormã i wałą. Jak òn òdpòcziwôł, Bôłt téż bél spòkójny. Na mòrzu tej bëła piãknô glada. Czej Gòsk òbzérôł swòje królestwò, w żôgle rëbacczich czółen dmùcha przëjaznô szarlinga. Ale biwało, że Gòsk sã jiwrowôł. Tej sztormòwé wiatrë pòdskôcałë mòrze, òstré wałë walëłë w brzég, a ti cërzóni, co nie zdążëlë na czas przëpłënąc z mòrza dodóm, dżinãlë w mòrsczich wôłnicach.

Gòsk mieszkôł ze swòją piãkną córką. Ji miono bëło Jurata. Leno òna lubia zajimac sã lëdzczima sprawama. Czãsto wëchôda na sztrąd i wzéra na gbùrów w pòlu abò rëbôków na mòrzu. Nôwiãcy mógł jã tam widzec w miesãdzową noc abò cepłi, słoneczny pòrénk. Lëdze wnet zaczãlë gadac ò ji pësznoce. Mòrzëca tak mało bëła z òjcã, że ni mia żódny mòcë nad mòrską mielëną. Może so przedstawic, jak bez to jiscył i gòrził sã Gòsk.

Jaż stało sã rôz, że Jurata ùwidza so młodégò rëbôka. Òd te czasu teskno za nim pòzéra. Jak le gò z daleka ùzdrza, ju sã cesza, że może wzerac na swòjégò pësznégò bënła. Bél òn pò prôwdze wësoczi i mòcny, a przë tim baro chwatczi. Robòta pôla mù sã w rãkach, a òstré òczë ùsmiéchałë sã do wszëtczich. Na jegò licach redota miésza sã z bùsznotą. Nie je dzyw, że Jurata ùwidza so prawie tegò.

Jednégò dnia, jak rëbôk sóm wëpùscył sã dosc dalek w mòrze, Jurata ùdba so zrobic to, czegò córce mòrsczégò bóżka nie bëło wòlno: pòdpłënã bliskò człowieka i krëjamno pòmôga mù w robòce. Ale rëbôk sã pòstrzégł. Òbôcził w czësti wòdze redënicã i zazdrzôł sã w ji pësznotã. W jegò òczach wëlãkłô Jurata ùzdrza miłotã. Za sztót rãka rëbôka wëcygnã sã w ji stronã. Jurata bëła tak szczestlëwô, że wcale sã nie zastanôwia, le zarô przëjã rôczbã. Stało sã to, ò czim òd dôwna sniła: terô stoja w bôce kòl swòjégò mùlka.

Tegò ju Gòskòwi bëło za wiele. Jemù to sã ju dôwno nie widzało. Chto to czuł, żebë mòrzëca sã zadôwa z lëdzama? A czej òn òbôcził, że òna je zazdrzónô w rëbôka, rozjarchòlił sã gromisto. Na to òn ni mógł przëstac. Zarô téż Bôłt pòkôzôł, co òn może. Wiôldzé grzëmòtë i gromisté wałë cëskałë czółnã jak skòrëpą òrzecha. Gòsk jesz miôł nôdzejã i wòłôł Juratã, równak òna wëbra swòjégò mùlka. Òbòje wërzasłi sztormã zarô sã sczerowelë do sztrądu. Tej Gòsk rozgòrził sã jesz barżi. Wałë jednym grzmòtniãcym òbrócëłë czółen w përzënë, a rëbôk na wiedno òstôł w mòrsczi głãbi. Na mòc òjcowską Jurata nie bëła w sztãdze nic pòradzëc i stracëła swòjégò mùlka.

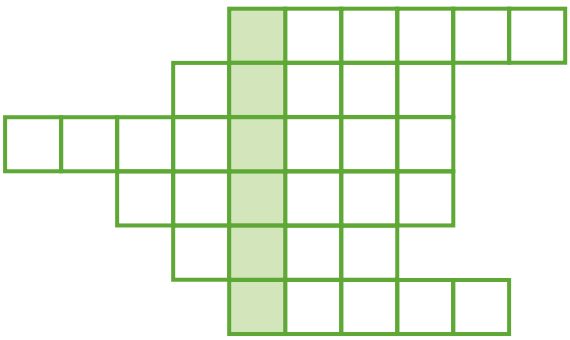
Jak Bôłt sã ju ùspòkòjił, wëdosta cało ùkòchónégò i, żebë młodi rëbôk z górë mógł wzerac na lubòtné mòrze, pòchòwa gò na rozewsczim sztrądze. Zbòlałô i ledwò żëwô sedza kòl grobù i płaka. Ji łzë scékałë pò licach, spôdałë na zemiã, na òdrzënë i chòjowé jiglë, a pózni płënãłë do mòrza. Nie bëłë to łzë prostégò dzewùsa, leno nieszczestlëwi mòrzónczi, dlôte kòżdô zmienia sã w malinczi jantar.

Gòsk je wszëtczé zbiérôł i stôwiôł z nich pałac dlô swòji ùkòchóny córczi. Ale òna nie chca jic do bestialszégò òjca. Tej rozgòrzony Gòsk zbùrził Bôłt tak mòcno, że jantarowi pałac rozpôdł sã na milión sztëczków.

Do dzysdnia sztorm wërzucô je na sztrąd. Czejbë kòmùs sã ùdało nalezc kawałuszk jantaru, niech wié, że to je łzëchna bòżënczi Juratë, co barżi jak sekùtnégò òjca kòcha kaszëbszégò rëbôka.

Janusz Mamelsczi, *Jantar* w: *Kaszëbszczé legeńdë*, Gdiniô 2010, s. 9–11.

2 Rozrzeszë tãgódkã.

1. Córka Gòska.
2. Stôwiôł gò dlô córczi.
3. Jinaczi mòrzëca.
4. Môl, gdze òstôł pòchòwóny rëbôk.
5. Òstré, walëłë ò brzég.
6. W kògùm zakòcha sã córka Gòska.

3 Wëmień bòhaterów ti legendë. Pòdzel jich na dwa karna: bòhaterowie realisticzny i bòhaterowie fantasticzny.

4 Skądka wedle legendë wzął sã jantar? Przeczëtôj pasowny wëjimk i przepiszë do zesziwkù.

5 Nalezë nôùkòwé wiadła na temat jantaru:

- Skądka sã wzął?
- Gdze wëstãpiwô?
- Jaczé są jegò ôrtë?
- Do cze mòże gò wëzwëskac?

6 Przeczëtôj pò cëchù tekst Aùgùstina Dominika i dôj bôczenié na òpisënk bùrsztinu.

Knôpi bëlë cekawi, kùli i jaczégò bùrsztinu miôł Kôczor zebróné i schòwóné w swòjim bidelkù, chtëren trzimôł pòd swòjim stółkã. Totéż ledwò dzéwczãta zniosłë ze stołu talérze, prosëlë gò, żebë pòkôzôł swòje skarbë.

Bëło tegò dosc tëli. Bëłë wikszé i mniészé kawałczi i trochã prochù. Gùst, nôbarżi cekawi, dozdrzôł midzë wikszima kawałkama jeden wiôldżi jak chłopskô rãka, ale baro plaskati. Jak gò wzął w rãkã, to jaż zakrziknął. Bél to bùrsztin jasnobruny, prawie złotawi, ò baro czësti farwie, a przezroczësti prawie jak skło. We westrzódkù czôrnił sã sztôłt jakbë wiôldżi mëdżi abò môlégò serzanta z szesc nogama, na chtërnëch bëło widzec jasniészé żiłczi.

Terôzka wszëtcë, jeden pò drëdżim, to òbzérelë i sã dzëwòwelë. Nawet dzéwczãta zawòłelë z kùchnie, żebë so to òbezdrzałë.

- Ja, to jaż nie je do wiarë, żebë taczé co mògło bëc – òdezwôł sã Ãdris.

Stôri Kąkòl òdrzekł, że ju pôrã razy nalôzł kawałczi bùrsztinu z czims wtopionym, ale to le bëłë dzéle jaczichs òwadów, czasã noga, skrzidełkò abò jakôs zgrużdżonô i pògniotłô mùszka. Nawet we Gduńskù ù złotnika, ù chtërnégò je wiele kawałków bùrsztinu z wtopionyma òwadama, jaczich ju dzysô na swiece ni ma, taczégò czegòs, jak ten, to ni ma.

Aùgùstin Dominik, *Pòkąd bãdą bôtë*, Krokòwa – Pùck 1992, s. 24–25.

7 Przepiszë wëjimk òpisëjący jasnobruny bùrsztin. Pòdsztrichnij znankòwniczi. Dopiszë jich stãpienie i pòzwij ôrt stãpniowaniô.

Jantarowi szlach

Do pòdónégò wëjimkù tekstu ùłożë i dopiszë – wedle włôsny ùdbë – jedno zdanié na pòczątkù i jedno na kùńcu, tak żebë całosc do se pasowa.

. Ale lëdze z Jumnétë abò ùdôwelë, że nie czëją òstrzedżi dobrégò starëszka, abò sã z ni wëszczérzelë, bò mëslelë, że òn je letczi w głowie. .

1 Wësłëchôj ùwôżno tekstu czëtónégò przez szkólnégò i dôj bôczënk na wëjimk, na spòdlim jaczégò nót bëło zrobic wstãpné zadanié.

Gdze dzysô je gard Wòlin, tam przed latama latecznyma bél gard, chtëren zwół sã Jumnéta. Niechtërny lëdze zwelë gò Winetą.

To bél baro bògati gard. Wkół gardu bëło dwanôsce wiôldżich, złotëch brómów, bùdinczi, stãpnie i méble bëłë tam z czëstégò jantara, zwònë ze strzébra, a bawidła dlô dzecy ze złota. Tu przëjéżdżelë Rzëmióni, Wikingòwie, Arabòwie i Żëdzë przedawac swòje towarë, a dodóm brelë kùpisze z Jumnétë, òsoblëwie jantar. Kaszëbi z Jumnétë bëlë baro bògati i szło jima w żëcym baro dobrze. A czej jima szło tak dobrze, tej òni zabëlë ò kaszëbsczi mòwie, ò kaszëbsczich zwëkach, ò kaszëbsczich òbleczeniach i przëjimelë baro rôd i chùtkò wszëtkò, co bëło cëzé.

Czej ò tim dostół wiédzã nôwikszi bóg Kaszëbów Swiãtewid w Arkónie, gdze òn miół swòje dodóm, tej òn sã baro rozgòrził i pòsłół do Jumnétë starëszka, chtëren zwół sã Stołp, bò bél baro wiôldżi. Starëszk, czej przëjachół na hiszkù do Jumnétë, tej sôdł na wiôldżim kamie i jął głosno wołac:

- Kaszëbi, bôczta, żebë wama nie bél wzãti waji brzôd! Dozérôjta mòwë i zwëków starków! Żlë wa to pòniechôta, tej Swiãtewid sã na waji rozgòrzi i nie dô sã wicy ùdobrëchac i tej zdżinieta wa i waji pëszny gard na wiedno.

Ale lëdze z Jumnétë abò ùdôwelë, że nie czëją òstrzedżi dobrégò starëszka, abò sã z ni wëszczérzelë, bò mëslelë, że òn je letczi w głowie.

Czej starëszk przëszedł dodóm i ò wszëtczim òpòwiedzôł Swiãtowidowi, tej ten zawòłół Paróna i kôzôł jemù Jumnétã zgładzëc. Pòsłëszny Parón sôdł w òkrãt i chùtkò perowôł w czerënkù niepòsłësznégò gardu. Czej òn tam przëjachół, tej òn wzął swòje barnie i pòwstôł wiôldżi grzëmòt i łiskanié, i piôsk Bôłtu zasëpół całi gard. Nicht z lëdzy ani ze zwierzãtów sã nie ùretôł, a czej chto tam przëszedł z czekawòtë zazerac, temù w głowã zachòdzëło òd òkropnotë, chtërnã tam widzôł.

Tak skôrôł Swiãtewid Jumnétã za òchëbã swòji tatczëznë.

Alojzy Nôdżel, *Jumnéta*, w: *Bôjczi i bôjeczczi*, Gdiniô 2016, s. 76–77.

2 Pòrównôjta swòje propòzycje z wëjimkã legendë. Chto z waju bél nôblëższi wersje Alojzégò Nôgla?

@ 3 Pòszëkôj w internece kartã môla, ò jaczim je gôdka w teksce. Òkreslë jegò pòłożenié: gdze òn je, krótkò jaczégò wiôldżégò gardu?

4 Spróbùj òkreslëc czas wëdarzeniów. Jaczé wiadła z tekstu bãdą pòmòcné?

5 Chto to bél Swiãtowid?* Przëbôczë so wiadë z piąti klasë.

6 Pò co Swiãtowid wëslôł starëszka do Jumnétë?

7 Jakô kara spòtka mieszkańców Jumnétë?

8 Jaczi mòrał wëpłiwô z ti òpòwiescë?

Parón – jinaczi Gróm to w mitologii bóg piorënów i grzëmòtów.

@ 9 Wëczëtôj z internetu, co to bél szlach bùrsztinowi i jak przebiégôł. Zaznaczë gò na karce Eùropë. Wëpiszë nôwôżniészé pòzwë môlów. Baczë na jich pisënk wiôlgą lëtrą.

Rëbë – dobroctwò Pòmòrzô

Przëbôczë so piesniã „Kùtrowô pòlka”. Dôj bôczënk na pòzwë rëbów, ò jaczich je w ni gôdka. Wëpiszë je do zesziwkù i dopiszë jich pòlsczé znaczenia.

Wëpiszta pòlsczé pòzwë rëbów jezórnëch i mòrsczich. Pózni z pòmòcą słowarzów napiszta jich kaszëbsczé pòzwë. Brzôd robòtë zapiszta w zesziwkach.

Jezórné rëbë dostałë wiédzą, że zwierzãta wëbrałë lwa jakno swòjégò króla, ptôchë òrzła, a mòrsczé rëbë nawetka zmiartégò sledza.

– Tak bëc ni mòże – rzekła szczëka i zwòła zéńdzenié jezórnëch rib – òd dzysô jô jem wają królewą – zawrzeszcza òna – a kòmù to sã nie mdze widzało, tegò jô ùpitoszã.

Wiele rëbóm na królewô sã nie widza i òne sã bùńtowałë procëm ni. Tej szczëka sã rozgòrzëła, wëszczérzëła swòje zãbiska i chwëcëła płotkã, chtërna bëła sprzëti ji pëska i jã zeżarła.

* W piąti klase na ùczbie ò kaszëbsczich bòżkach zastosowónô òsta fòrma *Swantewit* za Aleksandrã Labùdą. Alojzy Nôdżel ùżił fòrmë *Swiãtowid*.

Wërzasłé rëbë sã rozpirzałë i zatacëłë, gdze le sã dało. Wërzasłi slizgôcz ùcekł jaż do mòrza. Rek, chtëren z daleka przësłëchiwôł sã rëbim sztridkóm, jął sã copac i płënął slôdë, jaż nalôzł sã sprzëti strądu w kalmùsu i pòmëslôł so: „Tu je bezpieczny môl i szczëka tu mie nie naléze". Na òstrzegã òblókł grëbé ruchna i w paje chwôcył klészcze. Jeden òkùnk sã nie ùrzasł szczëczi i rzekł ji prosto w òczë:

– Jô twòjim pòjmańczikã nie mdã.

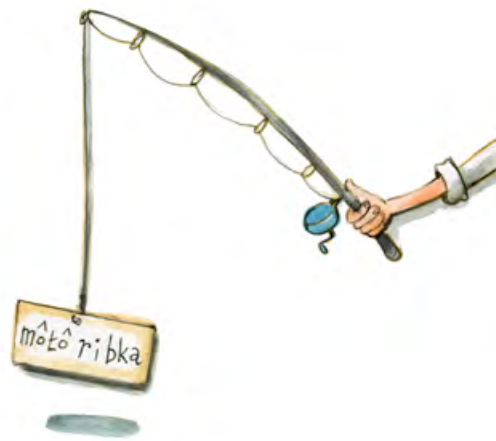
Szczëka sta sã czësto òszôlałô i swòją tëpą chlasta òkùnka tak mòcno, że na jegò cele òstałë prãdzi pò dzys dzéń. Òkùnk z pòczątkù nie wiedzôł, jak sã barnic przed nipòcą królewą, ale w kùncu òn sã domëslił, że mô przë se szpice i zaczął nima pchac szczëkã. Ta zawëła jak lew i da òkùnkòwi pòkù.

Òd negò czasu òkùnk mòże mirno sprzëti szczëczi płënąc, a òna jemù krziwdë nie zrobi.

Alojzy Nôdżel, *Szczëka i òkùnk*, w: *Bôjczi i bôjeczczi*, Gdiniô 2016, s. 18–19.

1 Na spòdlim tekstu w pòniższich wëpòwiedzeniach wëkreslë niepasowné wërazë, cobë zdania bëłë zgódné z tekstã pòwiôstczi.

- Mòrsczé rëbë wëbrałë króla/królewą.
- Szczëka sama òghosëła sã przédniczką mòrsczich/jezórnëch rib.
- Do rzéczi/mòrza ùcekł slizgôcz.
- Rek skrił sã bliskò strądu w kalmùsu/ w òkòlim mòstu.
- Szczëka chlasta płotkã/òkùnka.

2 Czë rëbóm widzała sã takô królewô? Jaczé bëłë tegò przëczënë? Òpiszë, jaką przédniczką dlô rib bëła szczëka.

3 Z diagramù wëkreslë pòzwë rëbów. Mùszi jich bëc 15.

s	p	ù	g	s	ã	n	d	ô	c	z	h	c	é	n	b	e	r	é	x	d	t
z	m	ò	r	é	n	k	a	e	j	a	s	o	t	e	r	t	z	s	z	a	w
k	l	o	d	e	b	é	ë	ù	k	o	y	n	a	s	z	y	k	a	r	u	s
w	ã	d	w	ã	g	ò	r	z	c	z	ã	s	e	d	ó	a	b	r	o	n	c
i	b	c	ë	l	t	r	o	n	p	r	s	k	h	f	n	t	b	z	c	h	j
j	r	i	ł	w	e	l	r	t	s	z	c	z	ë	k	a	r	s	p	a	n	g
s	e	s	o	i	w	a	ô	r	t	k	e	o	r	i	m	u	s	ł	n	i	l
s	t	l	s	ã	ż	s	l	é	d	z	ë	c	ô	ò	m	j	a	o	m	t	r
ã	l	ô	o	j	b	f	e	t	y	l	b	a	ń	t	k	a	o	t	d	k	i
d	i	a	s	ã	é	ó	l	ë	p	ã	p	ù	m	i	t	f	z	k	l	a	r
b	n	d	w	m	d	r	ù	r	ò	k	ù	n	k	a	ò	w	e	a	e	r	ã
g	g	i	ò	ô	ù	s	n	k	s	ù	s	ż	g	ã	k	u	ó	m	p	p	d
t	ë	c	p	ò	m	ù	c	h	e	l	t	ó	s	t	o	r	n	i	a	n	ó

4 Wëpiszë pòzwë rëbów pòsobicą wedle alfabetu i napiszë jich pòlsczé pòzwë.

5 Wëbierzë so jednã rëbã i stwòrzë z nią mema.

Bëlôcë – Kaszëbi nad mòrzã

Pòsłëchôj ùwôżno wiérztë Mariana Selina i dôj bôczënk, jak wëmôwióné sã niechtërne słowa.

Marian Selin

Mój môli bôcyk

Chòc môli mój bôcyk
Ë môlé w nim wiosla,
Wëplënã na mòrze,
Nie rzucã rzemiosla!

Na mòrze wëplënã,
Pòżegnajã krôj,
Bò rëbaczëc mùszã,
Tam téż je mój rôj!

Dze walë tańcëją
I dze wiaterk grô,
Tam drëwie mój bôcyk,
W nim szëprã jem jô.

Z dënëgą sã zybie
Malinczi mój bôt
Ë tam, dze są ribczi,
Prowadzy mie rôd…

Lat wiele ju kòżdô
Dënëżka mie znaje,
Wiesolo mie niese,
A wiaterk wcyg graje.

Bez mòrza mie niese,
Dalekò, hen, w swiat,
Ten môli mój bôcyk,
Jediny mój brat.

Mësla dzecka, òprac. E. E. Prëczkòwscë, Banino 2001, s. 171.

1 Co zwrócëło twòjã ùwôgã?

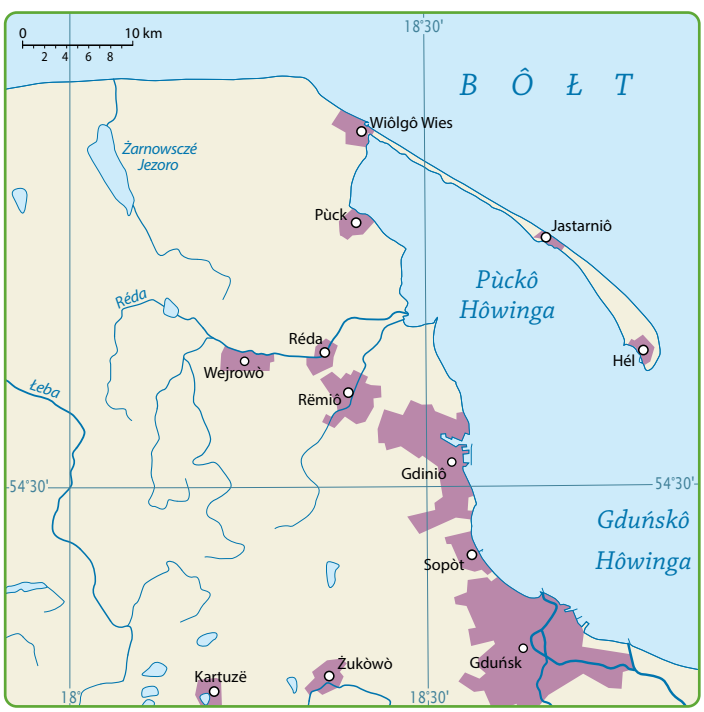
Bëlaczenié – òznôczô to wëmôwianié przez Bëlôków (pòdgromada Kaszëbów) miast ł -l, np. bél (béł), bëla (bëła) itp.

2 Wëpiszë z tekstu wiérztë wërazë, w jaczich zaszło bëlaczenié. Zapiszë je do zesziwka i dopiszë wersje lëteracczégò jãzëka kaszëbszczégò.

Bëlôcë to mieszkańcë Pùcczi, Swôrzewsczi i Òksëwsczi Kãpë, a téż Półòstrowa Hélszczégò. Półbëlôkama nazéwô sã Kaszëbów zamieszkałëch na Żarnowiecczi Kãpie.

3 Zaznaczë na karce môle, w jaczich sã bëlaczi.

4 Tekst piesnie „Kùtrowô pòlka” przeczëtôj, stosëjącë bëlaczenié.

NAZÔD DO SPISËNKÙ ZAMKŁOSCË

Etniczné pòdgromadë Kaszëbów

Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, jak nazéwają sã Kaszëbi, co mieszkają na pôłnim Kaszëb.

p = g ~~t~~ ~~ch~~ ~~a~~ + ie

Aleksander Labùda

Jak Kaszëbskô

Jak Kaszëbskô wiôlgô je
Ze sobą sã rozmieje,
Jedny mòwë, jedny mëslë,
Na deje dzys stôré przëszlë.

Że jak długò stoji swiat
Jeden drëdżémù je brat.

A òd bëlacczégò sztrądu
Jaż do Gôchów w pôłnié lądu
I òd Gduńska do Słowińc
Splôtiwô nas swójsczi wińc.

Poezja Zrzeszyńców, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 8 , Gduńsk 2013, s. 185.

1. Na co dôwô bôczenié pòdmiot liriczny.
2. Jaczé dwa karna Kaszëbów wëmieniwô òsoba mówiącô? Môsz ju ò nich czëté. Co mòżesz ò nich rzec?

Czedë wa rzekła cos pò kaszëbskù doma na gwës, nierôz wa czëła taczé słowa òd starków abò starszich: „Më tak nie gôdómë! Chto tak gôdô!”. Skąd sã bierzą taczé gôdczi? A wej stądka, że w szkòle ùczimë sã lëteracczi kaszëbiznë, tzw. standarizowóny. Kaszëbi są apartnym karnã, chtërno swòjim bògactwã mòże sã pòchwalëc. Na môłim terenie lëdze gôdają czilenôsce jinaczącyma sã gôdkama, zwónyma gwarama. Na nordze, pôłnim czë na strzédnëch Kaszëbach lëdze gôdają kąsk jinaczi. Czasã gwarë të różnią sã nawetka w sąsednëch wsach. Przódë badérowie kaszëbiznë wëapartniwelë jaż 76 gwarów. (na spòdlim J. Tredera, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2006) co różniłë sã wëmòwą, przezwãkã, słowizną. Dzys je jich wiele mni.
Całô Pòlskô mô swòje gwarë, ale w szkòłach, ùrzãdach ùżiwô sã òglowégò pòlsczégò jãzëka, co mô swòje wskôzë pisënkù.
Tej gadôjmë pò kaszëbskù w swòjich miastach i wsach tak jak nas ùczą naszi starkòwie, bò to je wiôlgô wôrtnota, a tej jesz w szkòle òdkriwôjmë nowé słowa, przënôleżné lëteracczi kaszëbiznë.
Jãzëk kaszëbsczi je ùznóny za jãzëk regionalny. Mòże nim gadac w ùrzãdach, słac pismiona w tim jãzëkù, a ùrząd mùszi na taczé pismò òdpòwiedzëc téż pò kaszëbskù.

3 Na karce Kaszëb nalezë pògromadë wedle wskôzów:

_____ – mieszkańcë Kãpë Swôrzewsczi, Òksëwsczi i dzélu Pùcczi; Kaszëbi, co miast ł wëmôwiają l;

_____ – mieszkańcë pôłniowëch Kaszëb, òkòlé Bòrzëszków, Kònarzënów i Swòrów; jich pòzwa wzã sã òd ùbòdżich piôsków;

_____ – mieszkô tam baro wiele chłopów, co mają na miono Józk, òkòlé Kartuzów;

_____ – mieszkańcë Kòscérznë i òkòlégò;

_____ – grëpa Kaszëbów zamieszkałëch w lasnëch terenach òd Darzlëbsczi Pùszczë przez Mëchòwò, Piôsznicã, Rédã, Gniewino jaż pò Szëmôłd.

_____ – Kaszëbi, co mieszkają na pôłnowim-pòrénkù, na tzw. Zôbòrach (Dzemiónë, Lesno, Brusë, Wielé, Kôrsëno).

_____ – etnicznô pòzwa grëpë, co mieszkała nad jezorama Gardno i Łebskò.

Na spòdlim: Bernat Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968.

4 Zrôbta swòjã kartã z pògromadama Kaszëbów, jakô zawisnie w waji klase.

5 Stwórzta prezentacjã na temat wëbrony przez se pògromadë Kaszëbów. Dôjta bôczënk na jãzëk, znónëch Kaszëbów, ùroczëznë, kònkùrsë òrganizowóné w tëch stronach, wësziwk, karna fòlkloristiczné itp.

6 Òbezdrzëta teatralné widzawiszcze przërëchtowóné przez karno ze Strzelna zatitlowóné „Testament”. Dôjta bôczenié na ôrt wëmòwë i na ôrt kòmizmù.

Pòwtórzenié

1 Zapiszë pòd diktando pòdóné wërazë:

k ___ mizm, k ___ w ___ l, z ___ rw ___ ł, r ___ c ___, k ___ p ___ to,

w ___ k ___ ł, nal ___ zł, m ___ ster

2 Òdmień przez przëpôdczi w pòjedinczny lëczbie jistnik **kùzniô**.

3 Pòdôj wskôzë pisënkù ù, ò.

4 Pòłączë:

Piôsznica	Klôsztor
Swiecëno	Mùzeùm z miemiecczima kanónama
Cetniewò	môl pòmòrdowaniô kaszëbsczi inteligencje òb czas II swiatowi wòjnë
Hél	mòrskô bliza
Żarnówc	biôtka z Krzëżôkama

5 Pòdôj dwa môle na Kaszëbach, gdze wedle legendë ùkriwô sã spiącé wòjskò.

6 Zapiszë w stãpieniu wëższim i nôwëższim znankòwniczi:

grëbi – ___ – ___

wiôldżi – ___ – ___

7 Wëmień 3 pòrtowé gardë, ò jaczich bëła gôdka w wëjimkù dokazu Hieronima Derdowszégò.

8 Pòłączë malënczi bòhaterów z jich mionama.

Gòsk | król kaszëbsczi | Czôrlińszczi | Mùża | Stołp z Jumnétë

9 Pòłączë kaszëbszcé pòzwë rëbów z jich pòlsczima òdpòwiednikama.

pòmùchel	szczupak
mòrénka	jesiotr
jasoter	flądra
szczëka	dorsz
bańtka	sielawa

Dzél II

Zwëczi naji chëczi

To, co pòłikô czas

Rozrzeszë wëzgódkã, chtërnã przedstawi cë Remùs, heroja pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò i dokùńczë temat.

Miôł òn biegas dłudżi na pół cygła, a wôżczi jak stąpòrë òpòczné wisałë na grëbëch sznurkach. A pòkąd biegas szedł rôz stądka i nazôd, wiedno w nim nico sã zadzarło, jakbë co cwiardégò pòłknął. A jô sã pitôł:

– Marcyjanno! Cëż (…) tak pòłikô?

– Òn pòłikô czas! – òdrzekła Marcyjanna i zmôwiała dali swòjã kòrónkã. (…)

– Czejbë òn tak mógł gadac mòwą lëdzką. Cëż bë òn nie naòpòwiedzôł!

Aleksander Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa, Zwiercadło kaszëbsczé*, Oficyna Czec, [b.m.d.w], s 33.

Namaluj w zesziwkù rozrzeszenié ti wëzgódczi i wëzwëskùjącë pòwëższi òpis nazwij pò kaszëbskù elementë, z jaczich skłôdô sã wëzgadłi przez ce przërząd.

Alojzy Nôdżel

Czemù tak chùtkò

Czemù tak chùtkò sã pòspiéwôsz,
Czemù tak chùtkò
nëkô twój biegas
Òd czedë taczi
të jes robòcy
Czemù tak chùtkò
rechùjesz czas
Jinaczi to bëło przódë
Czej të stojôł na kòmódze
Të bél wiele zgnilszi
Czas të rechòwôł
pòmalinkù
I òn mijôł pò përzince
Gòdzynka
za gòdzynką
Zégrze, mdze znowa
zgniłi
Tak jak przódë të bél.

Alojzy Nôdżel, *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdiniô 2010 , s. 141.

1. Pamiãtôsz, jak nazéwô sã artisticzny zabiég, jaczi pòlégô na ùmëslnym pòwtôrzanim tegò samégò słowa abò zwrotu na pòczątkù pòstãpnëch wersów? Wskażë wërazë, chtërne sã pòwtôrzają.
2. Do kògò czerëje swòje słowa liriczny pòdmiot? Pòdôj pasowné wëjimczi z wiérztë.
3. Jaczé zadôwô pëtania òsoba mówiącô, a może mô ò cos do niegò żôl?
4. Jaką prosbã mô liriczny pòdmiot? Do kògò jã czerëje? Òdpòwiédz zapiszë w zesziwkù.
5. Czë mòżlëwé je, żebë zédżer terô chùdzy rechòwôł czas jak przódë? Co wedle cebie mògą òznaczac słowa òsobë mówiący: „Czej të stojôł na kòmódze / Të bél wiele zgnilszi / Czas të rechòwôł / pòmalinkù”
6. Kògùm mòże bëc òsoba mówiącô. Pògadôjta ò tim ùdokazniwającë swòje argùmentë.
7. Wskażë pòspólné znanczi w proze i wiérzce ò zégrze.

DÔJ BÔCZËNK!

Zamiono – part mòwë, co może zastąpic jistnik, znankòwnik, wielnik abò przëczasnik.

JISTNIKÒWÉ ZAMIONO
Np. jistnik **(chto?) knôp** – zamiono **(chto?) òn**

ZNANKÒWNIKÒWÉ ZAMIONO
Np. znankòwnik **(jaczi?) biôłi** – zamiono **(jaczi?) taczi**

WIELNIKÒWÉ ZAMIONO
Np. wielnik **(wiele?) dwa** – zamiono **(wiele?) tëli**

PRZËCZASNIKÒWÉ ZAMIONO
Np. przëczasnik **(jak?) chùtkò** – zamiono **(jak?) tak**

Òdmieniwają sã tak, jak dzéle mòwë, chtërne zastãpiwają

8 Z wiérztë wëpiszë przikładë zamionów i dofùluj tabelã.

zamiono	przikłôd
jistnikòwé	
znankòwnikòwé	
wielnikòwé	
przëczasnikòwé	

9 Zamionów ùżiwô sã, żebë nie pòwtarzac tëch samëch słowów. Przepiszë pòdóny niżi tekst do zesziwka, zastãpùjącë zamionama pòwtôrzające sã wërazë.

Mariczka bòji sã wchadac wieczór na górã. Mariczka mô strach, że żdają na niã dëchë i strôszczi. Starka smieje sã z Mariczczi i gôdô: „chto broji, ten sã bòji”.

Jakô je gòdzëna?

Przëbôczë so wielniczi òd 1 do 12. Zapiszë jich pòzwë w zesziwkù.

Pamiãtôj, że wielniczi mómë główné i pòrządkòwé. Dopiszë do nich jich pòrządkòwé fòrmë.

1 Jaką gòdzënã wskazëją zégrë?

DÔJ BÔCZËNK!

W kaszëbiznie je 12-gòdzënowi system czasu. Żebë zaznaczëc, ò jaką dokładno nama jidze gòdzënã mùszimë ùżëc jednégò z dodôwków:

reno (r)
do pôłnia (dp)
w pôłnié (wp) / òprzëpôłnié
pò pôłnim (pp)
wieczór (w)

Jinô słowizna:

w nocë
wiertel pò – kwadrans po
trzë wiertle na – za kwadrans …

2 Jaką gòdzënã wskazëją zégrë?

3 Przełożë pòdóné zdania na kaszëbiznã i zapiszë je do zesziwkù. Dôj òsoblëwie bôczënk na zapisanié gòdzënów.

Wróciłem ze szkoły o czternastej.
Matka wstała dziś o trzeciej.
Śniadanie jadamy o ósmej.
Doba kończy się o dwudziestej czwartej.
Dawniej na Kaszubach obiad jadało się o dwunastej.
O dwudziestej pierwszej mam dopiero czas dla siebie.

4 Òpòwiédz, jak wëzdrzi twój dzéń wëzwëskùjącë gòdzënë i pòrë dnia.

5 Przëprowadzë ze starką, starkã abò sąsadã rozmòwã ò tim, jak wëzdrzałë przódë przërëchtowania do pògrzebù. Co nôleżało do domôcëch òbrzészków? Możesz nagrac wëdowiédzã aùdio abò videò. Zaprezentëjesz jã w klase na pòstãpny ùczbie.

Na brzegù żëcô i smiercë

Zaprezentujta swòje wëdowiédze. Pòrównôjta je z tekstã napisónym niżi. Co je parłączi a co jinaczi?

Kaszëbi òkróm tegò, że są baro pòbòżny, wierzą w rozmajité gùsła i znaczi. Òsoblëwie na nadchôdającą smierc Kaszebi mielë ùtrwaloné w tradicje znaczi, i tak na przëmiôr ò zbliżający sã smiercë swiôdczëc miałë dzywné głosë i rëmòt w chëczë, jaczégò nie dô sã wëjasnic, zatrzimanié sã narôz zégra, klepanié na òkno, chwëtanié za klëczkã, kroczi, jaczé czëc w jizbie abò na górze.

Chòwa téż mògła przepòwiadac zbliżającą sã smierc. Wëcé psa, òsoblëwie nocą, hùkanié sowë bliskò chëczë, kretowiskò pòd chëczą, òbzérający sã abò grzebiący nogą kóń, co cygnie wóz z trëmą.

Gbùrzë téż przëczuwelë swòjã smierc i tedë kôzelë sã prowadzëc pò zôgrodze i chléwach, żebë òstatny rôz wszëtkò òbezdrzec i òddzãkòwac sã.

Dzysô jak chtos ùmrze, to wzéwô sã firmã pògrzebòwą i to òna zajimô sã przërëchtowanim pògrzebù. Czedës bëło tak, że niebòszczëk leżôł doma jaż do pògrzebù.

Domòwnicë zakriwelë wszëtczé òkna i szpégle, zatrzëmiwelë zégrë. Nôblëższi ùmarłégò (òjca – sënowie, matkã – córczi) mëlë i òblôkelë, kładlë cało na cos cwiardégò i zamikelë òczë.

Do dnia pòchówkù, co dzéń wieczór spòlëzna spòtikała sã w chëczë ùmarłégò na różańcu.

Pùstô noc

To je noc przed samim pògrzebã, tzw. straż przë ùmarłim. Zaczinô sã wieczór różańcã òdmôwiónym przë òdemkłi trëmie. Piérwi na pùstą noc rôczëło sã całą wies. Pò różańcu dzecë szłë dodóm, a na drogã dostôwałë słodczé, jakò pòdzãkòwanié za mòdlëtwã. Starszi òstôwelë, żebë spiewac nôbòżné piesnie. Dérowało to całą noc. Nad renã spiéwało sã gòdzynczi. Pózni zaczinałë sã przërëchtowania do pògrzebù. Przez całą noc spiewôków czestowało sã kawą i kòłôczã abò młodzowim kùchã.

Wierzenia i zwëczi

Żebë cało ùmarłégò nie zrobiło sã sëné, ùkłôdało sã je na biôłim piôskù, czasã téż pòléwało zdrojową wòdą. Piôsk ten pózni pò pògrzebie zakòpiwało sã w zemi i sadzëło jaczés drzéwkò, colemało bes.

Dlô lëdzy starszich i dozdrzeniałëch wëbiérało sã trëmã czôrną abò bruną. Òbstrojiwało sã jã mërtą. Ùmarłémù rãce òplôtało sã różańcã, wkłôdającë téż òbrôzk z jegò swiãtim patronã. Do trëmë wkłôdało sã téż rzeczë, chtërne niebòszczëk lubił, np. kartë, tobakã, grzebiéń abò òkùlôrë.

Przed zamkniãcym trëmë zaczinało sã pòżegnanié. Kaszëbi wierzëlë, że jidze pòzbëc sã bardówków dotikającë rãczi niebòszczëka. Pò wëniesenim trëmë trzeba bëło pamiãtac, żebë zgasëc swiéce i przewrócëc wszëtczé ławë i stółczi, na jaczich stojała trëma, *żebë ùmarłi nie wëwlókł szczescô z chëczë.* Żlë niebòszczëk bél gbùrã, nôleżało zgònic spiącą chowã, *żebë nie leża, le stoja, bò jinaczi òna zeńdze.*

Na spòdlim: Jerzi Tréder, *Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze Słownika Sychty,* Kartuzë 2009, s. 135–140;
ks. Jón Perszón, *Na brzegu życia i śmierci,* Pelplin 1999, s. 192–211;

1 Pòrównôjta, jak wëzdrzałë òbrzãdë sparłączoné z pògrzebã czedës i dzys, i przedstôwta je w dowòlny fòrmie.

- Jaczé òbrzãdë pògrzebòwé są wcyg kùltiwòwóné w wajich stronach?
- Z jaczima wa sã spòtkała przë leżnoscë slédnégò pògrzebù kògòs blisczégò?

2 Żlë chceta sã wiãcy dowiedzec ò zwëkù pùsti nocë, tej òbezdrzëta program „Pusta Noc w tradycji kaszubskiej", gdze ks. prof. Jón Perszón – aùtor książczi „Na brzegu życia i śmierci" – òpòwiôdô ò tim, skądka taczi zwëk sã na Kaszëbach wzął.

„Gdze je wòlô, tam je i droga”

Rozrzeszë rebùs.

Wiész, chto to je i co nôleżi do jegò òbòwiązków?

Jedny niedzelë nasz wikari ògłosył, że bãdą zôpisë knôpów na służków. Jô tam nie lubił sã pchac lëdzóm na òczë, kò Adasz i Szimk bëlë służkama ju òd rokù i to òni zaczãlë mie namawiac:

– Wez sã zapisz!

– Nigdë na swiece, nié! – jô òdrzekł.

– Òbôczisz, że cë sã bãdze widzało – gôdôł Szimk.

– Jo? A czemù to? – jô sã pitôł. (…)

– Jo, ale z przódkù widzą ce wszëtczé dzéwczãta – rzekł Adasz. – Të le nie wiész, jak òne na nas wzérają!

Ala na! To mie sã widzało. Terô jô sã zaczął përznã namiszlac. (…) Terô jô jesz mùszôł dostac zgòdã mòjich starszich. Kò to mie przëszło czësto letkò. Òni sã richtich ùceszëlë, że jô chcã bëc za służka:

– To je baro fejn, Mackù. Taczi òbòwiązk to bãdze prawie cos dlô ce – rzekł tatk. A nënka le jemù przëswiôdcza:

– Jô wiedno chca, żebë të bél służką. Służcë to są dobri knôpi.

Chòc òni sã tak zarô zgòdzëlë, jich słowa mie përznã dałë do mësleniô. Wcale mie sã nie widzało, że bëc służką, to je òbòwiązk. Za òbòwiązkama jô za baro nie bél. Ale jô wiedno chcôł bëc dobrim knôpã, chòcô to może nie bëło za baro widzec. Rada bë dëszëczka do nieba, leno ni mô, czegò pòtrzeba.

Jak jô ju bél përznã bez ksãdza wëùczony, tej jô mógł jic do wôłtôrza. Temù, że jô bél nômłodszi, jô mùszôł jic pierszi. Mój të Panie! Jak jô ju bél na westrzódkù kòscoła, tej jô ùzdrzôł, że reszta knôpów òsta w zôkrëstji, a do wôłtôrza jô bél wëlôzł sóm z ksãdzã. Tej jô ale dostôł strach. Kò ksądz rzekł do mie spòkójno:

– Le sã nie bój! Të dôsz radã!

Wa le mia widzec! Jô sã dwòjił i trojił, żebë z wszëtczim zdążëc! Czelich, wòda, rãcznik, wino, zwónczi, góng, patena, zwónczi, wòda, czelich… Nôgòrzi mie szło z góngã. Za pierszim razã jô ùderził często słabò, że wnet nic nie bëło czëc. Za drëdżim razã jô ùderził mòcni, leno jô richtich nie wcélowôł. Tej jô so rzekł: Në, Mackù, w cwiardi pniôk trzeba mòcno cąc i grzémnął młotkã w ten góng z całi mòcë. Jo, terô òn richtich zazwònił, a tej òn spôdł na zemiã, skùlnął sã z pierszi trapë, tej z drëdżi, a tej jô gò złapôł. Kò trzôskù òn i tak dosc narobił, jaż ksądz sã òbròcył i wzérôł, co jô tam wërôbióm. Në jo, za to jak ksądz pòdnôszôł czelich, tej ju bëło czësto cëchò. (…)

– Në, Mackù! – rzekł ksądz. – To cë często dobrze szło. (…)

Jesz tegò samégò rokù jô zaczął chòdzëc na kòlãdë. A téż rôz mie szło lëchò. Jedna białka mieszka na piãtrze, a trzeba bëło do ni jic pò taczich òstrëch trapach. Na trapach òna mia môłé wëscélôczi. Jak më zlôżelë, tej jeden wëscélôk sã z trapë zesënął, a mòje nodżi mët z nim. (…) Òb drogã jô le sã òd tëch trapów òdbijôł i pòdskakiwôł (…) , a ze mną zwònuszk, jaczi jô trzimôł w rãce. A przë tim òn na kòżdi

trapie tak fejn zwònił: dzyń, dzyń, dzyń… i tak piãtnôsce razy. Jaż ta białka wëlazła z jizbë wëzdrzec, czë to czasã drëdżi ksądz nie jidze do ni z kòlãdą.

Pò rokù ksądz mie sã spitôł, czë jô bë nie chcôł bëc lektorã. Szimk ju òd pół rokù czëtôł w kòscele. Jô nie chcôł bëc òd niegò gòrszi i sã béł zgòdzył. Pózni jô tegò mòcno pòżałowôł. Zaczãło sã dosc dobrze. Jô czëtôł fejn pòmału i głosno. Jednym razã jô czëjã, że lewô noga mie drëżi, jaż ambónka zaczã lôtac, a mikrofón sã trząsc. Tej jô tak letkò tã lewą nogã przëtrzimôł prawim kòlanã. To pòmògło, noga, a z nią ambónka, òprzestałë sã trząsc, leno na krótkò. Za sztót jô czëjã, że mòja lewô noga dobëła nad prawą i że terô òne òbie dwie zaczinają corôz barżi dërgòtac. Za sztót lôta ju całô ambónka, a mikrofón jô mùszôł przëtrzëmac rãką. Kò to sã na niewiele zdało, bò mòja rãka téż sã trzãsła. Òd kòlón dërgòtanié wnet przeszło na szëjã i na głowã. Głowa mie lôta, ambónka téż, mikrofón jô trzimôł jedną rãką, lekcjónôrz drëgą, a nodżi dërgòtałë jak lëst na òsce. Lëtrë mie skôkałë przed òczama i cãżkò bëło na nie trafic. Głos dërżôł i ni mógł sã przecësnąc midzë lëpama. Chòcô lëdze na mie dzywno wzérelë, bò ani nie wiedzelë, co je lóz, ani nie rozmielë, co jô czëtóm, doch jakòs do kùńca jô dojachôł.

Tej jô w sebie zwątpił. Jô widzôł, że sã na służkã nie nadôwóm, że jô wcale nie jem dobrim knôpã. Że chòcô jem terô krótkò wôłtôrza i Pana Jezësa, nie jem nic lepszi, a tak bëm chcôł bëc. To wszëtkò jô pòwiedzôł tatkòwi, a òn mie na to òdrzekł:

– I dakôrzowi cãżkò do nieba sã dostac. Të nie jes służką dlôte, że të jes dobri, leno të jes dobri temù, że jes w kòscele za służkã, chòcô jes grzészny.

– Jo, tatkù, leno jô bë chcôł bëc lepszi.

– Letkò rzec, cãżkò zrobic. Całé szczescé, że të môsz wòlą, bò dze je wòlô, tam je i droga.

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 101–105.

1. Z jaczich pòbùdków Mack òstôł służką?
2. Czemù ta ùdba widza sã jegò starszim? Należë i przeczëtôj pasowny wëjimk.
3. Co nôleżało do òbòwiązków Macka jakò służczi? Jakô z jegò szpòrtownëch przigòdów bëła dlô ce nôsmiészniészô?
4. Jaczi wedle ce mùszi bëc dobri służka? Pòdôj nôwôżniészé znanczi.
5. Czemù Mack chcôł skùńczëc z bëcym służką? Jak rozmiejesz jegò tłómaczenié? Zapiszë to do zesziwkù.
6. Dowiédz sã, chto z twòji klasë / szkòłë je służką? Przeprowadzë z nim wëdowiédzã. Nie zabaczë zapëtac ò plusë i minusë ti fónkcje.

Dzéń Zôdëszny

Pòwiédz, co to je Dzéń Zôdëszny i czedë przëpôdô?

Napiszë, jak òbchòdzy sã ten dzéń ù waji doma, jaczé swiãto gò pòprzedzywô i jak wëzdrzą przërëchtowania do tegò dnia? Kòrzëstającë ze słowarzów nôprzód zbierzë słowiznã pòtrzébną do wëkònaniô tegò zadaniô i zapiszë jã w zesziwkù.

Henrik Héwelt

Dzéń Zôdëszny

Za dësze ùmarłëch mòdlëc sã dzys mómë,
za wszëtczich, co tu kòl nas leżą pòchòwóny,
za ùmarłëch ze staroscë, chòroscë czë biédë,
nëch wszëtczich, co tu kòl nas żëlë czedës,
za nëch, co no żëcé przebalowelë wiesoło,
chtërny pòkùtowelë przë karczmòwëch stołach,
za nëch, co pòprawã przërzékelë wiedno
i nëch téż, co ze Złim bëlë na jedno,
za nëch, co na wòjnie pedlë òd szosu,
złómónëch wpół, pòcãtëch jak kłosë,
za wszëtczich na pòlach bitwów pòległëch
i nëch, co zdżinãlë w płomieniu ògnia,
za nëch, co na dno mòrza zeszlë cëchò
i nëch, pò jaczich dzys nicht nie chlëchô,
za nëch, co kònelë w strasznëch mãkach,
za dësze, jaczich ju nicht nie pamiãtô,
za pòchowónëch przë drogach pólnëch,
za zamãczonëch ksążi i szkólnëch,
za nëch, co leżą w Piôsznicë piôskù,
za pòzabitëch w bitewnym trzôskù,
za ùmãczonëch w katowniach lagrów,
za wszëtczich ùmarłëch dzes tam marno,
katowónëch, gazowónëch, zamòrzonëch głodã,
co tak jak Kòlbe są dzys przëkładã,
za nëch, co òddelë żëcé za wiarã,
i nëch, co le ò swòjã skórã mielë starã,
za pòmòrdowónëch bracy Kaszëbów,
żebë Bóg jima dôł wieczny żëwòt,
za nëch, co sã bilë za cëzą sprawã,
i nëch téż, co le ò swòjã dbelë sławã,
tima, co zdżinãlë w krajach daleczich,
niech wid wieczny wiedno swiécy,
za nëch skònónëch we frontowëch rowach,

„Zdrowas” – za swòjich i téż cëzëch – „Zdrowas”,
za wszëtczich jinszich dobrëch i lëchëch,
za katów i jich òfiarë, głosnëch i cëchëch.
Niech wszëtcë ti, jaczich zédżer żëcégò stanął,
òdpòcziwają w Bògù, na wiek wieków. Amen.

Henrik Héwelt, *Nie òdińdã bez pòżegnaniô*, Banino 2013, s. 61–62.

1 Chto je pòdmiotã liricznym w ti wiérzce? Wskażë wëraz, chtëren na niegò wskazëje.

Pòdmiot zbiérny – pòdmiot liriczny, chtëren wëpòwiôdô sã jakò karno lëdzy jaczis spòlëznë.

2 Z wiérztë H. Héwelta wëpiszë do zesziwka òsobë i karna, za jaczé mòdlëc sã chce pòdmiot liriczny?

3 Za zamãczonëch ksãżi i szkólnëch, / za nëch, co leżą w Piôsznicë piôskù… Sprawdzë w słowarzu i zapiszë w zesziwkù, jaczé znaczenia mô wëraz Piôsznica?

Piôsznica zwónô kaszëbską Gòlgòtą to môl niedalek Wejrowa, gdze na pòczątkù II wòjnë Miemcë wëwiozlë i zamòrdowelë kaszëbską inteligencjã (m.jin. ksãżi, szkólnëch, doktorów, ùrzãdników). W Piôsznicczich Lasach òstało zabitëch òd 12 do 14 tësãcy lëdzy, wiele z Pòmòrzô. Je to drëdżi pò Stutthofie nôwiãkszi môl mòrdowaniô nié le Kaszëbów.

4 Dôj bôczënk na bùdowã tego dokazu. Jaczi pòeticczi zabiég òstôł tuwò wëzwëskóny? Jaczi ôrt mòdlëtwë przëbôcziwô ta wiérzta?

DÔJ BÔCZËNK!

Przëmiono – niesamòstójny dzél mòwë, co parłãczi sã z jinym dzélã mòwë, òsoblëwie z jistnikã, np. za, przë, bòkã, midzë…

Przëmiónkòwé rzeczenié to pòłączenié przëmiona z jinym dzélã mòwë:

- **jistnikã** – za dësze
- **znankòwnikã** – na bògatégò
- **wielnikã** – ò pierszi
- **zamionã** – za nëch

5 Wskażë przëmiona w wiérzce i wërazë, z jaczima sã parłãczą. Zapiszë je do zesziwka i ùłożë z wëbrónyma rzeczeniama swòje zdania.

„Na swiãtégò Môrcëna òd gąsków czôrnina”

Ułożë rzeczónczi sparłączoné ze swiãtim Môrcënã. Smãtk psota pòmiészôł jich pòsobicã.

nie cë zmiarznie w Môrcëna, zëmie Kòmùdno łësëna. w tej Môrcën sniegù nie tak sw. przëjedze, òn chùtkò niegò wëjedze. Czej z w biôłi szkapie rôd Môrcën jezdzy. na pierzëna. Môrcëna Òd nowô

W lëstopadnikù kùńczëłë sã robòtë w pòlu i ògardach. Ti, co robilë ù gbùra, téż kùńczëlë swòjã roczną służbã i mògłë negòcjowac nowé warënczi robòtë na przińdny rok. Bògati gbùrzë na òddzãkòwanié czestowelë swòjich parobków môrcyńszczima klóskama. Czasã bél to téż czas zabawów, szpòrtów i tuńców.

Òd tegò czasu przestôwało sã wëganiac chòwã na pażãcë, bò bùten bëło ju za zëmno. Bél to czas bicô i jedzeniô gãsów. Z gãsy krwi gòtowało sã zupã zwóną czôrniną (czôrnô pòléwka), chtërnã przëprôwiało sã sëszonym brzadã (krëszczi, jabka, sliwczi,wisznie). *Na sw. Môrcëna òd gąsków czarwina.*

Z gãsëch gnôtów (piersy abò chrzebtu) przepòwiôdało sã zëmòwą pògòdã: gnôt jasny przepòwiôdôł wiele sniegù i zëmna, gnôt cemny – zëmã łagódną i mało sniegù.

Z gãségò miãsa robiło sã miãsną òkrasã (drobno sekało sã miãso razã z gnôtama), a pióra òb czas adwentu bëłë skùbóné i robiło sã z nich nowé pierznë i zachlastnice.

Na spòdlim: Longin Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach,* Gdańsk 1986 r., s. 65–66.

1 Na spòdlim tekstu nakreslë tabelã w zesziwkù i dofùluj jã.

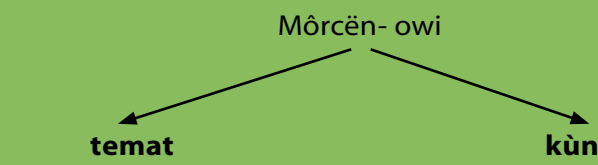
11 lëstopadnika sw. Môrcëna			
czinnoscë	jedzenié	pòwiedzenié	wróżbë

@ **2** Nalezë w internece abò w kùcharsczich książkach przepis na czarwinã. Przełożë gò na kaszëbszczi.

3 Przëbôczë so pòzwë kaszëbsczich przëpôdków i òdmianã przez nie. Niech ce w tim pòmòże zdanié:

Nataliô robi deser waniliowi na miłi wieczór.

Nazéwôcz (chto? co?)	Môrcën ø (zero fleksyjné, ni ma kùnôszka)	
Rodzôcz (kògò? czego?)	Môrcën-a	
Dôwôcz (kòmù? czemù?)	Môrcën-owi	
Winowôcz (kògò? co?)	Môrcën-a	
Nôrzãdzôcz (z kògùm? z czim?)	Môrcën-ã	
Môlnik (ò kògùm? ò czim?)	Môrcëni-e	n:n`(ni)
Wòłôcz (ò, të!)	Môrcëni-e	n:n`(ni)

stałi dzél wërazu — dzél, co zmieniwô sã òb czas òdmianë

Czasã w temace dochôdô do wëmianë głosków, co nazéwô sã **òbòcznoscą** abò **alternacją**.

4 Òdmień w zesziwkù przez przëpôdczi jistniczi *gãs* i *pióro*. Òddzelë temat òd kùnôszka, wëpiszë òbòcznoscë.

„Barbara swiãtô ò rëbôkach pamiãtô”

@ Należë infòrmacje ò sw. Barbarze. Kògò je patronką?

Na Hélu i na Gòłi Górze bëłë dôwni gniôzda strasznëch rabùszników. Czej òkrãt jaczis sã na wałach rozbił i lëdze sã na brzég wëretelë, to ti rabùsznicë jich złapelë i w pòjmanié brelë. Bëło to tak zwóné prawò brzegòwi bitë.

Papiéż Innocenti IV pòsłôł pewnégò rokù jednégò kardinała z głową swiãti Barbarë do króla duńsczégò, swégò dôwnégò drëcha z czasów szkòłowëch, razã òdbëtëch w Pariżu. Tim królã bél Erik VII. Kardinôł przëbél z relikwią do Duńszczi, ale tam króla nie bëło, bò òn przed mòrowim lëftã ùcekł do Szwédzczi. Tak nen kardinôł dali rézowôł do niegò, ale na westrzódkù mòrza pòrwôł jegò letczi statk òkropny wicher i zagnôł gò jaż na brzég pòmòrsczi.

Òkrãt rozbił sã ò pòdwòdné ławë, a ny rabùsznicë zabrelë mù tã swiãtą relikwiã i zanioslë jã do Gduńska. Jegò samégò òni za wësoką sëmã òddelë na robòtë do môłégò miasteczka. To sã nazéwało Łzana. Tu kardinôł mùszôł dłudżé lata żarna krãcëc, jaż pewnégò dnia tą stroną przejéżdżôł kónno biskùp pòmòrsczi. Ten czuł, jak chtos spiéwôł: „Salve Regina”. Tak òn pòsłôł zazdrzec, cobë to miało znaczëc. Tej òn sã ò wszëtczim dowiedzôł i òdjachôł do ksãca Swiãtopôłka.

Swiãtopôłk sóm ze Gduńska zajachôł do negò kardinała i gò baro przeprôszôł. Òn ùkôrôł złoczińców i pòjmónégò kardinała ùwòlnił. Ten mù òddôł z wdzãcznoscë głowã swiãti Barbarë i ksążã òdwiózł jã do swégò nôpëszniészégò grodu – do Sartowic nad Wisłą.

Kardinôł pòwrócył do Rzimù i Erikòwi zawiózł pózni jiną relikwiã do kòscoła, chtëren òn wnet wëbùdowôł. Tej ksążã Swiãtopôłk wëdôł rozkôz, że w jegò ksążstwie prawò brzegòwi bitë je na zawdë skasowóné.

Ale ny rabùsznicë dali pòtajemno òkrãtë i lëdzy napôdelë. Tej ksążã jich zaczął nié na żartë tropic, jaż w kùńcu le jich małô gôrstka òsta na pòmòrsczi Gòłi Górze. Tu òni téż wnet wëdżinãlë i w niedaleczim Kòszalënie le òd nich òstôł żelôzny róg, chtërnym òni sã zwòłiwelë, czej òni na wieczór chcelë sã ùdac na òtwarté mòrze. Ten róg do dzysô jesz tam je widzec.

W Bùkòwie, ù stóp ti Gòłi Górë, pòstawił ksążã cëdowną kaplëcã Nôswiãtszi Marije Pannë, a we Łzanie klôsztór żarnowsczi. Òd tegò czasu ò rabùsznikach mòrsczich ju nicht nic wicy nigdë nie czuł.

Józef Cenôwa, *Strądowi rabùsznicë i rzimsczi kardinôł*, w: „Pomerania" nr 6 (Najô ùczba nr 22, s. II)

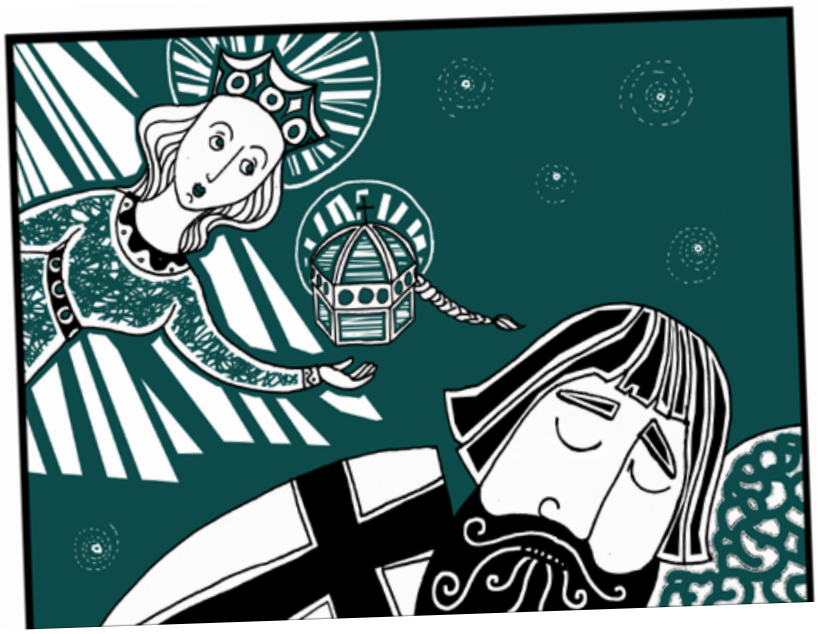
1 Na spòdlim tekstu ùłożë wëzgódczi do tãgódczi, chtërny zéwiszcze bãdze RABÙSZNICË. Wëmień sã zesziwkã z drëchã z łôwczi i rozrzeszta swòje tãgódczi.

2 Wëjasnij, na czim pòlégało prawò bitë.

3 Przeczëtôj cëchò jiną legendã ò relikwiach sw. Barbarë. Przërëchtuj sã do tłómaczeniô tegò tekstu, wëpisëjącë ze słowarza òdpòwiedniczi nieznónëch wërazów.

(…) Papież Innocenty IV postanowił podarować dawnemu przyjacielowi, królowi Danii, głowę Świętej Barbary. Do Danii miał ją zawieźć uczony legat papieski, Sedensa.

Podczas podróży przez Pomorze napadł na niego książę Świętopełk i odebrał relikwię, a następnie przewiózł zdobycz do swego zamku w Sartowicach, gdzie umieszczono ją w głębokich podziemiach. (…)

Wkrótce potem św. Barbara ukazała się we śnie głównodowodzącemu wojsk Zakonu Niemieckiego (…) oświadczając, że wybrała go na swego wybawiciela. Powiedziała mu też, aby w dzień św. Barbary przybył pod sartowicki zamek z nieliczn ymi wojownikami. Obiecała udzielić mu w odpowiednim momencie pomocy w osiągnięciu zwycięstwa. (…) W noc poprzedzającą dzień św. Barbary roku pańskiego 1243 udał się tylko z czterema rycerzami zakonnymi i dwudziestu czterema giermkami pod zamek sartowicki. O północy zarzucono na mury drabiny linowe i napastnicy weszli do zamku. Jego obrońcy nie czuwali na murach, gdyż św. Barbara wprowadziła ich

w głęboki sen. Obudzili się dopiero, gdy dosięgły ich ciosy wrogów. Zginęli wszyscy. Zwycięzcy poszukiwali w zamku skarbów, a przede wszystkim świętej relikwii. Weszli również do podziemi. (…) Pośrodku na niewielkim postumencie stała tylko srebrna szkatuła, promieniująca cudownym światłem w ciemnym pomieszczeniu. Rycerze z wielką ostrożnością otworzyli drogocenną szkatułę i znaleźli w niej poszukiwaną głowę św. Barbary.

Autentyczność relikwii potwierdził napis na załączonej kartce. Z wdzięczności (…) rycerze zakonni przenieśli szkatułę (…) do kościoła zamkowego w Chełmie. Później przewieziono ją do Malborka, a ostatecznie umieszczono w Gdańsku (…)

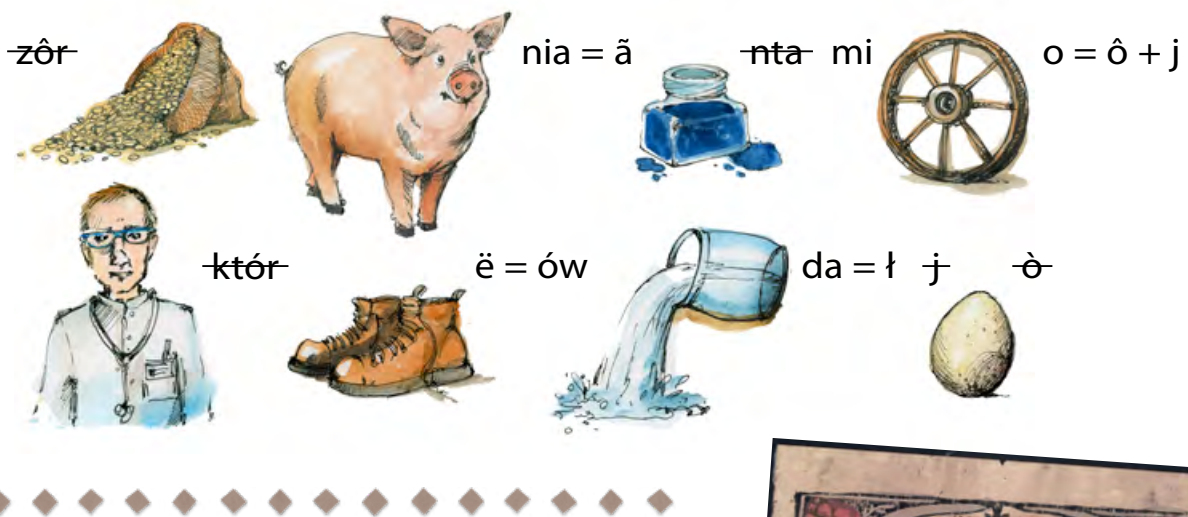
Roman Apolinary Regliński, *W kręgu legend krzyżackich,* Gdynia 2008 s. 41–43.

4 Pòdzelta tekst i przetłómaczta gò w karnach na kaszëbsczi. Wëzwëskôjta słowarze.

5 Nalezë szlachòwnotë i apartnotë w tëch dwùch tekstach. Dôj bôczënk na czas, môle, bòhaterów, wëdarzenia.

„…”

Tematã ti ùczbë je kaszëbsczé przësłowié. Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, jak òno brzmi.

Swiãti Mikòłôj to pòstacjô prôwdzëwô. Ùrodzył sã w Patras w Grecje kòl 270 rokù. Bél jedinym sënã bògatëch i pòbòżnëch starszich. Òd môłégò przëjimôł sã żëcym nôbiédniészich i mdącëch w pòtrzebie. Pò smiercë swòjich starszich dostôł w spôdkù wiôldżi majątk, chtërnym dzelił sã z jinyma. Òstôł wëbróny na biskùpa miasta Mirë (dzysészé terenë Turcje). Jegò cëda dałë mù wiôldżi ùznanié. Dzãka jegò wstawiennictwù ùdało sã ùchronic òd smiercë trzech młodëch knôpów, co òstelë skôzóny przez cesarza. Jegò gòrlëwé mòdlëtwë òstałë wësłëchóné i ùretałë rëbôków òd ùtoniãcô òb czas wiôldżégò grzëmòtu. W czasach ùstëgòwaniów òstôł wsadzony do prizë. Ùmarł 6 gòdnika midzë 345 a 352 rokã.

Jegò cało òstało pòchòwóné w Mirzë, a w 1087 rokù papiéż kôzôł przëniesc je do włosczégò miasta Bari.

Świãti Mikòłôj je baro pòpùlarnym swiãtim. Kùlt jegò òsobë sygô VI wiekù. Je partonã m.jin. Grecje, Mirë, Berlina, Mòskwë, a téż: cëczerników, dzecy, pòjmańców, kùpców, marinów, brutków, piekarzów, pielgrzimów, wanożników, rëbôków, sãdzów, sztudérów, òsadzonëch i żeglarzów.

Na òbrazach je przedstôwióny w ruchnach biskùpa. Jegò pòznakama są m.jin.: aniół, chléb, troje dzecy abò bùfków w wãbòruszkù, trzë jabka, trzë złoté kùle na książce abò w rãce, miech z darënkama, miészk z dëtkama.

Zdrzódło: www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/12-06.php3 (9.04.2020 r.)

1 Jak mëslisz, co swiãti Mikòłôj może miec pòspólnégò z Mikòłajã, jaczégò më znajemë?

2 Wkleji do zeszwikù òdjimczi Mikòłajów i zapiszë pò kaszëbskù nôwôżniészé wiadła na jich temat.

3 Ùłożë jesz dwa pòwiedzenia sparłãczoné ze sw. Mikòłajã. Zapiszë je do zeszwikù.

Na	colemało	kòła.	Mikòłôj	zëma	Mikòłaja	mróz	wstrzimùje	przëwòłô.

„W adwence skrzëpczi są zamkłé”

- Jak długo dérëje adwent?
- Czim sã apartni ten czas terô i piérwi?

Adwent to czas żdaniô na narodzenié Jezësa. Piérwi nie gòdzëło sã mùzykòwac – stądka taczé przësłowié w temace – ani chòdzëc na zabawë i mùzyczi.

Robòtë w pòlu bëłë zakùńczoné, bëło wicy czasu na zéńdzenia z rodzëną i z sąsadama. Dłudżé wieczorë pasowałë, żebë przë skùbanim piórów, a w rëbacczich chëczach – przë wiązanim séców, kôrbic, spiewac (blós nôbòżné piesnie) i òpòwiadac so rozmajité, czãsto fantasticzné historie, z diôbłama, z czarownicama, strôszkama, òpima i wieszczima.

W adwence bél mùsz òdstawieniô płëgów, bò *chto w adwence zemiã prëje, ten to sédem lat òdczëje.* Lëdze wierzëlë, że òrónô zemia w adwence tracy swòjã ùrodzajnosc.

Na zôczątkù adwentu młodzëzna, òsoblëwie bënłowie, zaczinała szëkòwania do nôwôżniészégò i nôbarżi apartnégò widzawiszcza, jaczim bëłë – abò jesz są – gwiôzdczi. Wëzwëskiwelë ten czas, żebë rozdzelëc midzë sebie role, òbzérelë larwë, rekwizytë, stroje i zajimelë sã jich naprawą abò robienim jich na nowò, czej bëłë za mòcno zniszczoné.

Do pòczątkù XX stalata baro znóny bél zwëk kòlãdowaniô z szopką, zwóną betlejemką. Chòdzëlë z nią nôczãscy knôpi, co rozmielë klamstrowac. Kòlãdowelë òni przez całi adwent jaż do swiãta Trzech Królów. Szopczi bëłë baro skrómnëchné z Dzecãcã w kùmkù, sw Józwą i Mariją, wòłã i òsłã, òwcama, pasturkama. Wszëtkò to zrobioné z drewna abò papioru abò kòderków. Szopkôrz nosył betlejemkã zawieszoną na szëji, a czedë wchôdôł do chëczë, òbswiécywôł ji bënë, wprôwiôł w ruch kùkełczi i spiéwôł kòlãdë.

Na spòdlim: Longin Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach,* Gdańsk 1986 r., s. 9–14.

1 Co apartnégò robiło sã òb czas adwentu?

2 Wedle wierzeniów gbùrów, czegò nie nôleżało robic w adwentowim czasu?

Zwiastowanié Mariji (1, 26-38)

W szóstim miesącu bél pòsłóny òd Bòga aniół Gabriel do miasta w Galileji zwónégò Nazaret, do dzéwicë, slëbny chłopa mionã Józef z rodu Dawida. A miono dzéwicë bëło Marija. I weszedł do Ni i rzekł: „Reduj sã, pełnô łaszczi, Pón z Tobą”. Na ne słowa òna sã zlãkła i rozmiszla, co bë miôł znaczëc nen pòzdrówk. I rzekł do Ni aniół: „Nie strachôj sã, Marijo, bò [Të] nalazła łaskã ù Bòga. A hewò pòczniesz w sobie i ùrodzysz Sëna i nadôsz Mù miono Jezës. Òn bãdze wiôldżi i bãdze zwóny Sënã Nôwëższégò, a Pón Bóg dô mù trón Jegò òjca Dawida. I bãdze królowôł nad dodomã Jakùbòwim na wieczi, a Jegò królestwò nie bãdze miało kùńca. Marija rzekła do anioła: „Jak to sã stónie, skòrno chłopa nie znajã?” I òdrzekł ji aniół: „Duch Swiãti zestąpi na ce i mòc Nôwëższégò ce zakrëje. Temù téż Swiãté, co sã narodzy, bãdze zwóné Bòżim Sënã. A hewò twòja krewnô, Elżbiéta, pòczãła sëna w swòji staroscë i je ju w szóstim miesącu na, co jã zwelë nierodną. Bò dlô Bòga ni ma nic niemòżlëwégò”. A Marija rzekła: „Hewò jô służebnica Pana. Niech mie bãdze pòdług Twòjégò słowa”. Tej aniół òdeszedł òd Ni.

Ewanieliô wedle sw. Łukôsza, w: *Nowi Testameńt. Ewanielie pò kaszëbskù*, z greczi na kaszëbsczi jãzëk przełożił ò. Adam Riszard Sykora OFM, Gduńsk 2014, s. 156–157.

3 Jaczé wëdarzenié òpisywô wëjimk ewanielie? Wëmień bòhaterów tego zdarzeniô.

4 Przetłómaczë na jãzëk pòlsczi słowa, jaczé czerëje do Marije aniół.

5 Przëzdrzë sã òbrazowi jednégò z nôwidzalszich malarzów i òpiszë gò. Wëzwëskôj schemat i słowiznã zgromadzoną na pòstãpny starnie:

Leònardo da Vinci, *Zwiastowanié*, XV w., Galeria Uffizi, òléj i tempera na płótnie.

Òpisënk òbrazu – schemat wëpòwiedzë

Wstãp – wiadła ò aùtorze i jegò dokazu (chto, czedë je stwòrził, jaczi je temat, dze mòże òbaczëc ten òbrôz, jaką techniką òstôł wëkònóny)

Rozwiniãcé – òpisënk òbrazu (co òstało przedstawioné, jakô je farwnosc); pierszi, drëdżi plan

Zakùńczenié – nôstrój òbrazu, jak wpłiwô na òdbiércã (czë sã widzy, jaczé wseczëca bùdzy i czemù)

gładkô, farwné klédë (sëknie), pierszi, drëdżi plan, kłaniac sã, bëc wërzasłim, pòdnaszac, sedzec, òpiartô ò kòlano, bladô, kruzowaté włosë, skrzidła jak ptôch, zelonô, ùkwieconô łąka, pòdniosłé pôlce, przë bùdinkù, w ògardze, czëtac, drzewa, chòjnë, danë, dôka, górë, snôżi krôjmalënk, stółk ze zdobionyma nogama, aùreòla, gard, hôwinga, bôtë,

Testament Mestwina

@ Przeczëtôj ùwôżno krótką infòrmacjã ò Mestwinie II, zwónym téż Mszczëgã, Mscëwòjã abò Mscëwójã, a pózni òdszëkôj w internece, co sã wëdarzëło 15 gromicznika 1282 rokù. Przeczëtôj i spróbùj przedstawic pò kaszëbskù szerszé wiadła ò ksãcu, historiã òpisónégò wëdarzeniô i jegò znaczenim.

1 Przeczëtôjta z pòdzélã na role wëjimczi dokazu ks. Bernata Sëchtë.

Bernat Sëchta

Òstatnô Gwiôzdka Mestwina (wëjimczi)

Mestwin
Czëjã, jakbë gdzes dalek chòré kwiôtczi szeptałë głosã czerwionym jak krew…

Sybilla
To naje matczi spiéwają dzecóm w kòlibkach ò zbrodni we Gduńskù…
(*spiéw cëchnie*)
Jaczé jesz, Mestwinie, niesesz pòd pòwieką òbrazë?

Mestwin
Jaczé òbrazë?
(*òczë przësłoniwô rãką*)

Sybillo, zebierz krëszënë mòjich słów i skùńcz sama pisac ksãgã, bò mòje òkò ni mòże zdrzec na te pòmianë, co jidą, co gnają jak kóń.

Sybilla
Zrobiã, jak kôżesz, ksążã.

Mestwin
(*mòdli sã*)
Bòże, aż zawiniła Kaszëbskô, że jes òdwrócył òd ni òbliczé?! Mało jesz królëje krwi, mało łzów?! Wej, lud mój zabél sã smiôc, wiatrë ù nas nie wieją, le jiczą, deszcze nie padają, le płaczą, a Të, Bòże, prëczkùjesz i bijesz… Miłoserdzégò, Panie, miłoserdzégò! Błogòsławiony Wòjcechù i Mikòłaju, swiãtô Katarzëno, òpiekùnkò domù Grifitów, swiãtô Barbaro, patrónkò Pòmòrzô, òdwrócta òd nas mòrdarzów z miecza pòdniosłim, co dzôtków i białk pije krew!
(*Dłudżé môłczenié. Wkół cëszô. Za sztót czëc letczé klepanie do dwiérzów*)
Chto tam?
(*klepanié sã pòwtôrzô*)
Hej, je tam chto? Przemkù, jes të to? Czemù nie wchòdzysz?
(*Òtmikają sã dwiérze. W kòle bladomòdrégò widu je widzec céniô Swiãtopôłka w zbroje*)

Céniô Swiãtopôłka
(*òpiarti ò dłudżi miecz*)
Sënie, to jô, twój òjc Swiãtopôłk.

Mestwin
(*ùredóny*)
Tatinkù! Ach, to wë jesce, mój tatinkù! Skądkaż wë jidzece?

Céniô Swiãtopôłka.
Z Òliwë.

Mestwin
Tatinkù, tu chtos klepie do mie.

Céniô Swiãtopôłka
Gdze, sënie?

Mestwin
(*pòkazywô*)
Tam, na brómã.
(*trzãse sã òd znobù*)
Tatinkù, mie sã tak wiedno zdaje, jakbë chtos òmëlëcą szedł, pòmalinkù zbliżół sã do mie i wszëtek mróz z bùtna niósł do zómkù.

Céniô Swiãtopôłka
Nie bój sã. Jô jã pòtkół. To pòsłańc Bòżi. Twój òstatny gòsc.

Mestwin
Na Biôłô?

Céniô Swiãtopôłka
Sënie, gòtuj sã w drogã.

Mestwin
Tatinkù, jakże jô mògã ùmrzéc?! Aż sã z domôctwã najim stónie?! Nié, tatinkù, ricerz nie bòji sã trëmë, ale jô w niã wstąpic ni mògã. Jô mùszã żëc! Wëgłodniali smòk miemiecczi le dulczi na mój kùńc, żebë rozdrapac Kaszëbë, Pòmòrzé.

Céniô Swiãtopôłka
Mestwinie, czëż głos wspólny krwi, jakô w Kaszëbach i Pòlôchach płënie, nie kôzôł tobie Czôrnégò Grifa skrëc pòd Biôłégò Òrzła skrzidło?! Czemù tej serce ùcékô tobie? Jesz za mégò żëcô, czej jem z Krzëżôkama prowadzył krwawé biôtczi, lud naju głosno wòłôł, żebësmë wrócëlë dodóm i żëlë z Piastama pòd jednym dakã, jak piérwi za wiôldżich Bòlesławów. I temù mój duch bél z tobą, Mestwinie, czej jes Przemësłowi przekôzywôł Pòmòrzé. Dôj, Bòże, żebë sã stało solą zjednoczony Pòlszczi.

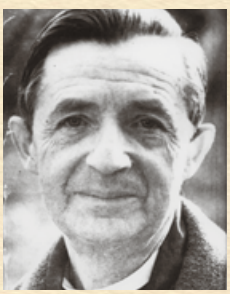
Mestwin
(*czëc melodiã*)
Szaro mie sã zrobiło w òczach… Cemno jak w grobie… Tatinkù, gdze wë jesce?… Pòżdôjce, jô jidã z wami! Zarzucã le płôszcz. Jô schòdzã do grobù, a të, Pòmòrzé mòje, mdzesz z Pòlską trwało wieczno!

Bernat Sëchta, *Òstatnô Gwiôzdka Mestwina* (wëjimk),
w: Tadeùsz Lipsczi, *Remùsowi króm*, Gduńsk 1990, s. 114–119.

Òstatnô Gwiôzdka Mestwina – drama ks. B. Sëchtë, chtërny głównym bòhaterã je książã kaszëbskò-pòmòrsczi, Mestwin II. Akcjô rozgriwô sã w wilëją wieczór 1294 roku. Mestwin czëje, że smierc je krótkò. Żdaje na przëbëcé Przemësła II, ksãca Wiôlgòpòlsczi i jiscy sã, czë abë książã sã nie rozmëslił i dali bãdze chcôł pòłączëc Pòmòrzé z Wiôlgòpòlską. Prosy kanclerza, probòszcza kòscoła sw. Katarzënë we Gduńskù, żebë przeczëtôł przë swiôdkach jegò testament.

II akt rozgriwô sã na grańcë spikù. Zbliżô sã czas pasterczi. Mestwin sniącë biôtkùje sã z Krzëżôkama, chtërny chcą ùkrasc jegò slédną wòlã i jã zmienic. Wchôdô Sybilla, chtërna malëje wizje przińdnotë Pòmòrzô.

Drama kùńczi sã smiercą Mestwina i przëbëcym Przemësła, przed chtërnym kłóniô sã pòmòrsczé ricerstwò.

Bernat Sëchta (1907–1982) ùrodzył sã w Pùzdrowie kòl Serakòjc. Ùsôdzca wiérztów, dramów, a òsoblëwie 7-tomòwégò *Słowarza gwarów kaszëbsczich*.

@ 2 Jaczé òbrazë widzy Sybilla? Co sã stónie we Gduńsku? Należë wiadła ò wëdarzenim, jaczé nastąpi we Gduńskù pò smiercë Mestwina.

@ 3 Duch Swiãtopôłka – òjca Mestwina przëchòdzy, żebë ùkòjic nieùbëtk sëna. Co znaczą jegò słowa: *Mestwinie, czëż głos wspólny krwi, jakô w Kaszëbach i Pòlôchach płënie, nie kôzôł tobie Czôrnégò Grifa skrëc pòd Biôłégò Òrzła skrzidło?!* Dlô jich wëjasnieniô wëzwëskôj dobëté z internetu wiadła ò ùkładze w Kãpnie.

Tekst przeznaczony do wëstawieniô na binie nôleżi do **DRAMË** jakno ôrtu lëteracczégò. Wëpòwiedzë bòhaterów (dialodżi i mònolodżi) zaliczómë do **głównégò tekstu**, a wskôzë dlô aktorów i jinëch, infòrmacje ò môlu i czasu zdarzeniów nazéwómë **pòbòcznym tekstã** (didaskalia).

4 Pòdôj przikładë elementów głównégò i pòbòcznégò tekstu.

5 Ùdokaznij, że wëjimk dokazu Bernata Sëchtë nôleżi do dramë jakno ôrtu lëteracczégò.

6 Mestwin gôdô do òjca: „Tatinkù! Ach, to **<u>Wë jesce</u>**, mój tatinkù! Skądkaż **<u>Wë jidzece</u>**”

Wë to pòczestnô fòrma, tzw. *pluralis maiestaticus*, brëkòwnô w òdniesenim do chłopa abò białczi, chtërnëch mómë w ùwôżanim. Nôleżi jã òdróżnic òd fòrmë 2 òs. wielny lëczbë **wa**. Dôj bôczënk na fòrmã czasnika!

Wa jesta	**Wë jesce**
Wa jidzeta	**Wë jidzece**

Lëst do Gwiôzdora

Ùłożë rebùs do zéwiszcza *gwiôzdór*.

Przëbôczë so, kògùm bél sw. Mikòłôj.

Dôwno temù pò swiece, z miechã fùl darënków dlô dzecy, chòdzył swiãti biskùp zwóny Mikòłajã. Zmarachòwóny òn bél baro, kò robòtë miôł wiele.

Jednégò dnia zawãdrowôł Mikòłôj na Kaszëbë.

– Ach, całi swiat jem ju òbszedł, a jesz mùszã kaszëbsczim dzecóm darënczi wrãczëc – rzekł zmãczony do se, a sôdł na mechatim kamie, co stojôł kòle drodżi.

Wtim kam zaczął sã rëszac.

– Cëż je! – zawòłôł swiãti. – Co to za dzywny kam?

– Czemùż të na miã sôdł! – zawrzeszczôł kam.

Mikòłôj skòcził do górë. Kam zaczął sã pòdnaszac i przed zdzëwionym swiãtim stanął wiôldżi chłop. Òblokłi bél w grëbi kòżëch, na głowã wcësnioné miôł baranią mùcã, nosył wąsë i długą brodã.

– Kim të jes? – zapitôł Mikòłôj.

– Jô jem dżadã proszącym. Chòdzã òd chëczë do chëczë i proszã lëdzy ò jedzenié, a za to òpòwiôdóm jima co sã na swiece dzeje. A kim të jes? Òbleczënk môsz biskùpa, ale…

– Jô jem Swiãti Mikòłôj, chtëren dzecóm darënczi na Gòdë roznôszô.

– Ach jo, jô jem czuł ò ce – rzekł dżôd. – Wiész të co. Jô widzã, że të jes mòckò zmarachòwóny, mòże jô cë pòmògã dwigac nen miech. Òkróm tegò jô znóm wszëtczé stegnë na Kaszëbach, a wiém, dze dzecë mieszkają.

Mikòłôj baro sã ùcesził. Miech béł cãżczi, temù pòmòcnik, chòc baro dzywny, bë mù sã przëdôł.

Òd tegò czasu Swiãti Mikòłôj wãdrowôł pò Kaszëbach razã z dżadã. Chòdzëlë òd dodomù do dodomù i dzecóm ùcechã i redosc nieslë.

Pò czile latach Mikòłôj rzekł:

– Wiész të co? Të bë mógł sóm darënczi roznaszac. Jô móm tak wiele robòtë na całim swiece, a të bë kaszëbsczim dzôtkóm redosc sprôwiôł. Co të na to?

– Në, kò dobrze, leno że òne na ce żdają, a mie wierã kąsyczk sã bòją, bò jem stôri i tak dzywno òblokłi.

Mikòłôj pòmëslôł, a rzekł:

– Chòc të jes stôri a dzywno òblokłi, tej jednakò lëdze sã ce nie bòją, bò serce a dëszã môsz czëstą jak blãkné gwiôzdë na niebie. Ju wiém! Òd dzysô mdzesz sã zwôł Gwiôzdór, a bãdzesz chòdzył do dzecy na Wilëjã. Mdzesz pitôł z pôcerza, grzecznym dôsz darënczi, a nielusym rózgã. Jô zôs mdã òdwiédzôł Kaszëbów w mòje swiãto 6 gòdnika.

– Ale wtenczas w niżódny chëczë të gòdowégò drzéwka nie nalézesz.

– Hmmm, në tej jô mdã… – Mikòłôj wezdrzôł na wiôldżé kùrpë dżada – darënczi dzecóm w bótach òstôwiôł.

Òd tegò czasu Swiãti Mikòłôj przëchôdô do kaszëbsczich dzôtków 6 gòdnika i wkłôdô dzecóm darënczi w bëlno wëczëszczoné bótë, a dżôd zwóny Gwiôzdorã na Wilëjã Gòdów z wiôldżim miechã na pùklu òd chëczë do chëczë wãdrëje.

Róman Drzéżdżón, *Swiãti Mikòłôj a Gwiôzdór*, w: „Pomerania”, 2007, nr 1 („Najô ùczba”, s. IV).

1. Skądka, wedle pòwiôstczi, wzął sã na Kaszëbach Gwiôzdór?
2. Wëmień bòhaterów ti historie. Jak òni sã pòdzelëlë robòtą przë roznôszanim darënków?
3. Zbliżają sã Gòdë. Napiszë do Gwiôzdora lëst, na mòdłã tegò, jaczi dzôtczi piszą do Mikòłaja. Pòprosë gò ò wëpragłi darënk. Przëbôczë so elementë lëstu. Wëzwëskôj słowiznã z ramczi.

lubòtny / tczëwôrtny Gwiôzdorze; jô bë chcôł / chcała; baro Ce proszã ò…; przënies mie; ni mògã sã dożdac; jô bë béł / bëła baro rôd; na zôczątkù; slã pòzdrówk; żdajã na Ce, dzãkùjã Tobie

„Cobë kózka nie skôkała…”

- Co mòżemë robic zëmą, czedë mómë wòlny czas?
- Jaczé je pòlsczé przësłowié pasowné do tegò z tematu.

Sniég spôdł jesz przed Gòdama i leżôł cały stëcznik, a bëło gò corôz to wiãcy, bò tej-sej jesz padało. Mróz téż fest trzimôł i zapòwiôdałë sã dobré zëmòwé ferie. Jaż w pierszi dzéń feriów më sã dowiedzelë, że na cały tidzéń przëjéżdżają do nas Karolëna i Danka, nasze półsostrë.(…)

– Te dwie miastowé doch sã nie nadôwają na wies. Nie pamiãtôsz të, co z nima bëło òstatnym razã?

– Mëslisz të? – jô òdrzekł. – Kò òbôczimë wnet.

Z pòczątkù nick nie zapòwiôdało, żebë Zbiszk miôł miec prôwdã. Më sã wszëtcë razã fejn zabôwielë, zjéżdżelë na sónkach i nartach, chòdzëlë na szrëce, cëskelë snieżónkama, lepilë snieżélce i biegelë pò sniegù. Bùten më bëlë òd rena do wieczora, a nawetka jesz wieczór nama sã chcało jic na sniég. To cë bëło! Czasã jesz tatk z nama jachôł na Wieżëcã, a czasã më sedzelë wieczór doma i grelë w rozmajité jigrë. Jaż rôz nama sã zachcało jachac do miasta do kina i do aquaparkù.

Më ze Zbiszkã ju dôwno bëlë fertich, tatk téż ju aùtół miôł wëstawioné, a dzéwczãta jesz sã szpéglowałë. (…)

– Môta wa ale dłudżi ògón! Tec më mómë zrobioną rezerwacjã! Mie ò to nie je, leno më jã mùszimë òdebrac pół gòdzënë chùtczi! Bez to waje pùcowanié më nie zdążimë! – szkalowôł tatk.

– Zarô, zarô – wòłałë dzéwczãta. – Jesz përznã.

Ale tegò nama bëło ju za wiele. Më wlezlë do nich do jizbë, a tam dwie so sedzałë przed toaletką i nakłôdałë na se rozmajité pòlepsziwôcze.

– Jenë, dzéwczãta, abò wa jedzeta, abò nié! – nie wëtrzimôł tatk. (…)

– Ale tak na mòjich nogach! – wrzeszczôł, leno wnet tegò gòrzkò pòżałowôł.

Danusza przed samim aùtołã sã pòslëzgnã na sniegù i zwróca tak nieszczestlëwie, że répnã swòjim dosc wiôldżim nosã w próg aùtoła. Ala że! Miast do kina trzeba z nią bëło terô flot jachac do szpitala. Jak sã na placu pòkôzało, nos bél złómóny i trzeba bëło zrobic òperacjã. (…)

Danusza, chòc môłô, bëła jesz barżi pëskatô jak Karolëna.

Jak przëszłë sostrë z doktorã, żebë jã wząc, òna do nich rzekła:

– A mùszã jô miec tã òperacjã, co?

– Mùszisz, dzeckò – òdrzekł doktór. – Jinaczi twój piãkny nosk bë bél grëbi i krzëwi. Ga bë kózka nie skôkała, bë gùzeczka nie dostała. (…)

– A mòżeta mie tak zrobic, żebë ten nos bél përznã mniészi?

– Hmmm. Tegò jô cë òbiecac ni mògã, za to z te krzëwégò, złómónégò nosa më cë na gwës wëpòmòżemë.

To wërazno Danuszã ùspòkòjiło.

Na szczescé òperacjô nie bëła długô i za pôrã gòdzyn Danusza przëchôda ju do se. (…)

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 121–123.

1 Przeczëtôj pò cëchù tekst i wëkònôj zadanié, zaznacziwającë P jeżlë zdanié je prôwdzëwé abò F czej zdanié je falszëwé.

P F Do Macka i Zbiszka przëjachelë półbracynowie.

P F Mack i Zbiszk dostelë gòscy òb czas latnëch feriów.

P F Bòhaterowie jachelë ze starszima do aquaparkù.

P F Półsostrë zwałë sã Katarzëna i Danka.

P F Danusza złóma sobie nos.

P F Starszô bëła Danusza.

2 Òpòwiédz, jak sã dzecë wespół bawiłë. Nalezë pasowny wëjimk tekstu.

3 Co sã nie widzało Danuszë w ji wëzdrzatkù? Pòmëslë, czë të téż môsz jaczés kòmpleksë? Spróbùj je òswòjic, malëjącë swòjã karikaturã.

Karikatura – przesadné i òsmiészające przedstawienié pòstacji, pòlégô na ùmëslnym wëapartnienim jaczis znanczi wëzdrzatkù abò żëcowi pòstawë.

4 Napiszë, jakno Karolëna abò Danusza kôrtkã z zëmòwëch feriów z pòzdrówkama dlô starszich.

Zëmòwé wiodro

Òpiszë òbrôz aùtorstwa Sylwie Kòszôłczi

- A jak dzysô je za òknã?
- Jaczé mómë wiodro?
- Czë na niebie są blónë?
- Czë je kòmùdno, a mòże swiécy słuńce?
- Padô sniég abò deszcz?
- Je wiôldżi mróz, a mòże cepłota je wëżi zera?

Sylwiô Kòszôłka, *Zëma*, ze zbiérkù autorczi.

Jón Trepczik

Zëmòwi wiater

Wiatrze, wiatrze, skądka wiejesz, że jes tak zëmny?
Znobisz pòla, sniegù sejesz wkół corôz wicy.
– Przënëkôł jem dalek z nordë, dze no wstec je mróz,
Znądka bãdã wama wiedno zyb i zëmã niósł.

Wiatrze, wiatrze, pòwiedzkôjże, co z te môsz za zwësk?
Że të niesesz biédnym lëdzóm ùcemiãgã, cësk?
– Jô latawc jem, wiôldżi psota i sã smiejã z te,
Że jô mògã lëdzóm wnëkac zëbù do jizbë.

Wiatrze, wiatrze, tej le dmùsze, wiejë so dali!
Bëlny nie lãkô sã ce, chòc të bë wiôł mòcni.
– Dze jô chcã, zwrócywóm chëczë, zatopiã òkrãt.
I jak stebło łómiã grëbé ùzymczi drzéwiãt.

Mësla dzecka, òprac. E. E. Prëczkòwscë, Banino 2001, s. 204.

1 Do kògò zwrôcô sã òsoba mówiącô?

Apòsztrofa – bezpòstrzédny zwrot do adresata.

2 Jaczé pëtania zadôwô pòdmiot liriczny?

3 Przeczëtôjta wiérztã z pòdzélã na role.

4 Co może rzec ò wietrze z wiérztë Jana Trepczika. Jaczima znankama może gò òkreslëc.

5 Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, jaczi je titel pòstãpny wiérztë Jana Trepczika.

Jón Trepczik

...

Je slëzgawica głôtëchnô, wòda stãgłô w lód.
Bãdze pùrgówka piãknëchnô, szrëce le na bót!
Mdze jachanié tej na miónczi, lód cwiardi jak stôl
Pòzwòniwac mdą nóm zwónczi, smiéchë pùdą w dôl.

Krzikanié i gùtorzenié, sónczi, szrëc i lód,
To jachanié, jak w sto kòni, to pëszny je sztót!

Le jak wiater chcemë nëkac, jak łiskniãcé dżąc,
Jaż tatink nas przińdze szëkac, dodóm wòłając.

Hewò z drëchama na szrëcach pùrgô sã Léónk,
A znôw hejne nëkô z górczi całô réga sónk.
Më tu wszëtcë jesmë bùten, chòc je mróz bëlny,
Doma sedzą leno zmiôrzcë abò téż chòri.

Jón Trepczik, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gduńsk 2018, s. 41.

6 Jaczi je nôstrój ti wiérztë? Wskażë pasowné wërazë, epitetë. Dôj bôczënk na zdrobnienia – jaczé je jich znaczenié?

7 Nadôj title kòżdi sztrofie.

8 Czë òbrôz òpisywóny na pòczątkù ùczbë mógłbë bëc ilustracją do pierszégò czë drëdżégò dokazu Trepczika. Ùdokaznij swòje zdanié.

9 Namaluj swój òbrôz w scenerie zapòdóny dzysészim tematã.

10 Zapëtôj swòjã starkã abò starszą sąsôdkã ò zwëczi i òbrzãdë sparłãczoné ze zdënkã i wieselim. Zapiszë nôwôżniészé wiadła.

Wieselné òbrzãdë przódë i dzys

Pòdzel sã wiadłama, jaczé ùdało cë sã ùstalëc òb czas rozmòwë ze starką abò jinszima rozmówcama.

1 Ùłożë pòsobicą pòstãpné etapë sparłãczoné ze zdënkã i wieselim. Nadôj jima pòzwë, jaczé nalézesz w ramce.

brutczi tuńc, wrëje, òczepinë, wieselé, pòlterabend, zôpòwiedzë, wińczënë, zrãkòwinë, tuńc maszków, przenosënë

_____ – lëdze gôdelë ò tim, że młodi spedlë z kôzalnicë

_____ – jinaczi rôjbë abò òbzérczi

_____ – zabawë, tuńce, jedzenié. Môltëchã bëło miãso, rëbë, klósczi z brzadã i czarwina. Dérowało to òd 3 do 7 dniów

_____ – w wilëjã zdënkù przëdónczi (drëchnë) wiłë wińc z mërtë dlô młodi brutczi

_____ – kawaler ze swòjima starszima jedze do dodomù młodi brutczi, żebë pòdarowac ji cos kòsztownégò: zégark, piestrzéń. Dzéwczã darowało kawalerowi chùstkã

_____ – gòscenié przebierańców, nôczãscy bëlë to baba z dżadã

– młodô brutka tańcëje z kòżdim wieselnym gòscã. Za tuńc należi zapłacëc

– tłëczenié szkła ò dwiérze młodi brutczi, co miało przëniesc młodim szczescé i bògactwò

– òdbiwałë sã pò wszëtczich ùroczëznach i zabawach. Jinaczi òpùscënë. Przecygniãcé młodi białczi do dodomù młodégò

– òbrząd pòlégający na zjãcym wińca z głowë młodi i nałożenié ji czepca jakò znanczi przéńdzeniô z rolë brutczi w rolã białczi

2 Przëpòrządkùj malënczi do etapów wieselégò.

Baro wôżną rolã sprawòwôł **drużba**, chtëren bél pòstrzédnikã midzë kawalerã a òjcã młodi brutczi. Do niegò nôleżało ùmówienié wrëjów, zrãkòwinów, òn téż przërôczôł na wieselé i zaczinôł brutczi tuńc. Za bëlné zwrëjarzenié młodi pón òbdarowiwôł gò dłudżima skòrzniama abò kastą bùlew.

Źle òb czas narajaniô knôpù i drużbie starszi brutczi pòdelë czôrné krëpë bez mléka, znaczëło to, że ni mają tu czegò szëkac i młodô nie dostónié zezwòleniô na zdënk.

Młodô brutka téż mia swòje drëszczi do pòmòcë, bëłë to **przëdónczi (drëchnë)**. Òne w przeddzéń zdënkù wiłë wińc z mërtë, przed zdënkã wkłôdałë dëtk w bót młodi na szczescé. Dwie przëdónczi razã z młodą brutką i ji matką jachałë do kòscoła. Do wôłtôrza młodą brutkã prowadzëłë dwie przëdónczi, a reszta w kwiatowëch wińcach szła za nima.

Kòl dwanôsti w nocë w wieselé młodi rôcził na zabawã tzw. **òknowëch**, co pòd òknama wzérelë na to, co sã na wieselim dzeje.

Òbrządczi, przesądë:

- Zdënk òdbiwôł sã we wtórczi przed pôłniã, jesenią abò zëmą midzë Nowim Rokã a zôpùstama.
- Przed wëjazdã do kòscoła mëma ze starszima białkama, chcącë ùchronic młodą brutkã przed czarama i ùrokama, w sëkniã wsziwałë swiãcony kòlãder, a w czeszeń wkłôdałë chłopszczi zégark. Matka pas młodi przewiązywa chmielã, co miało dac wiele zdrowëch dzecy. Przed ùrokã chronic miałë blewiązczi, jaczé wiązało sã drużbie i kòniowi, co wiózł młodą do kòscoła. Przëdónczi òb czas drodżi próbòwałë sygnąc tëch wstążków, a złapanié miało zwiastowac jich chùtką żeńbã.
- Młodi w kòscele mùszelë bëc krótkò se, żebë nic przez nich nie bëło widzec, żebë nic ani nicht jich nie rozłącził.
- Czej pón młodi przë wôłtôrzu òbrócył sã w prawò, to òznôczało, że *białka mdze te bùksë nosëła, a òn tã spódnicã*.
- Młodi jachelë z kòscoła jakò pierszi, za nima mùzyka i pòstãpné wòzë.
- Dzôtkóm w drodze z kòscoła rozdôwelë bómczi.

Na spòdlim: Bernat Sëchta, *Słownik gwar kaszubskich*, t. VI, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968, s. 139–142.

3 Pòrównôj wieselné òbrzãdë piérwi z dzysdniowima. Co òstało z tëch dôwnëch zwëków?

4 Przeczëtôj szpòrtowną pòwiôstkã ò wrëjach z Grótową Julą.

Do Grótowi Julë różny kawelérze zachòdzą, ale że òna wej mô kąsk ten krótczi wid, tej òni le to zmądrzą. Jak ten òstatny kawaler miôł tu na wrëje przëjachac, tak òna, niebòrôk, chca pòkazac, że òna ni mô te krótczégò widu i òna sã ùmówia ze stôrą Grótką i pòłoża jigłã na zemiã.

Jak ten kawaler béł tam, a òni pilë kawã, tak Jula sã òdezwa do Grótczi:

– Wécele, mëmkò, na zemi jigła leżi.

Nen kawaler cos czuł ò ji krótczim widze, ale skòrno òna tã jigłã widza i pòdniosła, tak òn so mëslôł: „Jednak to ni mùszi bëc prôwda. Jak to, wétale, lëdze mògą niesc”. I òn dostôł na Julã chrapkã. Ale złé prawie chcało, że na stole stojôł talérz z masłã. – A mają ti Gróce biôłégò kòta doma. – Terô Jula bëła ti ùdbë, że to béł ten kòt, tak òna prosto z górë w no masło rãką czapnã i zawrzeszcza:

– Pszé kòce! Pùdzesz të ze stołu précz! Të biésu, të, co jeden biés jes!

Ten kawalér widzôł, co sã swiãcëło, a rôjca téż.

W widze dnia. Gòdczi i bôjczi z Kaszëb ze Słowôrza Sëchtë, òprac. Grégòr J. Schramke, Gdiniô 2009, s. 113.

5 Òbezdrzëta widzawiszcze w reżiserie Waldemara Kapiszczi na spòdlim dramë Bernata Sëchtë „Hanka sã żeni”. Pòdzelta sã swòjima wrażeniama. Jaczé zwëczi i òbrzãdë bëłë ùkôzóné w ti dramie?

M jak miłota

Rozrzeszë wëzgódkã, a dowiész sã, chto bãdze bòhaterã dzysészi ùczbë.

- Wiôldżi biôłi ptôch;
- Mô czerwòno-czôrny dzób;
- Jegò młodé mają szaré ùpierzenié.

We wsë żëło dwòje mùlków, chtërny sã barzëczkò kòchelë. Ju bëło wszëtkò przërëchtowóné do jich zdënkù i lëdze gôdelë, że no dwòjeczkò mdze ze sobą żëło szczestlëwie, ale kawel chcôł jinaczi. Wieselnicë bëlë zjachóny. Kònie zaprzëgłé, mùzykańcë zagrelë na trąbach i perowało wieselé do kòscoła. Gòscowie i kawalér z brutką bëlë ju na stãpniach, czej tam sã zjawiła stôrô i strasznô jak noc cota z czôrnym pùjkã. Pùjk nôprzód kąsył brutkã, a tej kawalera. I tej, miast nëch dwòje mùlków, nad lëdztwã zjawiłë sã dwa kôłpie.

Wërzasłi wieselnicë sã rozbieglë i kòżdi z nich do se dodóm nëkôł. Nôbarżi sã jiscëła nënka zarzekłégò dzéwczëca. Òna nocama nie spa i do nikògò nick nie gôda. Lëdze mëslelë, że ji bëło w głowã zaszłé. Òna mësla, że ju nick swòji òtroczëcë nie mdze mogła pòmòc. A tu sã zdarzëło cos, czegò sã nicht nie spòdzéwôł. Na nieszczestlëwô białka w jeden latny dzéń, czej bëło pësznė wiodro, szła w las zbierac grzëbë i tej òna nalazła w bòrowiczim skaléczoną wieszczórkã. Białka wzãła no zwierzątkò dodóm, wëlékarzëła je, da jemù jesc i pùscëła nazôd w las. Nigle wieszczórka szła dodóm, do swòji lasowi chëczë w drzéwiãcu, rzekła do ny białczi:

– Dobré białcëskò, biôj do jezora, chtërno je sprzëti lasu. Tam płëną dwa kôłpie. Zawòłôj je tima mionama, jaczé mielë twòje dzéwczã i twój zãc.

Białka ùsłëcha radë wieszczórczi i ledwò wërzekła jich miona, tej zarôzka ùzdrzała miast kôłpiów dwòje młodëch, szczestlëwëch lëdzy, chtërny òd negò sztërkù jaż do smiercë żëlë ze sobą w zgòdze.

Alojzy Nôdżel, *Zarzekłé kôłpie,* w: *W krôjnie kaszëbsczich brawãdów,* òprac. B. Ùgowskô, Gduńsk 2018, s. 95–98.

1 Na spòdlim tekstu dofùluj zdania.

- Stôrô i strasznô cota z czôrnym *tószã / pùjkã* pòjawia sã na trapach kòscoła.
- Pùjk *kąsył / kùsznął* młodëch.
- Cota zaczarzëła młodëch w *kaczczi / kôłpie.*
- Matka dzéwczãca nalazła w lese zrenioną *jaskùleczkã / wieszczórkã.*
- Zarzekłé kôłpie *ùdało sã / nie ùdało sã* òdczarzëc.
- Żebë òdczarzëc młodëch sygło *zawòłac jich miona / wëpòwiedzec zaklãcé.*

2 W pierszim akapice dôj bôczënk na pòdsztrichniãté wërazë. Jaczé mòże zadac do nich pëtania?

PRZËCZASNIK – dzél mòwë mdący òkreslenim czasnika.
Òdpòwiôdô na pëtania: **jak? gdze? czedë?**

Przëczasniczi, co pòchôdają òd znankòwników mòże stãpniowac.

3 Wskażë czasniczi, jaczé òkresliwają pòdsztrichniãté przëczasniczi.

4 Z pòdónëch wërazów wskażë przëczasniczi. Dôj bôczënk, że niechtërne są baro podobné do znankòwników.

miło, chùtkò, malinczi, staranno, wòlno, piãkny, snôżo,
dzys, pòwitrze, niedalek, daleczi, blisczi

5 Zamień znankòwniczi na przëczasniczi i na òpak.

znankòwnik	przëczasnik
brzëdczi	
môłô	
	chùtkò
wòlné	
	jasno

6 Napiszë stãpnie przëczasników. Nôprzód równak przëbôczë so, jaczé mómë stãpnie i ôrtë stãpniowaniô.

chùtkò → _____ → _____

drãgò → _____ → _____

dobrze → _____ → _____

mało → _____ → _____

„Rëbóm wòda, lëdzóm zgòda”

W co nôbarżi lubita sã bawic ze swòjim rodzeństwã abò drëchama? Je cos, co sã tobie nie widzy w twòjim brace abò sostrze czë drëchù? Ò co sã nôczãscy sztridëjeta?

1 Przeczëtôjta razã pòstãpną przigòdã Macka. Dôjta bôczënk na rzeczónczi.

Jak Zbiszk bél mniészi, jô lubił sã z nim bawic. Òb lato më biegelë pò pòdwòrzim, pò łąkach, bawilë sã w wòjnã, w Indianów, strzélelë z knëplów, robilë łãczi, chòwelë sã i szukelë. Jô jem starszi i Zbiszk wiedno mie słëchôł. Òn rôd to robił, bò jemù sã widzało, że mòże bawic sã ze starszim bratã. Tak jô gò miôł w mòtkù.

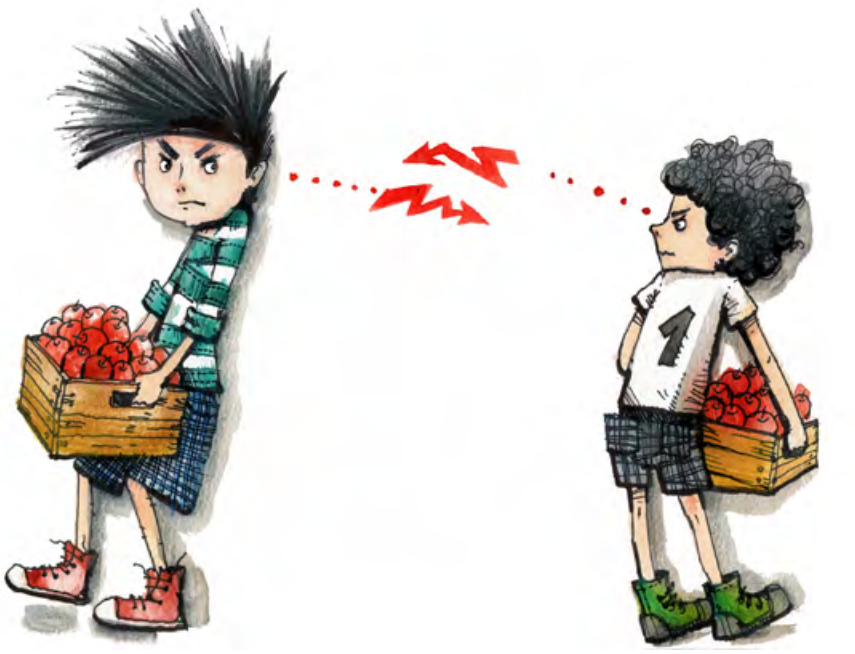
Terô jô sã z nim za nic ni mògã zgòdzëc. Z nim sã prosto nie jidze dogadac. Òn je tak swòjégò łba, że nie ùstąpi ani na krok. Jô so z nim ni mògã ò bòsczi swiat dac radë. (…) Nôgòrzi je, jak mùszimë cos robic razã. Òn chce pò swòjémù i nie dô so nick wgadac. A jak jô gò próbùjã na mòc dostac na swòjã stronã, tej òn zarô wrzeszczi, że jô gò bijã. To cë je ale bleczk. Z nim to ju nie je. (…)

Latos w naszim sadze bëło baro wiele jabków. Szczescé w sąsedny wsë skùpiwelë spadłé jabka. Tej jednégò dnia tatk do nas gôdô:

– Wezta so knôpi nazbierôjta w miechë jak nôwiãcy tëch jabków, a tej je wrzucta na kastã, jô je wama zawiezã na skùp.

– A kògò bãdą te dëtczi – zarô sã spitôł Zbiszk.

– Kò jô doch gôdóm, że waju – òdrzekł tatk.

Tej më zarô nëkelë za miechama i zaczãlë zbierac. Z pòczątkù më zbiérelë razã, ale to wnet dało wòjnã i kòżdi szedł w swòjã stronã a zbiérôł do swòjégò miecha. Za dwie gòdzënë më mielë kòżdi pò dzesãc miechów jabkòw zebróné. Tej tatk zajachôł z kastą i rzekł:

– A terô je wezta zaladujta, bò jô mùszã jesz jic do kòni.

Në jo. Tej më spróbòwelë razã te miechë wrzucac. Leno to sã nama nie ùdało ani z jednym. Më zarô przëszlë w sztridkã:

– Të wez chwëc z dołu, a jô z górë – jô rzekł do Zbiszka.

– A czemù jô móm chwatac z dołu? Wez të chwëc z dołu – òdrzekł mie ten głupiszk. Dërnowatémù dzesãc razy rzeknij, rôz nie zrobi.

– Bò jô, twój starszi brat, cë gôdóm, że môsz chwëcëc z dołu! Rozmiejesz të?

– Të mie nie bãdzesz rozkazywôł! – zawrzeszczôł Zbiszk.

– Bãdzesz të jesz długò nad tim miechã stojôł, co? – jô sã znerwòwôł. – Wez gò złapi i jidzemë.

– Jô gò mògã złapac, jak të mie pòprosysz!

– Co? Jô ce jesz móm prosëc? Jak nie chcesz, tej nié. Bãdzesz so sóm ladowôł swòje miechë.

Jô ju miôł dosc sztridowaniô sã z tim smôrkùlą. Głëchémù gãbą prôwdë nie dokôżesz. I tak przez tegò glëpérã Zbiszka më sã mòrdowelë kòżdi sóm ze swòjima miechama. Na òstatkù miechë bëłë na kasce, a më na pół żëwi sedzelë w aùce. Tej tatk z nama zajachôł na skùp, më wësedlë a tatk gôdô:

– Terô wezta te miechë zdrzucta, a jô timczasã mùszã jesz cos załatwic.

Jak më to czëlë, nodżi sã pòd nama ùdżãłë. Diôbeł prãdzy pôrã skòrzni pòdrze, niż pôrã lëdzy do grëpë dostónie, kò nasz tatk wiedzôł, jak z nama zacząc. Tej më ju wiãcy nic nie gôdelë, leno zaczãlë te miechë razã składac, a kòżdi chwôtôł miech jak pasowało, abò z górë, abò z dołu, jak chto prawie stojôł. Më sã ani nie òbezdrzelë, a miechë bëłë zladowóné. Më sã przë tim ani w pòłowie nie ùmãczëlë, jak przë ladowanim. A ledwò më skùńczëlë, zarô pòkôzôł sã tatk, jakbë òn na to czekôł, a tej òn sã jesz tak dzywno pòdsmiéwôł. Za jabka më dostelë grëpã dëtków, kòżdi bez sto złotëch. A tej tatk do nas rzekł:

– Në, knôpi, a terô dlô mie za przewózkã i arãdã za jabka. Mòże bëc dzesãc złotëch. Płacyta razã pò piãc czë kòżdi òsóbno dzesãc?

– Razã! – më flot zawòłelë.

A tatk na to:

– Jo, jo, rëbóm wòda, lëdzóm zgòda.

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 116–120.

2 Wëtłómaczta so rzeczónczi wëkòrzistóné w teksce.

3 Jaczi bëlë dlô se knôpi? Zgromadzë słowiznã brëkòwną do òpisaniô jich zachòwaniô. Napiszë czile zdaniów òceniwającëch zachòwania knôpów. Czegò naùczëlë sã knôpi dzãka sprawie z jabkama?

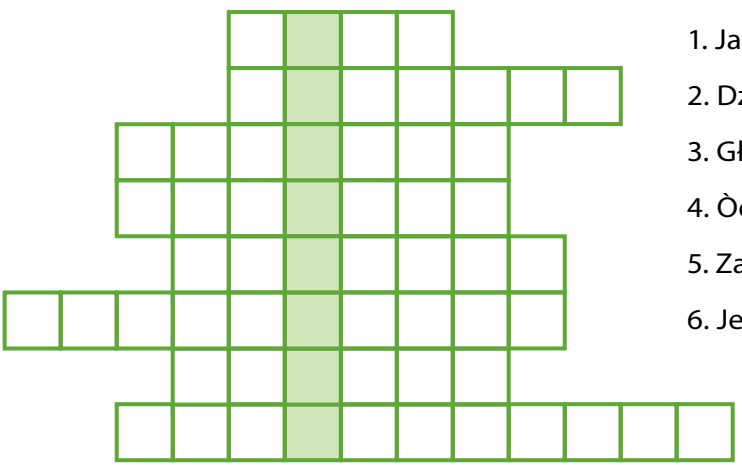
4 Jaczé znajesz spòsobë na zakùńczenié sztridów? Pòdzelë sã swòjima mòdłama na zwadë.

5 Napiszë ògłoszenié ò skùpie jabków, pòdôj priz, pónkt skùpiwaniô, zastrzedżi i warënczi dostarczeniô.

Dzéle mòwë. Pòwtórzenié

Rozrzeszë tãgódkã.

1. Jak? ..... Czedë?
2. Dzél mòwë, np.: spiewac, jic, jiscëc sã.
3. Główny, pòrządkowi i .....
4. Òdpòwiôdô na pëtanié: wiele?
5. Zastãpùje jistniczi, znankòwniczi abò wielniczi.
6. Je òkreslenim jistnika.
7. Trzecy przëpôdk.
8. Je òkreslenim czasnika.

1 Nalezë w diagramie 10 znankòwników

K	S	Ô	B	Ù	É	S	Ë	S	Z	K
B	P	Ò	M	Ò	C	N	Y	T	M	D
Ë	Ù	M	C	Ë	M	Ô	Ł	Ô	I	Ł
S	Z	R	P	Ł	Z	Ż	S	R	A	U
Ô	É	C	E	P	Ł	I	S	I	R	D
W	I	B	C	K	I	Ô	Ë	É	Z	Ż
Ò	B	A	R	C	H	N	I	A	Ł	I
S	Ù	M	A	L	I	N	C	Z	I	K

2 W pòdónym zdaniu należë przikładë dzélów mòwë i zapiszë je w tabelë.

Môłô Ana ju drëgą gòdzënã sedzy cëchò w szafie, żebë nicht ji nie nalôzł.

jistnik	przëmiono	znankòwnik	czasnik	przëczasnik	wielnik	zamiono

3 Zapiszë w pasownëch fòrmach wërazë, òkreslë jich fòrmã gramaticzną.

Szimk je (4) _____ latnym knôpikã, co nôbarżi (lubic) _____ bawic sã swòjima (aùtkò) _____. W jegò (dzecny) _____ jizbie mòże nalezc rozmajité ôrtë (pòjazd) _____.

Pòwtórzenié

1 Pòłączë aùtora z dokazã:

Alojzy Nôdżel	„Mack”
Jón Trepczik	„Czemù tak chùtkò”
Janusz Mamelsczi	„Na brzegu życia i śmierci”
Jón Perszón	„Dzéń Zôdëszny”
Henrik Héwelt	„Pùrgówka”

2 Dopasuj zwëczi i òbrzãdë do ùroczëznów: wieselégò i pògrzebù.

wińczënë, pùstô noc, różańc, ògrabinë,
tuńc maszków, zakriwanié szpéglów

3 Przetłómaczë:

O 12. w nocy ktoś chwycił za klamkę przy drzwiach zewnętrznych.

U mnie w domu obiad je się o 13.00.

11 listopada przypada dzień świętego Marcina.

Piaśnica to miejsce zwane kaszubską Golgotą.

4 Dofùluj zdanié:

15 gromicznika 1282 rokù (chto?) _____

z (kògùm?) _____ pòdpisôł ùmòwã,

co zwała sã _____ w _____.

5 Dokùńczë pòwiedzenia:

Na sw. Môrcëna _____ .

Barbara sw. ò _____ .

W adwence _____ .

Na sw. Mikòłôj _____ .

Dzél III

Bëlny Kaszëbi

Ò Tónie Ôbramie i Józefie Hallerze*

Dopasuj òdjimczi z mionama i nôzwëskama.

Józef Haller Tómôsz Rogala Tóna Ôbram

Pò I swiatowi wòjnie nie bëło gwësné, czë Pòmòrzé, a òsoblëwie Kaszëbskô znôwù trafią w grańce Pòlsczi. Zaczãłë sã starania kaszëbsczich dzejarzów, żebë swiatowi mòcarze, co pò zakùńczonëch biôtkach mielë zdecydowac ò przińdnym kawlu Pòlsczi, wzãlë pòd rozwôgã zdanié mieszkańców Pòmòrzô. Takô kaszëbskô delegacjô òsta wësłónô do Wersalu. W ji skłôd wchôdelë m.jin.: Tóna Ôbram z Òliwë, Tómasz Rogala z Kòscérznë, Tóna Miotk z Pùcka i dr Mieczisłôw Marchlewsczi z Gduńska. Do Wersalu zadostelë sã blós Ôbram i Rogala. Jedna z pòwiôstków tak przedstôwiô te wëdarzenia.

„Ôbram z Tónkã Rogalą bez paszpòrtów i bez dëtków szlë piechti na kònferencjã i wstąpilë na ten Wersal, gdze wastowie pòliticë ò mirze rozpòwiôdelë i grańce ùstanôwielë. Szandara francëszczi: „Alt!", a Ôbram za nic to mô, wpôdô na zalã, dze radzą Sztërë Głowë, karcy kòżdégò zdrokã i mësli tak: Ten z kóńską gãbą, w brëlach, sztiwny – jakbë rëńczôk pastucha abò bazunã pòłk – to bãdze prezydent Wilson; drëdżi – z òbwisłim wąsã – to Klemąso, (…) trzecy to Òrlejando, a ten czwiôrti – z òdjimka gò Tóna pòznôł. To bãdze ten Lojdziordż, jo. Przełkł slënã i gôdô do Wilsona:

– Ò nié, wastowie! Nie jidze tak. Nama pòtrzébné je całé Pòmòrzé, z Gduńskã i mòrzã, jo!… Malinczim firtlã nama pësków nie zamknieta!

A Wilson gôdô:

– Jakże, zrzeklësta sã doch sami!

– Chto sã zrzekł? Rząd? Wasta Dmòwsczi to nié më! (…)

A pòtemù jak nie trzasnie rãką w stół, jak nie wrzasnie:

– Na mój apel, wastowie, sztërë tësące Kaszëbów stanie – stolemów jak jô – i sëłą weznie so Pòmòrzé i ani kùsy pùrtk nóm gò nie wëdrze! Jo!

Na spòdlim: Róża Òstrowskô, Izabella Trojanowskô, *Bedeker kaszubski*, Gduńsk 1978, s. 7–8.

* Józef Haller nie je Kaszëbą, ale dlô Pòmòrza i Kaszëbów je wôżną pòstacją w czasach òdrodzeniô Pòlsczi.

1 Na spòdlim wiadłów, jaczé przeczëtôsz w artiklach ùkrëtëch pòd kòdama qr, co je sprawką Smãtka psotë, rozrzeszë test.

1/ Zdënk Pòlsczi z Bôłtã bél:

a) 1 séwnika 1918 r. b) 14 gromicznika 1914 r.

c) 10 gromicznika 1920 r. d) 10 séwnika 1920 r.

2/ Zdënk zdzejôł:

a) Tóna Ôbram b) Tómôsz Rogala

c) Józef Haller d) Macéj Rataj

3/ Zdënk pòlégôł na:

a) Cësniãcym piestrzenia w wòdë Bôłtu.

b) Wjachanim kòniã w wòdë Bôłtu na pół kilométra.

c) Pòdpisanim dekretu.

d) Wëpłëniãcym bôtã w mòrze i cësniãcym piestrzenia.

4/ Gen. Józef Haller żił do:

a) 1939 rokù. b) 1960 rokù.

c) 1945 rokù. d) 1999 rokù.

5/ Gen. Haller przëjachôł do Pùcka z Tornia:

a) aùtã b) kòniã c) wasągã d) baną

6/ Piestrzéń miôł nôpis: .....

i wëgrawerowóny ..... i .....

7/ Drëdżi taczi sóm piestrzéń Haller nosył na palcu. Pò jegò smiercë òstôł òddóny do:

a) Mùzeùm we Gduńskù.

b) Mùzeùm w Londinie.

c) Mùzeùm w Warszawie.

d) Mùzeùm w Pariżu.

8/ Tómasz Rogala ùrodzył sã:

a) w Kòscérznie b) we Wielu c) w Chònicach d) w Brusach

9/ W Berlinie naùcził sã kùńsztu:

a) szewca b) krôwca c) kòwala d) szkólnégò

10/ Bél żeniałi z:

a) Martą Majkòwską b) Frãcëszką Miotkòwą c) Marcyjanną Knebiną d) Frãcëszką Knebiną

11/ W Szarloce założił:

a) króm b) bank c) pensjonat d) bòlëcã

12/ Wëmień dwie òrganizacje, co przë jich założenim dzejôł Rogala:

.....

.....

13/ Z Wersalu Rogala wrócył z:

a) Tóną Ôbramã b) wòjskama Piłsudszégò

c) wòjskama Hallera d) Aleksandrã Majkòwsczim

14/ Wëmień trzë dzejania, jaczima zajimôł sã Rogala w Kòscérznie.

.....

15/ Òb czas wòjnë bél aresztowóny i òsadzony w:

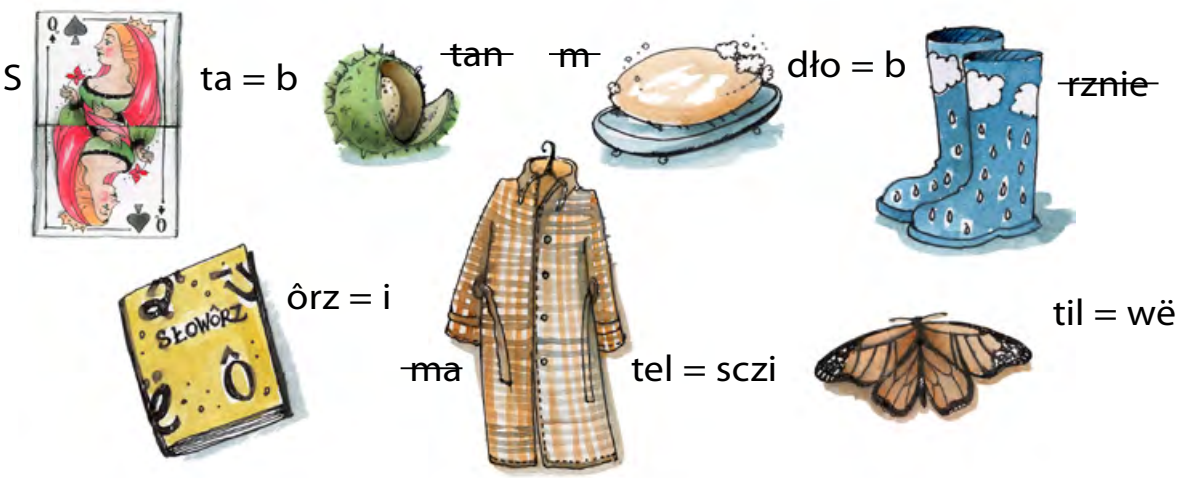
a) Birkenaù b) Stutthofie c) òkòlim Sedlców d) Dãbnicë

16/ Rogala ùmarł:

a) 1 czerwińca 1945 r. b) 1 maja 1945 r. c) 5 czerwińca 1951 r. d) 1 czerwińca 1951 r.

Òjc kaszëbsczi lëteraturë – Florian Cenôwa

Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã jaczi titel miało pismiono wëdôwóné przez Cenôwã w latach 1866–1868.

1 Przeczëtôj ùwôżno tekst Janusza Mamelscégò.

– Dzysô spòtkómë sã z Florianã Cenôwą – rzekł Szczepón.

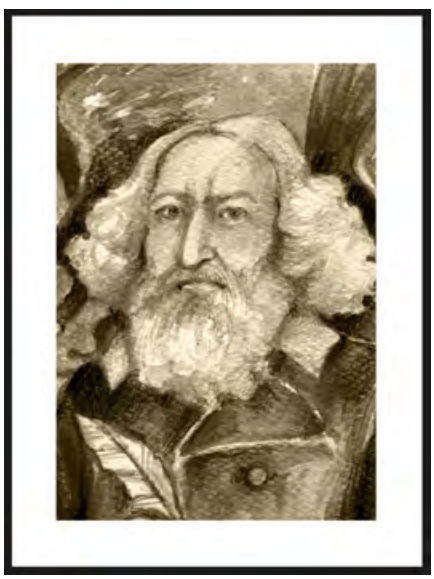
– Baro sã ceszã. Cenôwa to je òjc kaszëbsczi lëteraturë. Tej dze më mùszimë jachac? – spita Mónika.

– Pòjedzemë do Bùkòwca niedalek Swieca. Tam Cenôwa mieszkô i robi. Òn mô tam aptékã, a téż gbùrstwò.

– Gbùrstwò? Kò to doch je doktór!

– W 1855 rokù òn tam kùpił 20 hektarów zemi. Mieszkô z nim Tarnowsczich Rózela, z jaką mô czwòro dzecy: Wòjcecha, Mariã Magdalénã, Barnisławã i Martã. Òn sóm téż sã bél ùrodzył na gbùrstwie w Sławòszënie kòle Krokòwi.

– Tej jak òn òstôł doktorã?

– Jegò òjc dbôł ò nôùkã swòjich dzecy. Jaż trzech jegò sënów skùńczëło sztudia. Ale terô nie chcemë gadac, le pòjmë do Cenôwë.

Jak òni zaklepelë w dwiérze òdemkł jima młodi dzewùs:

– Tatka ni ma doma, òn mùszôł jachac do chòrégò, kò wnet bãdze nazôd. Pòjta rën, do jizbë.

Cenôwa mieszkôł wnet jak chłop. W paradnicë stojôł prosti stół i stółczi. Òni długò na niegò nie czekelë. Za sztót na pòdwòrzé zajachôł chłopsczi wóz, a na nim dosc wësoczi chłop. Za chwilã òn wlôzł w jizbã i òni mòglë mù sã dobrze przëzdrzec:

– A! To wa jesta! Witôjta! Baro sã ceszã, że mògã z wama pògadac.

Cenôwa miôł czerwòną brodã i jasné włosë, wszëtkò szadé jakbë gò wilk szczépą macnął. Razã òne twòrzëłë wkół jegò głowë nibë lwią grzëwã. Òn wzérôł na nich dzyrskò mòdrima òczama. Chòc prosti nos i sztółt lëpów nadôwałë jemù szlachecczi wëzdrzatk, jegò skóra bëła ògòrzałô jak ù chłopa. Òblokłi bél téż jak chłop.

– Nie dzëwùjta sã, że jô wëzdrzã jak prosti Kaszëba. To prosti Kaszëbi pòdtrzëmiwają nasz jãzëk i zwëczi, nié panowie. Ti sã zaprzedelë Miemcóm a dëtkóm. (…) A më sã mùszimë trzëmac ze Słowianama, a nié z Miemcama. Kòżdô sarna trzimô sã karna – zaczął nama kłasc do ùszów swòje ùdbë Cenôwa. (…)

– Mòżece wë nama òpòwiedzec ò swòjich sztudiach?

– Tu ni ma wiele co gadac. Jô zaczął sztudia filozoficzné we Wrocławiu w 1841 rokù. W 1843 jô sã bél przeniósł na medicynã. Pózni jô përznã sztudérowôł w Królewcu, a skùńcził jem w Berlinie w 1851. Jak widzyta, to mie długò zbawiło, a to temù, że jô miôł w tim czasu wiele jinszich wôżniészich sprawów.

– Jo, a jaczich? – spitôł Szczepón.

– Rok jô bél w wòjskù, a pòzni nastôł rok 1846. Më próbòwelë zrobic pòwstanié w Starogardze, kò sã nie ùdało i jô mùszôł ùcekac. Leno wëdôł mie jeden Miemc w Swiónowie i złapelë mie kòl Stajszewa. Wnet bë mie bëlë zabilë Miemcë, bò miôł jô ju òbsąd na smierc. Szczescym, w Berlinie wëbùchło pòwstanié i to mie ùretało. Jô jesz próbòwôł sã dostac do pòwstańców w Pòznaniu. Leno to mie sã nie ùdało. Jô téż wiele pisôł ò Kaszëbach. Hewò, tu môta mòje książeczczi, òbezdrzëta so – rzekł Cenôwa i pòdôł jima lop książeczków: *Kaszebji do Pólochov*, *Wó narodowosce a wó mówie*, *Xążeczka dlo Kaszebov przez Wójkasena*, *Kile słov wó Kaszebach e jich zemi przez Wójkasena (…). Tudzież rzecz o języku kaszubskim ze zdania sprawy Prajsa*, *Rozmova Pólocha s Kaszebą(…), Trze rosprave przez Stanjisława, wóros Kile słov wó Kaszebach e jich zemji przez Wójkasena*.

– Jô téż wiele pisôł w rozmajitëch cządnikach, a nôwiãcy w założonym bez mie „Skarbie Kaszébsko-słovjnskjè mové”. Hewò, wezta, tu są wszëtczé numrë z rokù 1866, 1868 i 1879, razã trzënôsce. Nalézeta tam baro wiele cekawëch tekstów kaszëbsczich i ò Kaszëbach.

– A dze wë sã ùczëlë pisac pò kaszëbskù? – spita Mónika.

– Nigdze, dzeckò. Pisënk jô sóm wëmiszlôł. To są pierszé kaszëbsczé książeczczi. Pisënk jô pôrã razy zmieniwôł. Zasadë pisënkù i gramaticzi są òpisóné tuwò – rzekł Cenôwa i pòdôł jima jesz jednã książeczkã: *Zarés do Grammatikj Kaŝébsko-Słovjnskjè Mòvé.*

– A chto wama w tim pòmôgô? Kò jedna jaskùlëca lata nie zrobi.

– Në, ja. Z tim jô móm wiôldżi jiwer. Spòtkôł jem nié tak dôwno jednégò młodégò Kaszëbã, baro chwatczégò w pisanim, leno ten mô czësto jiny pòzdrzatk na kaszëbiznã. Zwie sã Jarosz Derdowszczi. Wedle mie retënkã przed germanizacją Kaszëbów je zachòwanié kaszëbiznë. Kaszëbi nie rozmieją gadac i czëtac pò pòlskù. Òd môłégò dzecka gôdają pò kaszëbskù i zachòwiwają kaszëbsczé zwëczi, temù trzeba jich ùczëc pò kaszëbskù pisac i czëtac. Trzeba pisac kaszëbsczé książczi, słowarze, ùczbòwniczi, książeczczi dô nôbòżéństwa. Kaszëbizna i pòlaszëzna to są dwie słowiańsczé sostrë. Jeżlë Kaszëbi zachòwają swòjã kùlturã, tej òni òstóną téż przë Pòlsce. Tak jô ùwôżóm. Ale Derdowsczémù leno figle w głowie. A fifama do nieba sã nie wkùpisz.

– Alana! A kaszëbskô inteligencjô, nikògò wë nie dostelë na swòjã stronã?

– Kòżdi sóm sobie nôlepi żëczi. Doktorze na mie krzëwò wzérają, że lékarzã chłopów za darmò. Ksãża na mie narzékają, że jô sã zadôwóm z luteranama.

– Jakże to?

– A tak, że jô przełożił dlô Kaszëbów na zôpadze książeczkã do nôbôżéństwa *Pjnc głovnech wóddzałov Evangjelickjeho Katechizmu.* Zresztą, szkòda gadac. Pòlôchóm sã nie widzy, że rozwijóm kùlturã kaszëbską, a nié pòlską i robiã z nas òsóbny nôrôd. (…) A mòże sobie cos zaspiéwómë. Móm taczé rozmajité książeczczi z piesniama. Zresztą na nie téż narzékają.

Cenôwa dôł jima pôrã książeczków *Sbjór pjeśnj śvjatovich*. Zaspiéwelë pôrã piesniów, a tej Szczepón rzekł:

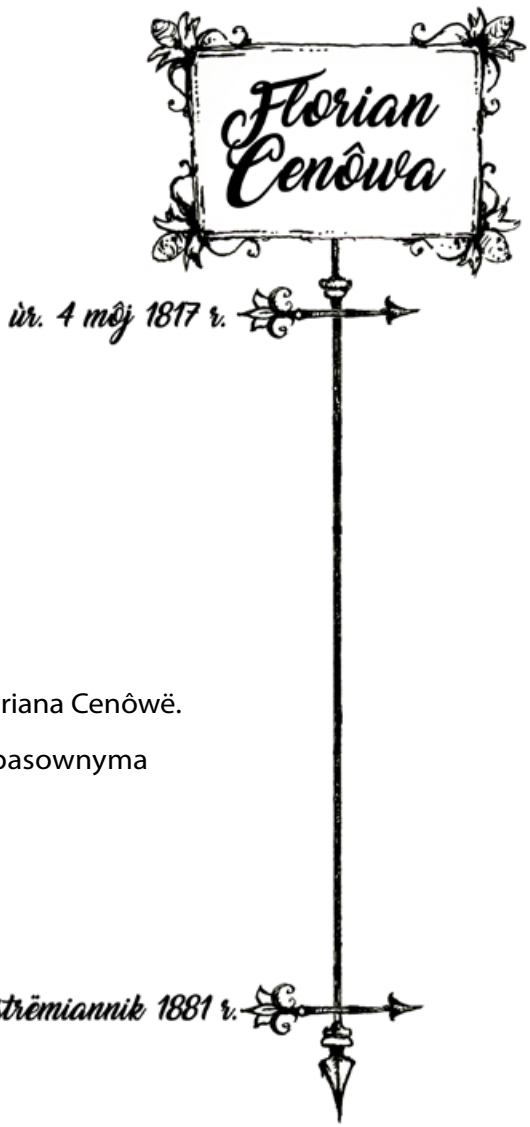
– Në jo, na nas je ju czas. Mùszimë jachac.

– Szkòda. Jô bë rôd jesz so z wama pògôdôł. A jesta wa abò zdrów? Bò jak nié, mògã wama co pòmòc. A wezta sobie na drogã i do serca pôrã doradów. Hewò móm je spisóné – rzekł Cenôwa i dôł jima jesz jednã książeczkã *Dorade Lekarzkje v rożnech chórobach vevnętrznech, zevnętrznech e półogóvech s dodanjm srodkov ledovech, zabóbónov e guseł tak dovnjeśech jak e teraznjeśech.* (…)

Jak òni bëlë ju bùten i sã òddzãkòwelë, Szczepón rzekł do Móniczi:

– Mùszimë to przeczëtac. Cenôwa to je dobri doktór i dobri diagnosta.

– A na gwës bëlny Kaszëba. To òn zaczął bùdzëc Kaszëbów. A to mùszi rzec, że co dobrze rozpòczãté, to do pòłowë skùńczoné – òdrzekła Mónika.

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 13–19.

2 Zaznaczë na òsë czasu nôwôżniészé wëdarzenia z żëcégò Floriana Cenôwë.

3 Nakreslë tabelã w zesziwkù i dofùluj pò jednym przikładze pasownyma titlama dokazów Cenôwë.

Cządnik	Lëteratura piãknô	Książczi ùżëtkòwé

4 Napiszë w dzysdniowim pisënkù titlë niechtërnëch dokazów Cenôwë.

Zarés do Grammatikj Kaśébsko-Słovjnskjè Mòvé.

Kaszebji do Pólochov

Wó narodowosce a wó mówie

Xążeczka dlo Kaszebov przez Wójkasena

Kile słov wó Kaszebach e jich zemi przez Wójkasena

5 Nalezë wiadła ò môlach: gdze Cenôwa sã ùrodzył, gdze ùmarł i gdze òstôł pòchòwóny? Jaczima pseùdonimama pòdpisywôł swòje dokazë?

6 Przeczëtôjta z pòdzélã na role wëjimk dokazu Cenôwë. Òdpòwiédzta na pëtania:

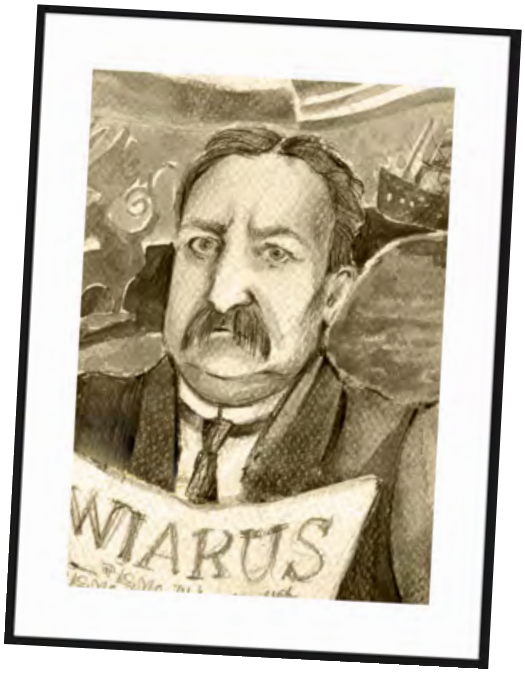
- Na jaczé dwa karna òstelë pòdzelony Kaszëbi? Czim sã wëapartniwają jedny i drëdżi?
- Skądka sã wzãła pòzwa Kaszëbë? (ùwôżno przeczëtôj przëpis)
- Jaczi z książãt pòmòrsczich òstôł wspòmnióny przez Kaszëbã? Czim sã zasłużił dlô Kaszëbów?
- Jakô wôżnô ksãga je, wedle Kaszëbë, aùtorstwa jegò lëdu?

Pòlôch: Skąd ty jesteś, chłopie?
Kaszëba: Jô jem z Kaszëb, Panie!
P.: Co to są te Kaszuby?
K.: Panie, to je krôj òd Bòga z dôwna òbiecóny, krôj swiãti, w chtërnym mlékò i miód płënie; a lëdze, co w tim kraju mieszkają nazéwają sã lëdzama wëbrónyma, pòchòdzącyma òd Jizraela dôwnégò.
P.: Ja słyszałem o wielorakich Kaszubach.
K.: Jo, panie. I mój òjc, co bél bògati, bò miôł sztërë wòłë i sztërë kònie, i mieszkôł wiele lat w jedny wsë kaszëbsczi, dze bél przësãżnym, narechòwôł dwòjaczich: jedny są grëbi, a drëdżi są Fejn-Kaszëbi. Grëbi są ti, co ni mają swòjich przëwilejów, ani taczich łask òd Pana Bòga, jaczé mają Fejn-Kaszëbi, chtërny przez swòje mãstwò (…) wieczny sobie zaszczit ù całégò swiata zrobilë. (…) Wies, niedalek bòjowiszcza leżącô, Sławòszëno, mô pò wieczné czasë naszã sławã głosëc i sławą słënąc. A nasz książã Swiãtopôłk, co pòtemù tak wòjowôł, jakbë cali swiat chcôł pòłknąc, za to nóm nadôł różné diplóma, chtërne jesz po dzys dzéń leżą na rôtëszu pùcczim, jakò w stołecznym miesce zemi kaszëbsczi.
Pò drëdżé mómë më na se zlóné wszëtczé te łasczi, chtërne mielë ny dôwny naszi przodkòwie: Abraham, Jizaak, Jakùb, Mòjżesz i jiny.
(…)
P.: Ale, mój bracie, ja słyszałem, że Kaszubi po urodzeniu dziewięć dni są ślepymi. Więc to musi być gruby naród, wcale do Polaków niepodobny, i wątpię, czyli do prawdziwego człowieka.
K.: Mój Panie! Jô jem ò tim nie czuł ani jem wiedzôł. Ale dajmë, przëpùscmë, że Kaszëbi pò ùrodzeniu dzewiãc dniów są slepima, ale czej òni dzesątégò dnia przezdrzą, tej òni téż i przez dãbòwą deskã widzą, a zôs Pòlôszë abò Mazurë, chòc zarô przë ùrodzeniu przezdrzą, to jednak pòtemù przez całé żëcé są slepima…
P.: Kochany bracie, ja słyszałem wiele o Kaszubach i ich kraju, jednakowoż ich początku dowodzić nie mogę, gdyż różni różnie o nich powiadają, i nie wiem, komu z nich mam wierzyć.
K.: Panie kòchóny! Czej jô co rzekã, to ju ùwierzë jak pismòwi, bò Kaszëba, czej òn prôwdã gôdô, żódną miarą łgac ni mòże. Prôwda, że Kaszëbi nie gôdają ze stôrëch szpargałów, bo sã w stôrëch papiorach, ksãgach, co bë jim wëkôzanié jich pòczątkù służëłë, nie kòchają. Ale te, co òni mielë, mùszôł kòżdi wiarëgòdny przësãżny jednégò wëznaczonégò dnia do głównégò miasta Pùcka przëniesc. A zebrawszë wszëtczé pisma òd Jadama jaż do òbjawieniô swiãtégò Jana, ùłożëlë òni je w jednã ksãgã i kôzelë jã drëkòwac i delë ji nazwã „Biblëjô”. A tak wëdrëkòwawszi jednã książkã z nëch stôrëch szpargałów, zalepilë òni sobie tu tima pòdczas ny wiôldżi zëmë – ò chtërny jesz niejeden z nas czuł – pòkażoné òkna.

Florian Cenôwa, *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą*, Gduńsk 2007, s. 126–128.

Łgôrz kaszëbsczi – Hieronim Derdowsczi

Jaczi titel mô nôbarżi znóny dokôz Hieronima Derdowscziégò? Zapiszë jego pòzwã w zesziwkù.

– Szczepankù! Wiész të co?
– Në co?
– Cenôwa cos wspòminôł, że sã zetkł z Derdowsczim.
– Jo, tej co?
– Nie chcôłbë të sã do niegò rôz wëbrac?
– Jo, jô ò tim mëszlã òd dôwna, le to nie je tak letkò.
– Nié? A czemùż to?
– Derda to je taczi niespòkójny duch, że nigdë ni mòże bëc gwës, dze òn prawie je. Ten Kaszëba, co sã bél ùrodzył we Wielu, bél wnet wszãdze, nié blós w Pòlsce, ale w całi Eùropie. A na òstatkù trzëdzescëtrzëlatny Derda wëjachôł do Americzi i tam òstôł.
– Kò tej chcemë sã wëbrac do Americzi!

Pòkądka Derda jesz bél w redakcji swòjégò „Wiarusa", Szczepón i Mónika żdelë na niegò doma. Gòscama zajima sã jegò białka, Joanna. Tej-sej do jizbë wbiegiwałë téż dwa dzéwczątka, òsemlatnô Lénka i piãclatnô Marëszka. Na scanie wisałë òdjimczi dwùch môłëch dzecątków. Joanna widza, że gòsce przëzérają sã tim òdjimkóm:

– To je Tadk, òn ùmarł, jak miôł sztërë miesące. A to Félka. Dożëła leno roczkù – smùtno wëjôsnia wastnô Joanna.

Kòl òdjimków dzecy wisałë pòrtretë Derdowscziégò: przedstôwiałë òne widzałégò, cenczégò chłopa, z bòkadnym wąsã i cemnyma, kruz włosama. Zdrzôł drist swòjima mądrima òczama. W tëch òczach żôlëłë sã skrë bijącé òd wiôldżégò ògnia, jaczi òd młodëch lat rozpôlôł serce Jarosza.

– Terô mój chłop wëzdrzi përznã jinaczi. Tu, w Americe jidze nama baro dobrze. Nigdze tak dobrze Jaroszowi nie szło. To téż je pò nim widzec. (…)

Za sztót do jizbë wlôzł Derdowszczi przë krëkwi i ùtikającë na jednã nogã.

– Witôjtaż, Kaszëbi! Jak jô sã ceszã, że widzã naszińców tu w Americe, za wiôlgą wòdą! Le nie wzérôjta tak na mój brzëch! Pò latach biédë i tłuczebnégò żëcô nic mie terô nie felëje. Czasã żót ju ni mòże, ale òczë jesz chcą. Móm co jesc, móm swòje dodóm, móm familiã i robòtã, jaką lubiã. Temù człowiek so nierôz za wiele pòzwòli. Brzëch téż chce swòje dostac i do mie mrëczi: a cëż mie pòmòże dóm, czej wëżëwieniô ni móm?

– Jô sã wiedno nad tim zastanôwiôł, czemù taczi bëlny Kaszëba òstawił tatczëznã i wëjachôł tak dalek?

– Në, widzysz. Kaszëbą jô jem, bél i bãdã. Leno taczi ju we mie je duch, że wiedno mie dzes cygnie. Tak bëło òd môlégò. Jak jô miôł dzewiãc lat, wzął mie do se, do Lubawë, mój wùja. Pózni jem chòdzył jaż do sztërzech gimnazjów, żebë na òstatkù jaczés skùńczëc. Robòtë jô móm téż ju spróbòwóné wnet wszëtczé. Wiele razy bél jem szkólnym. Robił jem téż we wiele gazétach, ksążnicach i wëdôwiznach. We Francësce bél jem kùczrã, mechanikã, szkólnym i dolmaczã. Za robòtą jô bél jachóny do Pòznania, Tornia, Petersbùrga, Krakòwa, Ceszëna, Lwòwa, Bëtomia… Rzemiosło to nôlepszô palëca na wãdrówkã. Tu, w Americe, zanim jô zamieszkôł we Winonie, bél jem w Chicagò, Detroit, Bufallo i Nowim Jorkù. (…)

– A mie nie dôwô pòkù taczé pëtanié, czemù wë ni mòglë ùsedzec na jednym placu? – spitôł Szczepón.

– Widzyta wa. Jô wiedno béł swòjégò łba i wiedno gôdôł to, co mëszlã, a jãzór jem miôł wiedno òstri, bò nie przebiéróm w słowach. Jesz w gimnazjum jô pisôł wësmiéwczi na miemiecczich szkólnëch. Chto mô Niemca strach, niech gò szlach! Dlôte, chòcô jô béł jednym z pierszich ùczniów, wnet ze szkòłë mie wërzucëlë. Kò cëż, chto w błoto bije, temù kôł w òczë priszcze. W robòce téż żóden méster nie lubi, jak robòtnik je za mądri a pëskati. Nawetka, jak wszëtkò bierze na smiéch, a jô tak wiedno robił. Czejbë kòżdi miôł na łësënie, co mô na sëmienim, to bë so mùcã na òczë wdësził. Lëdze nie lubią, jak sã jima prôwdã rzecze. Ale jô sã za tim nie czerowôł. Jaż tu w Americe, jak jô so kùpił swòjã gazétã, tej jô miôł wiãcy wòlnotë. Tu jô so sedzã jak zajk w kapùsce. Në, tak to je.

– A dze wë pòznelë wastnã Joannã? Tu, we Winonie?

– Nié, nié. Mòjã Aszkã jô pòznôł jesz w Pòlsce, w Gòlëbiu. Tam jô sã w ni zakòchôł, kò ji òjc mie nie chcôł widzec, bò jô béł za biédny. Aszka do mie przëjacha do Americzi dopiérze jak ji òjc béł ùmarłi, i tu më sã òżenilë. A wiéta wa co, że to wszëtkò mie przepòwiedza jedna wróżnica. Òna mie rzekła, że bãdã miôł swòjã chëcz i kòchóną białkã. A do te jesz mie pòwiedza, że czedës nazôd nastónie Pòlskô. A jak Pòlskô, tej téż Kaszëbskô. Bò ni ma Kaszëb bez Pòlonii, a bez Kaszëb Pòlsczi.

– A nie mëslice wë, że na Kaszëbach wë bë mòglë wiãcy pisac pò kaszëbskù i twòrzëc taczé bëlné dokazë, jak wasz pòemat *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*?

– Jô bë rôd wiãcy pisôł pò kaszëbskù. Kò cëż, jak Kaszëbi mało pò kaszëbskù czëtają, òni wòlą pòlsczé ksążczi, a z czasã pewno czësto òprzestóną pò kaszëbskù czëtac. A wej, mój dokôz z pòczątkù wcale jima sã za baro nie widzôł. A z czegòs żëc trzeba.

– Mùszã rzec, że wasza kaszëbizna je baro piãknô, a téż, że donëchczôs Kaszëbskô ni mia tak ùdałégò pisarza, jak wë – rzekła Mónika.

– Baro cë dzãkùjã za te dobré słowa. Za wiele taczich jô w żëcym ni móm czëté. Kaszëbizna to baro piãknô mòwa i baro dobrze mie sã w ni pisze, colemało są to pòwiôstczi do smiéchù, bò do te ta gôdka sã nadzwëczôj nadôwô. Jô bë wiele za to dôł, żebë Kaszëbi chcelë pisac i czëtac pò kaszëbskù. Leno mie sã zdôwô, że do te nigdë nie przińdze. I chòcô w mòjim pòemace jem próbòwôł pisac taczim kaszëbsczim, żebë wszëtcë Kaszëbi gò rozmielë, mie sã zdôwô, że to je darmò. Szkòda. Temù piszã smiészné „łgôrstwa", bò taczé jesz lëdze chcą czëtac. Smiészny je pòemat ò Czôrlińsczim, a téż dokazë *Kaszubë pòd Widnem i Jasiek z Knieji*.

– Në jo, leno nié wszëtkò je tam smiészné. Marsz *Tam dze Wisła* doch nie je smiészny.

– Chtëż to wié… A jak wama sã zdôwô? Kò je tam takô mësla, że Kaszëbë mùszą wiedno trzëmac z Pòlską. Mògłabë to bëc wskôza dlô wszëtczich Kaszëbów?

– A nie je wama pùsto za Kaszëbama?

– Ale jo! A jesz jak! Ale wiész të co? Jak jô béł w Pariżu, tej jô z jednym aeronaùtą wzlecôł w lëft balonã i mógł wzerac na swiat z górë. A czim wëżi më bëlë, tim wiãcy swiata më widzelë. A terô jô so mëszlã, że tu stądka, z daleka, z Americzi, jô téż widzã wiãcy swiata, nié same blós Kaszëbë. Kò terô Kaszëbë mie sã widzą jesz wiele, wiele barżi. Jo.

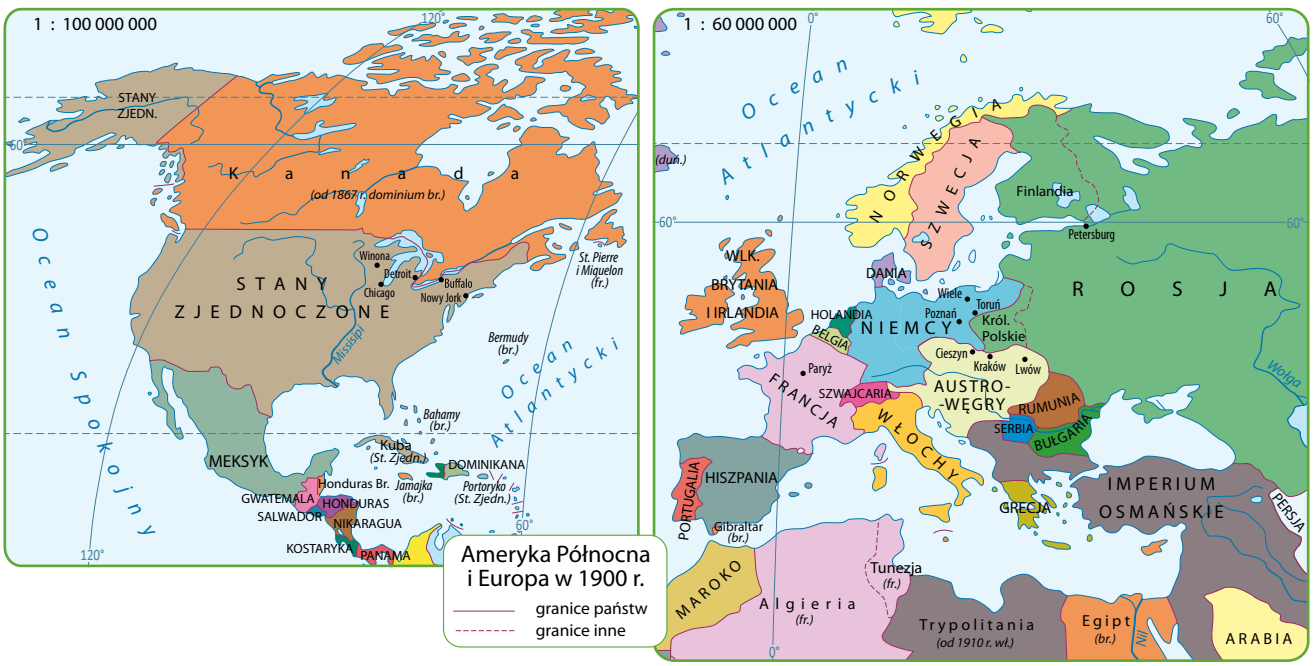
– Przed wama pò kaszëbskù pisôł Cenôwa. Kò pò was ju ni ma nikògò, chto bë pisôł pò kaszëbskù.
– Kò cëż. Terô jô mògã barżi docenic to, co Cenôwa robił dlô kaszëbiznë. Dlôte jô téż napisôł wiérztã z leżnoscë jegò smiercë. A pò mie? Kò wa sami rzekła, że nicht ju nie pisze.
Pò tëch słowach Mónice i Szczepanowi zrobiło sã smùtno. (…)
– Nie jiscë sã tak, knôpkù. Mòże to sã jesz wszëtkò òdmieni!

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 20–27.

1 Jaczé òkreslenia pasëją do bòhatera ti pòwiôstczi? Wëbierzë pasowné z ramczi.

smùtny, „niespòkójny duch”, pòwôżny, szpòrtowny, robòcy, wanożnik, rojber, ùpiarti, swòjégò łba, wëszczérzała / wëszczérzajk grzeczny, pëskati, „łgôrz”, cekawi swiata, spòkójny, inteligentny, zaradny, dzyrszczi.

2 Na karce swiata zaznaczë môle, w jaczich bél Jarosz Derdowszczi. Wëapartnij môl, w jaczim Derdowszczi zabawił wikszi dzél swòjégò żëcô.

3 Nalezë w dowòlnëch zdrzódłach wiadła, pòdôwającé datë i môle ùrodzeniô i smiercë kaszëbszégò łgarza.

4 Ùłożë 5 pëtaniów do tegò tekstu. Zadôj je drëchòwi z łôwczi, a pòstãpno òdpòwiédz na pëtania ùłożoné przez niegò.

5 Ùwôżno pòsłëchôj wëjimkù dokazu Hieronima Derdowszczégò „Ò panu Czôrlińszczim co do Pùcka pò sécë jachôł”.

Ti ksążãta naszi, rzecze, za pamiãcë dôwny
Mielë w Gduńskù nad Radunią zómek swój warowny.
Òd samégò Słëpska całé bëło jich Pòmòrzé,
A le czësto pò kaszëbskù w swim gôdalë dwòrze.

Nen Subisłôw, co tak na nas patrzi z wësokòscë,
Dôł sã òchrzcëc w rokù tësąc sto i czilkanôsce.
Bãdąc òdtąd Jezësowi nôwiérniészim sługą,
Spłodzył sënów Subisłôwa i dzelnégò Mszczuga.

Mszczug, co wej je òbleczony, jak czej król w sobòle,
Zbił Rusënów na Kùjôwach, gdze mòzgawszczé pòle.
Przë nim jegò brat rodzony, nasz Subisłôw Wtóri,
Co bél wiãcy do pôcerza, jak do szablë skòri.

Òbòk widzysz Mszczuga sëna, ksãca Swiãtopełka,
Chtëren wszëtczich Miemców z Kaszëb wëgnôł do zdebełka.
Mãstwò, chitrosc i ùpartosc, fifë i wëkrãtë
Jesz Kaszëbë do dzys pò nim mają w spôdkù wzãté.
Jegò wiecznie pamiãtałë bãdą nasze dzecë,
Bò granice Kaszëb rozcygł dalek do Notecë. –

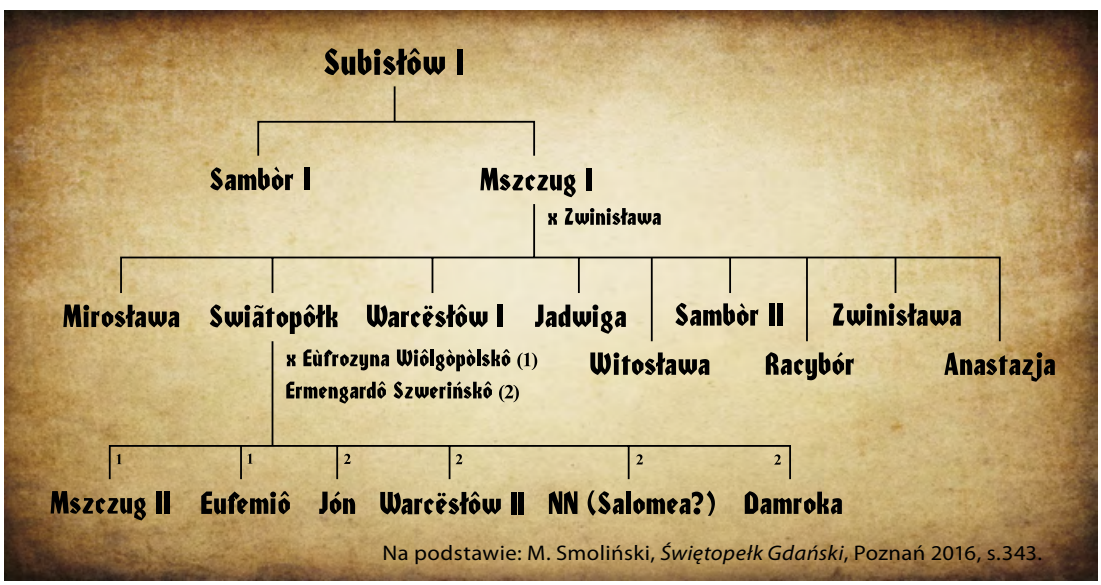
Mniészô Mszczuga je Wtórégò, sëna jegò, słôwa,
Co królowi Łoczetkòwi pòmógł do Krakòwa.
Temù żona nie zrodzëła na nastãpcã sëna,
A tu Krziżôk na Kaszëbë òstrzi kłë gadzëna.
Bë sã zatim nie dostało ksãstwò Krziżôkòwi,
Wiãc na wieczi je zapisôł pòlsczémù królowi.

Pòlskô bez to wieczné prawò do nas òdebrała
I sã naszą òpiekùnką i òjczëzną stała.

Szlachcëc pilnie so ùwôżôł, co mù Léón gôdôł,
Rzekł: – Jô ò tim bãdã doma wszësczim òpòwiôdôł! –
Bò sã ceszã, że przed lati miało nasze ksãstwò
Książãt, chtërny pòsôdalë cnotã jak i mãstwò.

Hieronim Derdowszczi, *Ò panu Czôrlińszczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gduńsk 2007, s. 331–332.

6 Przëzdrzë sã genealogòwémù drzewù dinastie Subisławiców. Zaznaczë na nim miona książãt pòmòrsczich, jaczi bëlë wëmieniony w wëjimkù dokazu Hieronima Derdowszczégò *Ò panu Czôrlińszczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*.

Na podstawie: M. Smoliński, *Świętopełk Gdański*, Poznań 2016, s.343.

7 Dopasuj do wiadłów zapisónëch pòniżi miono pasownégò ksãca: Subisłôw I, Mszczug I, Swiãtopôłk, Mszczug II:

Jegò panowanié przepôdô na lata kòl 1217-1266. Nazwóny Wiôldżim, béł sënã Mszczëga Spòkójnégò. Książã rëszny, mądri, dzyrsczi. Bëlny diplomata, gòspòdôrz. Doprowadzył do pòszerzeniô òbéńdë swòjégò królestwa. Z Prësama zawiązôł przëmierzé procëm krzëżackò--pòlskò-eùropejsczémù zrzeszënkòwi. Wòjna dérowa 11 lat i zakùńczëła sã pòdpisanim ùgòdë 30 lëpińca 1253 r.

Ùrodzony w pierszi pòłowie XII w. Rządzył Pòmòrzim òd mni wiãcy 1155 rokù do 1178 r. Wedle cystersów béł pierszim ksãcã Pòmòrzégò, chtëren sã òchrzcył i rozkòscérzôł chrzescëjańską wiarã. Pierszi fùndator klôsztoru w Òliwie. Wdôł sã w òglowòpòlską pòlitikã. Òdmówił Mieszkòwi Stôrémù pòmòcë w biôtce ò panowanié nad całim krajã. Òpòwiedzôł sã pò starnie Mieszkòwégò sëna – Òdona, chtëren biôtkòwôł sã z òjcã ò królowanié.

Òddóny Krzëżôkóm przez òjca pò drëdżi wòjnie z zôkònã jakno zôrãcznik. Przëbiwôł ù nich jaż 6 lat. Pòtemù biôtkòwôł z nima w trzecy wòjnie. Sztridowôł sã z òjcã i bratã. Doszło nawet do wòjnë domòwi. Òstateczno całé Pòmòrzé òstało w jegò rãkach jaż do ùmòwë z ksãcã wiôlgòpòlsczim Przemësławã II.

Panã całégò Pòmòrzô òstôł kòl 1209 rokù. Nazéwóny Spòkójnym. Za jegò panowaniô Dëńczicë òstro najéżdżelë Pòmòrzé. W 1210 rokù mùszôł złożëc hołd dënńszémù królowi. Nie dérowało to długò i pòzbél sã Dëńczików. Rozpòczął pòszérzanié zemiów ò prëszczi majątk. Sprowadzył do Żukòwa norbertanczi.

Na spòdlim: Lech Bądkowski, Wawrzyniec Samp, *Poczet książąt Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1974, s. 41–45, 61–62,73–77,109–116.

Królewiónka Remùsa

Dopiszë jedno zdanié na pòczątkù pòdónégò wëjimkù i jedno na kùńcu, tak żebë pasowałë do trescë. Pòtemù kòżdi òdczëtô swòje ùmëslënczi.

. *Z wieżë wëzérała królewiónka, a łzë miała w òczach i rãce załómiwała. Ale nicht na niã nie patrził, chòc wiele lëdztwa kòle brómë przechòdzëło. Bò òna sã słowã nie òdezwała, le cëchò płakała, rãce skłôdającë.* .

1 Zapòznôj sã z wëjimkã dokazu Aleksandra Majkòwszczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa* i sprawdzë, czë twòje ùmëslënczi ze wstãpnégò zadania parłãczą sã z tim, co napisôł Majkòwszczi.

Spac mie delë w stani ù kòni. Gniadi i Liza bëłë jich miona. Tam mie bëło dobrze, jak Jadamòwi w raju. Łóżkò mòje stojało kòle scanë, głowama przë kùmie. Nade mną w scanie môłé òkno ze sztërzema zelonyma rutama przepùszczało wid. A czej jem légł, tom wiedno mùszôł wzerac na dłudżi i grëbi parmiéń widu miesądzowégò, chtëren szedł przez òkno na szklącé chrzebtë Lizë i Gniadégò.

W tim parmieniu miesądzowégò widu jô widiwôł dzywné sztôłtë i sprawë, ò chtërnëch pòwiôdelë so na pùstkòwiu pò robòce. Widzôł jem smòka straszlëwégò, chtëren sedzôł na wësoczi wieżë. Z wieżë wëzérała królewiónka, a łzë miała w òczach i rãce załómiwała. Ale nicht na niã nie patrził, chòc wiele lëdztwa kòle brómë przechòdzëło. Bò òna sã słowã nie òdezwała, le cëchò płakała, rãce skłôdającë. A jô to wszëtkò widzącë na jawie, dzëwił sã i jem kùreszce nie wëtrzimôł i rzekł:

– A czemùż të, królewiónkò, nie rzeczesz słowa, bë cã retowelë? Wejle, co tam panów i ricerzi, i prostégò lëdztwa! Krziknij le, a òni sã wezną do strasznégò smòka i gò zabiją, żebës miała wòlą.

Ale królewiónka le paluszk pòłożëła na ùstka, jak wisznie czerwioné i smùtno głową krącëła. A terô jô widzôł, jak w ji włosach, krôsë żëtka dozdrzelałégò, łiszczało sã złotã, a nad ji òczama, pësznyma jak swiôzë, szklëła sã môłô, zatopionô we włosach, kòruna złotô.

Czej jem sã tak dzëwòwôł ji piãknoscë i nieszczescu, straszlëwi smòk pësk rozdzëwił i zawrzeszczôł:

– Jakùż òna mô gadac do lëdzy, czej mô mòwã zaklãtą? Czejbë zakrzikła, ùczëlëbë krakanié warnë i bë pòùcékelë òd ni, jak òd jaczi ùkôzczi.

A jô na to ùwôżôł sobie:

– A żebës të tak, Remùsu, zakrziknął na tëch ricerzi, bë smòka zabilë i delë królewiónce swòbòdã!

Alem so w ti jistny chwilë przëbôcził, żebë mie i tak nie rozmielë, bo i jô móm jãzëk skażony, a lëdze mie nie rozmieją.

Tej mie sã tak żôl zrobiło, żem płakac mùszôł jak bòber. Jaż dobrô Liza łep swój przëtkła do mòjégò i z nozder na mie chùchac zaczãła. Bò bidlãcu żôl bëło.

Aleksander Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa,* Oficyna Czec, s. 32–33.

2 Wëkònôj dowòlną techniką malënk do tegò wëjimkù. Stwórzta galeriã òbrôzków.

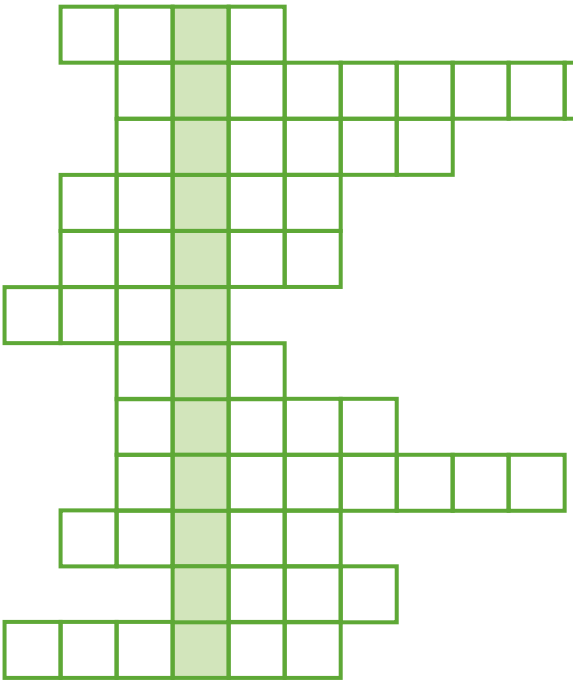
Wëjimk dokazu Aleksandra Majkòwsczégò òpisëje pierszé zéńdzenié Remùsa z Królewiónką. W piąti klase wa pòzna wëjimk przedstôwiający drëdżé zéńdzenié – je to nôbarżi znóny dzélëk, zawiérający przédné mòtiwë: kòrónowóną jarzëbinã, rzékã, zómk i trzë ùkôzczi. Przëbôczta so, jak zakùńczëło sã to zéńdzenié? Przedstawta symbòlika zómkù i królewiónczi.

3 Ò zapadłëch zómkach je wiele pòwiôstków. Pòsłëchôjta ùwôżno jedny z nich, a pózni spróbùjta w karnach pòskładac zamkłosc ti legendë z rozsëpónczi.

Ùsôdzca Remùsa – Aleksander Majkòwsczi

Rozrzeszë tãgódkã, a dowiész sã, jak zwało sã karno lëteracczé, do jaczégò nôleżół Aleksander Majkòwsczi.

1. Zapadłi….
2. Môl ùrodzeniô Cenôwë.
3. Nôzwëskò towarzësza Ôbrama w drodze do Wersalu.
4. Môl w Italii, gdze Derdowsczi sedzół w prize.
5. Farwa kòrónë Remùsowi królewiónczi.
6. Miono sëna Czôrlińszégò.
7. „Brót w …. zamieniony”
8. Np. Mszczug, Swiãtopôłk.
9. Wanoży z Mónką i òdwiedzywô znónëch kaszëbsczich lëteratów.
10. Synonim słowa slub.
11. Nasze mòrze.
12. Towarzëszka Szczepana.

1 Przeczëtôjta pòstãpną òpòwiesc z pòdzélã na role: Szczepón, Mónika, narrator, Aleksander Majkòwsczi i Feliks Marszôłkòwsczi.

– Witôj, Móniczkò! Rôczã ce na nadzwëkòwą rézã!
– Witôj, Szczepanie. A co to bãdze za réza? (…)
– Nôprzód òdwiedzymë nôwiãkszégò kaszëbszégò pisarza! Tak tej jô ce zabiéróm do Kartuz!
– Widzysz nen fejn bùdink?
– Ten na górce?
– Jo, gôdają na niegò erem. Tam ze swòją białką òd 1921 rokù mieszkô Aleksander Majkòwsczi. Pòj, òni pewno ju na nas żdają.
– Pòwiédz le mie, dze Majkòwsczi mieszkół przedtim?
– Òn sã ùrodzył i wiele lat mieszkół w Kòscérznie. Jaczis czas téż we Gduńskù, w Sopòce, w Grëdządzu i we wiele jinëch môlach. Në, më ju jesmë na placu.

Szczepón zaklepół w dwiérze. Za sztót òdemkł jima dosc wësoczi, łësawi chłop, z môłim wąsã, òkrãgłima òkùlôrama i wiesołim ùsmiéwkã:

– Aaa! Witôjta! Ceszã sã, że wa do mie przëszła. Pòjta le dali, rôczã waju do jizbë.

Òni wlezlë do paradnicë, dze czeka ju na nich białka i dwa dzéwczątka.

– Hewò je mòja białka Aleksandra. A to mòje dzecë: Baszka i Witosława. Starszich, Damroczi i Mestwina, prawie ni ma doma. Òbezdrzëta sobie jizbã, smiało.

Na westrzódkù stojôł stół, wkół niegò stółczi, a w nórce pòlëce z książkama. Midzë wiele kriminalnyma romanama òni ùzdrzelë téż książczi napisóné przez Majkòwsczégò: zbiérk wiérztów *Spiéwë i frantówczi*, prowadnik *Zdroje Raduni*, dokôz na binã *Jak w Kòscérznie kòscelnégò òbrelë…* Niżi leżało wiele numrów cządników „Gryf” i „Pomorzanin”.

– A jakô książka widzy sã Wama nôbarżi? – spita Mónika.

– Ti tu ni ma, òna jesz wiedno żdaje na wëdanié, leżi w mòji szuflôdze. Wëdóné są blós ji wëjimczi.

– A jaczi òna mô titel?

– *Żëcé i przigòdë Remùsa*. To je dokôz mòjégò żëcô. Mie sã zdôwô, że wszëtkò, co jô przedtim napisôł, prowadzëło mie do ti jedny książczi. Jo, tak to je.

– A czë Wë jesz môce cos napisóné, co nie je wëdóné?

– Òòò! Je tegò dosc wiele. Wëdónô jesz nie je *Historia Kaszubów*. Nieskùńczony je roman *Pomorzanie*. Piszã jesz *Gramatikã kaszëbską*. Nie wiém, czë zdążã to wszëtkò skùńczëc.

– A czemù je taczi jiwer z wëdôwanim kaszëbsczich książków?

– Chtëż to wié? To nie je takô prostô sprawa. Wiele bë pòmògło, żebë Kaszëbi wiãcy kùpiwelë i czëtelë kaszëbszé książczi. (…)

– A co dlô Was je wôżniészé, lékarzenié lëdzy czë pisanié? – dali pitałë dzecë.

– Hmm, na taczé pëtanié nie je letkò òdpòwiedzec. Jak to gôdają, czej ksądz spiéwô, òrganista zéwô. Kò cëż, jakno doktór mògã lékarzëc cała Kaszëbów, a jakno pisôrz léczã Kaszëbów dësze. A co je wôżniészé? Wezta òdpòwiédzta sobie sami.

– A jakô robòta je cãżészô, pisanié czë lékarzenié?

– Jedna i drëgô robòta nie je letkô. Żebë bëc doktorã, jô sã mùszôł długò ùczëc, a jesz przeszkôdzałë mie w tim biéda i to, że jem Kaszëbą. Pisaniô jô sã ekstra ni mùszôł ùczëc, to òd wiedna sedzało dzes we mie bënë. Żebë cos dobrze napisac, je trzeba wiele czasu i wiele próbòwaniô. I trzeba miec nôdzejã, że z tegò bãdze cos dobrégò, chòc pewno nié tak zarô. Kòwôl piérwi żelazło rozżôlô, a tej je kùje.

– Tej jak Wóm, nimò biédë, ùdało sã skùńczëc medicynã?

– To nie bëło letkò, mój òjc bél gbùrã, a pózni kùczrã, òn ni miôł dosc dëtków na mòjã nôùkã. Czejbë nié wspòmóżk òd stowôrë, jô bë ni miôł dërch ani progimnazjum w Kòscérznie, ani Gimnazjum w Chònicach. Żebë zacząc sztudérowac, jô sóm mùszôł zarobic i zebrac dëtczi. Pózni, jak jô so ju nie wiedzôł radë, jô znôwù dostôł wspòmóżk. Dobri lëdze mie wëpòmòglë. Dobrze miec pieniądze, lepi szczescé. Mòje rozmajité zwadë z Miemcama sprawiłë, że sztudia jô zaczął w Berlinie, pózni jô sã przeniósł do Grifii, a titel doktora jô dostôł w Mònachium. Nôbarżi jem rôd z tegò, że jem bél w Grifii. Tam jô ùzdrzôł pòrtretë kaszëbsczich ksążãtów. Tam zapôla sã we mie kaszëbskô skra, Òrmùzdowô skra.

– Në jo, to nie bëła lëtkô droga, kò mëszlã, że òb czas I swiatowi wòjnë żëcé bëło jesz cãżészé?

– Të môsz prôwdã, dzeckò. To bëłë baro cãżczé czasë. Tak czegòs jô jesz nie widzôł. Czej jedna òwca òbarchnieje, tej wszëtczé za nią barchnieją. Jô tej bél doktorã w wòjskù i òbjachôł pół Eùropë: Prësë, Ùkrajinã, Rumùniã, Francjã. To nie je do òpòwiedzeniô. Szczescym, ta wòjna przëniosła Kaszëbóm to dobré, że nazôd nasta kòl nas Pòlskô.

– Jo, jo, bò Wë doch ju przed wòjną rzeklë, że wszëtkò, co kaszëbsczé, to pòlsczé.

– To je nôwôżniészô deja Towarzëstwa Młodokaszëbów, jaczé më jesmë założëlë w 1912 rokù we Gduńskù. Karnowsczi, Heyke, Sădzëcczi, jô i jesz wiele jinszich.

– Tej w Pòlsce Kaszëbóm je lepi?

– Jo, je lepi, kò wszëtczé nôdzeje równak sã nie zjiscëłë, chòc më próbòwelë, jak szło. (…)

Tak òni so sedzelë, pòpijelë arbatã, jedlë kùszczi òd Drawca, a so pòwiôdelë. Na kòmódze stojałë òdjimczi. Wiele z nich przedstôwiało codniowé żëcé Kaszëbów. Na jinëch widzec bëło Majkòwszégò z widzałima Pòlôchama: z Wincentim Witosã, Józefã Piłsudszczim, Józefã Hallerã. Wëżi wisa gablota z òrderama, a midzë nima Złoti Krziż Zasłëdżi, Òficérszczi Krziż Òrderu Òdrodzeniô Pòlszczi i Strzébrzny Wawrzin Akademicczi Pòlszczi Akademii Lëteraturë. (…)

Wtim za dwiérzama dôł sã czëc jaczis chłopszczi głos. Majkòwszczi cëchò zdradzył swòjim gòscóm:

– Në, wiéta wa! To Feliks „Marszôłk” Marszôłkòwszczi, mój sekretéra. Zarô tu wléze i kôże mie cos robic.

I pò prôwdze, za sztót òdemkłë sã dwiérze, a w nich pòkôzôł sã jaczis chłop i rzekł:

– Witóm serdeczno.

A tej do Majkòwszégò:

– Mòżece wë przińc do bióra, bò żdają tam na was Labùda i Trepczik z nowim numrã „Zrzeszë”? (…)

- Wa tu so fejn òbzerôjta, a jô mùszã chwilã pògadac tam z tima. Òni cygną dali tã robòtã dlô kaszëbinë, jaczi jô ju ni móm mòcë cygnąc. Në, jo. Tak długò grónk wòdã nosy, jaż sã ùchò ùrwie. Jô ju jem przë latach, a zdrówkò sã psëje. (…)

– Në jo, widzyta, jak to flot zminãło.

– Jenë, më ju mùszimë jic dodóm – rzekł Szczepón.

– Pò prôwdze? Szkòda. Jô bë rôd so jesz z wama pògôdôł. (…) Tej jô wama cos dóm. Pòczekôjta le.

Majkòwszczi znôwù na sztót wëszedł. Tim razã òn jima przëniósł jakąs rzezbã.

– Wezta, to je dlô waju – rzekł Majkòwszczi i dôł jima sztaturã wësoczégò, cenczégò chłopa z karą.

– Bóg zapłac. A chto to je?

– To je Remùs, przédny bòhatéra mòjégò romana. Òn chòdzył pò Kaszëbach z karą i sprzedôwôł rozmajité rzeczë, midzë jinszima kaszëbsczé książczi. Tak próbòwôł retac zapadłi zómk i zaklãtą królewiónkã. I głëpc mądri, czej pòznô, czegò mù felëje. A wa bë chca wëbawic zapadłi zómk? Chca wa bë ùretac zaklãtą królewiónkã?

– Jo, chcemë. Leno jak? – òdrzekł Szczepón.

– Ò tim mùszimë so pògadac drëdżim razã. Ale nôprzód przeczëtôjta mòjã książkã. Mòże do te czasu òna ju bãdze wëdónô.

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 5–12.

2 Ùłożë w alfabeticzny pòsobicë title dokazów Aleksandra Majkòwszégò.

3 Na spòdlim tekstu napiszë CV Majkòwsczégò. Żlë nie mdzesz wiedzôł jaczichs wiadów, skòrzëstôj z dowòlnëch zdrzódłów (np. internetu, bedekera kaszëbsczégò itp.)

CURRICULUM VITAE / CV / ŻËCOPIS

Miono i nôzwëskò: .....

Data i môl ùrodzeniô: .....

Stón cywilny: ..... Białka: .....

Dzecë: .....

Môl zamieszkaniô: .....

WËSZTÔŁCENIÉ

.....

.....

.....

PRZËNÔLEŻNOTA DO ÒRGANIZACJI / STOWÔRÓW

.....

.....

WÒJSKÒWÔ SŁUŻBA

.....

.....

DOKAZË:

.....

.....

WËAPARTNIENIA:

.....

.....

4 Nalezë w teksce pòwiedzenia i spróbùj wëjasnic jich dosłowné znaczenié.

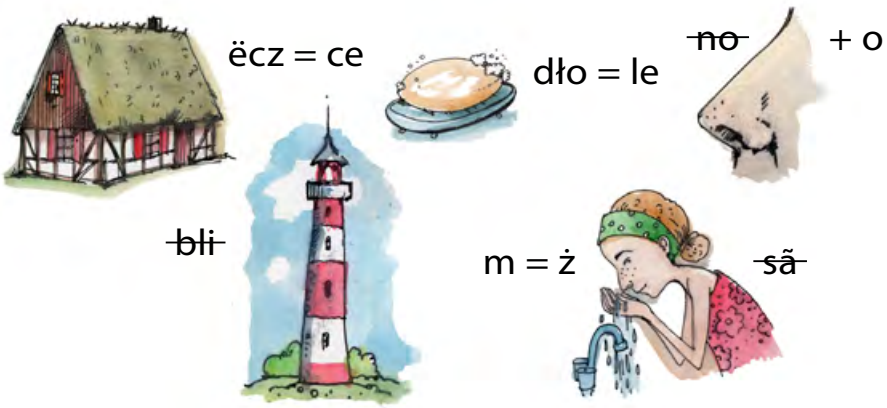
5 Aleksander Majkòwsczi wspòminôł, że nôbarżi cesził sã z tegò, że bél w Grifii, bò tam zapôla sã jegò kaszëbskô skra, Òrmùzdowô* skra. Jak mëslisz, co Majkòwsczi miôł na mëslë?

6 Rozezdrzë sã pò mieszkańcach twégò òkòlégò i wëbierzë òsobã, jaką je wôrt przëblëżëc drëchóm? Zrób z nią wëwiôd.

* Òrmùzd – stôroperszczi dobri duch, co biôtkòwôł ze złim dëchã Arimanã.

Gùczów Mack

Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, jak kùńcził kòżdi swój felietón Aleksander Labùda, zwóny Gùczowim Mackã.

1 Pòsłëchôj ùwôżno nagrania przedstôwiającégò pòstãpną wanogã Szczepana i Móniczi, a pózni wëkònôj zadania.

(…)

– Në, tej dzys më sã wëbierzemë do Aleksandra Labùdë. Przërëchtuj sã na wiesołą gòscënã.

– Baro piãkno. Jô jem czekawô tegò chłopa. Dze më gò òdwiedzymë?

– Labùda, co czãsto pisywô pòd przezwëskã Gùczów Mack, to je baro szpòrtowny chłop. Pòjedzemë do Tłuczewa.

Do Tłuczewa òni sã wëbrelë aùtã. Pò drodze jachelë przez Kartuzë.

– Tu, w Kaszëbsczim Dwòrze, w 1929 rokù Labùda z drëchama założëlë Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów, zwóné krótkò Zrzesz Kaszëbskô. Jegò przënôleżników zwie sã zrzeszińcama. Mòże rzec, że bëlë òni pòsobnikama Majkòwsczégò i młodokaszëbów, chòc jich ùdba bëła përznã jinô – wëkłôdôł Szczepón Mónice.

Dali òni sã czerowelë na Mirochòwò. Òb drogã mijelë Kòloniã.

– Tam za Kòlonią je Bãdargòwò, gdze Labùda ùcził pôrã lat zarô pò wòjnie. A terô më wjéżdżómë do Swiónowa. Tu bëła jegò parafiô, bò òn sã ùrodzył w Mirochòwie. Mirochòwò czedës słëchało do parafii w Swiónowie. A jak jegò matka ùmarła i òjc sã drëdżi rôz òżenił, òni przecygnãlë do Strëszi Bùdë. Za sztót më tam dojedzemë.

W Strëszi Bùdze przejachelë mòst nad Łebą i za sztót òni ju wjéżdżelë do Mirochòwa.

– Tam w lewò sã jedze do Miechùcëna. W Miechùcënie i w Mirochòwie w latach 1918–1920 Labùda chòdzył na kùrsë pòlsczégò jãzëka, bò do spòdleczny szkòłë w Mirochòwie òn chòdzył jesz za Miemca i òn sã tej ùcził pò miemieckù. Na kùrsach bél jednym z nôlepszich ùczniów. A tuwò sã jedze do Bącza, gdze Labùda bél szkólnym òb czas drëdżi swiatowi wòjnë.

– A dze òn sã wëùcził na szkólnégò?

– Òn chòdzył do seminarium dlô szkólnëch w Kòscérznie. Tam òn sã zetkł z ks. Léónã Heyką i dzãka niemù jesz barżi sã ùgwësnił w kaszëbsczi swiądze.

Dali droga młodëch prowadza przez Miłoszewò i Strzépcz. Tam òni sã sczerowelë na Lëniã.

– W Lëni Labùda zaczął robic zarô pò szkòle, to bëło w 1923 rokù. Pôrã lat pózni zaczãłë sã jegò jiwrë.

– Jaczé jiwrë? – spita Mónika.

– Ùmiłowanié kaszëbiznë i jegò pòzdrzatk na pòlitikã nié wszëtczim bëłë w szmak. Labùda wiele sã nacerpiôł w swòjim żëcym i to tak òd Pòlôchów, jak i òd Miemców. Zaczãło sã òd jegò przenieseniô do Zélewa kòl Lëzëna, pózni gò przenioslë jaż pòd Toruń. Në jo, a terô wzerôj tu w lewò, tu w tim bùdinôszkù, dze piérwi bëła szkòła, òn terô mieszkô ze swòją białką i dzecama.

Mónika i Szimk wëlezlë z aùta i zaklepelë w dwiérze nié za wiôldżégò bùdinkù, całégò z czerwòny cegłë z dwaspadowim dakã przëkrëtim dakówką. Òdemkła jima Jaromira, nômłodszô córka Labùdë.

– A wa pewno do tatka, jo? Òn prawie je dzes wëszłi, mùszita na nie sztót pòczekac – rzekło dzéwczã.

Gòsce ju chcelë wlażac w dóm, le òni ùzdrzelë, że òd rzéczi drist do nich jidze wësoczi, pòstawny chłop. Dozdrzelë, że nimò lat miôł dosc gãsté włosë zaczosóné w tił, a nad lëpama niewiôldżi wąs. Òczë mù sã smiałë i biła z nich wiôlgô chãc do dzejaniô. Chòc òblokłi bél w wëcygnioną i pòsztëpòwóną jakã, jegò dosc chùdé skarnie krëłë w sobie cos ùroczëstégò i wôrtnégò. Ale to, co nôbarżi zdzëwòwało Szczepana i Mónikã, to bél dzecynny wòzyk, jaczi Labùda pchôł przed sobą.

(…)

Timczasã Labùda bél ju przëszłi krótkò nich:

– Witôjtaż! Jô widzôł, że jaczés aùto do nas zajachało, tej jô so pòmëslôł, że to wa jesta. Piãknô warszawa! Terô stolëca Pòlszczi je w Tłuczewie, alana! – rzekł Labùda, òbzérającë aùto, jaczim òni przëjachelë. – Pòjta rën, wëpijemë kawã, białka mô kùcha ùpiekłé, pòjta le! Dlô gòsca wszëtkò, dlô złodzeja nick. (…)

Labùda chcôł jich pòsadzëc w paradnicë, kò òni zarô wëpatrzëlë dzes w nórce jegò swiãtnicã pisaniô.

– (…) Òstatnym czasã jô sã zajimóm kaszëbsczima dëchama. Czëtóm ò nich i szukóm za infòrmacjama ò nich. (…) Baro wôżné są słowarze. Jô jem baro rôd, że czedës sã ùdało wëdac słowôrzk dlô szkólnëch, leno terô rëchtëjã jesz jeden, wikszi słowôrz. (…) Në jo, a terô pòjta sadnąc do stołu.

Tam, przë młodzowim kùchù òni sedzelë a pòwiôdelë so dali.

– Wë bëlë szkólnym we wiele szkòłach, widzy sã wóm ta robòta? – spitôł Szimk.

– To mùszi rzec, że robòta szkólnégò baro mie sã widzy, kò to je ju dzesãc lat, jak jô jem na rence. Nôbarżi jô sã ceszã, że jô mógł ùczëc kaszëbszcé dzôtczi. Nôród, żebë nie zdżinął, mùszi bëc mądri i wësok ùczałi. Në, tak to ju je. Ale nié bez całi ten czas jô bél szkólnym. Przed wòjną w 1930 rokù

zrezygnowôł jem z robòtë w szkòle i zajął sã jinym dzejanim dlô kaszëbiznë. Jô pisôł dlô rozmajitëch gazétów, dlô „Chëczë Kaszëbsczi”, dlô „Grifa Kaszëbsczégò”, pózni jô robił „Zrzesz Kaszëbską”. Jo. Òb ten czas jô biôtkòwôł ò to, żebë Kaszëbi mielë taczé same prawa, jak jiny. Żebë przetrwac i sã rozwijac, mùszimë miec taczé same prawa, jak jiné nôrodë. Wspòmnita jesz na mòje słowa. A òd 1937 rokù jô robił w Torniu, nôprzód w skarbówce, pózni znôwù w szkòle. Tak to bëło.

– A co wë robilë òb czas wòjnë?

– Nôprzód jô ùcził w szkòle, a pózni jô mùszôł biôtkòwac w miemiecczim wòjskù. Z wòjskã jô trafił do Jugòsławii, pózni do Grecczi i na Kretã. Tam Anglicë mie wzãlë w niewòlã do Egiptu, Italsczi i Szkòcczi. Na òstatkù jô przëstąpił do wòjska Andersa, a w 1946 nazôdka przëjachôł do Pòlsczi.

– I tej wë znôwù zaczãlë ùczëc, tim razã w Bãdargòwie – wtrącëła Mónika.

– Jo, leno jô téż pisôł do gazétów, do „Zrzeszë Kaszëbsczi”, jakô tim razã zaczã wëchadac w Wejrowie. Jo, jo, ni ma Macka bez Zrzeszë, a Zrzeszë bez Macka – zasmiôł sã Labùda.

– A tej jô znôwù òstôł ùkôrónу przeniesenim do jiny szkòłë, tim razã do Czãstkòwa. Tak cos. Pò wòjnie nóm, Kaszëbóm, nie bëło nick lepi jak przed wòjną, a mòże nawetka jesz gòrzi. Czim wesz ùmiartszô, tim barżi grëze. Ale òstałë wëdóné dwa zbiérczi mòjich pòwiôstków: *Kąsk do smjechu* i *Zupa z kreszków*. Mòje pòwiôstczi zaczã drëkòwac „Pomerania”. Łoni mòje felietónë nalazłë sã w wëdóny przez Ferdinanda Neureitera w Miemcach *Kaschubische Anthologie* (Kaszëbsczi antologie), a pôrã wiérztów w zbiérkù kaszëbsczi pòezji *Modra struna*. Latos òstôł wëdóny nôwiãkszi zbiérk pòwiôstków *Kùkùk*. (…)

– A jak wë to robice, że te pòwiôstczi są taczé smiészné?

– (…) Mie w żëcym pòtkało wiele krziwdë i cerpieniô. Czejbë jô to so brôł do głowë, mie bë bëło w rozëm zaszłé! A tak dlô kaszëbsczi jô jem w sztãdze zniesc wszëtczé cerpienia. Ga bë nie bëło zymkù, nie bëłobë pòzymkù. To tak pewno mùszi bëc i ni ma co so tim głowë zawracac. Lepi sã zając tim, co je wiesołé i redosné. A tegò w żëcym pò prôwdze je baro wiele. Zresztą przez smiéch jidze nôlepszô nôùka. Jak chcemë cos zmienic, tej nôlepi je to wësmiôc. Kaszëbi tak pò prôwdze są baro wiesoli, a téż wiele je w nich jesz do naprawieniô. (…)

Jak gòscëna sã ju kùńcza, Labùda òdprowadzył gòscy do dwiérzi i rzekł:

– Në, tej chcemë le so zażëc! – i wëcygnął róg z tobaką.

– Të, dzéwczã, jesz jes za młodé na tobaczenié, ale më dwaji mòżemë zażëwac.

Tej òn pòdôł róg Szczepanowi, a sóm sobie téż nasëpôł na rãkã dichtich pòrcjã i wcygnął do nosa.

– Ni miéjta strachù! Chòc nie wiémë nicht, co jesz nas żdże, dëcha nama nicht nie weznie!

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 28–36.

2 Ùłożë pòsobicą wëdarzenia z żëcô Aleksandra Labùdë.

	Òb czas I wòjnë swiatowi szkólny w Bączu.
	Założenié Regionalnégò Zrzeszeniô Kaszëbów
	Jiwrë Labùdë – przeniesenia.
	1918–1920 – nôùka pòlsczégò w szkòłach w Miechùcënie i Mirochòwie.
	Biôtkòwanié òb czas II wòjnë.
	Narodzënë w Mirochòwie.

	Szkólny w Lëni.
	Ùkùńczenié seminarium dlô szkólnëch w Kòscérznie.
	Ùkôzanié sã zbiérków pòwiôstków *Kąsk do smiéchù* i *Zupa z krëszków*, a téż pòstãpnëch dokazów: *Chòchòłk*, *Kùkùk*.
	Jiné dzejania dlô kaszëbiznë – pisanié do gazétów.
	Pòstãpné przeniesenia i robòta dlô gazétë „Zrzesz Kaszëbskô”.

@ 3 Labùda gôdôł: *„kò to je ju dzesãc lat, jak jô jem na rence”. (…) „Zaczãło sã trzë lata temù (…) wëdelë dwa zbiérczi mòjich pòwiôstków”*. Na spòdlim tëch wiadłów i tegò co nalézesz w jinëch zdrzódłach ùstalë, czedë Szczepón i Mónika bëlë w gòscënie ù Labùdë.

4 Pòmëslë so, że môsz wëgłosëc ùroczëstą mòwã òb czas wrãcziwaniô wôżny nôdgrodë dlô Aleksandra Labùdë. Napiszë laùdacjã dlô jegò ùczestnieniô. Pòdsztrichnij jegò rozmajité zasłëdżi dlô kaszëbiznë.

Laùdacjô – (z łac. laùdare *chwôlëc*) mòwa pòchwalnô wëpòwiôdónô z leżnoscë przëznaniô nôùkòwégò titla, wëapartnieniô abò jubileùszu.

Jãzëk czë gwara?

Smãtk psota pòmiészôł wërazë w sztërzech przësłowiach sparłączonëch z jãzëkã. Ùłożë je pasowno. Żlë bãdzesz miôł jiwer, skòrzëstôj z książczi Justinë Pòmiersczi *Przysłowia kaszubskie*.

za	to	cnota	trzëmac	zãbama.
Je	cnotama,	nad	jãzëk	Òd
bòli	barżi	niglë	òd	jãzëka
jak	jãzëk	miecz.	Òstrzészi	noża.
Przed	kòlana	nim	zdżibają,	nim
a	jãzëk	wëtikają.	za	

Smãtk przëszłół do mie na pòkùsã trzech szkólnëch: dłudżégò Grifelka ze Zabôczewa, cenczégò Piórkã z Klaksowa i łëségò Rechùbkã z Głëpkòwa.

– Rzeczë le nama, Mackù, dëcht tak prôwdzëwą prôwdã, żelë Kaszëbi mają jãzëk, czë le gwarã?

– Kò tej le zdrzëta! – I wëwalił jem swój jãzëk bùten, jak le dëcht szło.

– Co za pëszny widzałi jãzëk! – zdzëwił sã Grifelk.

– A taczi jãzëk chcą nazewac gwarą? – rzekł Piórkò.

– Jãzëk jak szëpla. To wicy jãzor jak jãzëk, ale za gwarą nie szlachùje dëcht nick – zamrëczół łësy Rechùbka.

– A cëż wa terô ò tim mëslita?

– Kò më ù ce w gãbie ùzdrzelë na jawie, że môsz dëcht bëlny jãzëk, a je dëcht czëstim, nie je òbłożony ani priszczëkã, ani bardówką, ani niżódną gwarą. Më téż mómë kòżdi swój, a kùreszce kòżdi Kaszëba mô swój jãzëk. Ale chtëż tej mô gwarã w pëskù?

– Kò taczich so szëkôjta kãdës dalek, mòże na Kùrpiach abò na Góralëznie.

– A jak takô gwara wëzdrzi?

– To Swiãti Pańszczi wiedzą. Mòże w tim cos je òd nadgrëzłégò jãzëka abò jaczis jãzëczk rozszczépiony na kùńcu jak ù żniji, abò wërzëtny jak ù żabë, abò… diôble wiedzą!

Chcemë le so zażëc!

Aleksander Labùda, *Jãzëk czë gwara*, w: *Gùczów Mack gôdô*, Bólszewò 2013, s. 89.

Wiele lat dérowało, zanim kaszëbsczi òstôł ùznóny za jãzëk przez pòlsczé państwò. Zakùńczëła ten proces ùstawa z 2005 rokù, chtërna kaszëbsczémù nada – jakno jedinémù jãzëkòwi w Pòlsce – miono jãzëka regionalnégò. Zamkła tim samim trwającą wiele lat òbgôdkã ò statusu naszégò kaszëbsczégò jãzëka.

Jãzëk – standarizowóny, ùżiwóny przez wikszosc Kaszëbów, ùpòwszechniwóny przez szkòłã, administracjã, lëteraturã, radio, telewizjã.

Gwara – òdmiana jãzëka, jaką gôdô mniészé karno lëdzy, np. jedny wsë abò pôrã wsów. Gwarą nazwiemë òdmianë standarizowónégo kaszëbsczégò jãzëka, np. bòrzëszkòwskô, bëlackô, słowińskô, zôbòrskô.

Felietón to krótczi tekst z ôrtu gazétnictwa, pisóny letczim stilã, przedstôwiający subiektiwny pòzdrzatk aùtora. Pisóny na aktualné tematë, zainspirowóny prôwdzëwima zdarzeniama.

1 Ùdokaznij, że tekst A. Labùdë je felietonã. Wskażë, jaką aktualną w nym czasu kwestiã òn òpisywôł?

2 Ùłożë swòjã òdpòwiédz na pëtanié zadóné przez trzech szkólnëch?

3 Na pòszerzonym zéńdzenim Kòmisji do Sprôw Òswiatë przë Òglowim Zarządze KPZ 13 maja 1996 r. òstałë przëjãté nowé rozwiązania z szesc apartnyma lëtrama. Pòstaw sã w rolë kòrektora i pòpraw tekst Labùdë zgódno ze wskôzama dzysdniowégò pisënkù. Możesz sprawdzëc swòjã robòtã, bò w 2013 rokù tekstë Labùdë òstałë wëdóné w standarizowónym pisënkù. Zazdrzë do książczi *Gùczów Mack gôdô*, Bólszewò 2013, s. 103.

Na jednym kole

Je to ju czilenôsce lat. Dobrze so to wdarzę, że bëło to w Pomieczënie. Czile nas żdało na spożdżony autobus. Gôdómë, zażiwómë i żdajemë. Narôz cos od Wilanowa nëkô, ale to nie bél autobus ani furmónka, ani motór, ani helikopter, choc cos z helikoptera w tim bëło. Zbliżô sę dosc chutko do Pomieczëna i wjéżdżô do wsë. Chtos rzekł:

— To Plewka z Hopów jedze z całą swoją rodzëzną na jednym kole. Gwës jedze do Szemôłda do swoji cotczi na roczëznę.

Plewka to chłopulk niewieldżi, ale kuńsztowni i bëlny kolôrz. Sedzôł na sodle i miôł rukzak na plecach, dze wëzérôł łepk nômłodszégo knôpa z cëcem w gąbce. Na ramach sedza jego białka ju na ostatnëch nogach i jesz trzima na klinie trzëletną Treskę z grochotką w rączce. Na przódku w kosziczku sedzôł dwalatni Franck, zacht usmôrkóny i gwizdôł na piszczołce. Z tëłu na pacziétnicë sedzôł sztërëlatni Józefk z brómzą. Bëło jich razem półsódma, bo on i knôp w rukzaku — to dwaji, ona na ostatnëch nogach, chocbë le rechowac półtora — to ju półczwiarta, Treska na klinie — to półpięta, Franck w kosziczku — to półszosta a Józefk z brómzą — to dokładno półsódma. Półsódma lëdzy na jednym kole, tego wa gwës jesz ni môta widzónë!

Opodle stojało dwuch szandarów, co téż na to zdrzelë. Młodszi chcôł jic go przëscygnąc i mandat wlepic. Ale ten starszi go przëtrzimôł za szlëc i rzekł:

— Nié, bratku, ni możesz mu nick zrobic. Cziejbë jachało dwuch abo dwoje na jednym kole, téj możesz jima dac mandat, ale jaż tëlu lëdzy! Na to më ni mómë niżódnégo paragrafu.

Chcemë le so zażëc!

Aleksander Labùda, *Na jednym kòle*, w: *Gùczów Mack gôdô*, Gduńsk 1992, s. 50.

Méster Jón

Pòsłëchôj archiwalnégò nagraniô znóny kaszëbszczi piesnie, jaką napisôł Jón Trepczik „Hej mòrze mòrze…”

Dofùluj tekst piesnie „Hej, mòrze, mòrze”. Smãtk psota znôwù dôł ò sobie znac…

Jón Trepczik

Hej, mòrze, mòrze…

Hej mòrze, mòrze, _____ mòrze,
dze twòje grańce, dze twój _____ ,
skądka ta twòja _____ sã bierze,
czej nama dôsz na _____ swój duńc.

Ref. Halo, halo, halo, halo
dze twòje grańce, dze twój kùńc,
Halo, halo, halo, halo
czej nama dôsz na sztrąd swój duńc.

Hej mòrze mòrze të _____ mòrze,
czemù sã _____ wcyg dërżisz,

dlôcze rôz sztormã na nas sã [redacted] ,
to znôù tak [redacted] gladą sklisz?

Ref. Halo, halo, halo…

Hej mòrze, mòrze, [redacted] mòrze,
na twòjich [redacted] naji môl,
głãbòką brózdã bôt po ce [redacted] ,
zdżinąc za ce nóm nie mdze [redacted] .

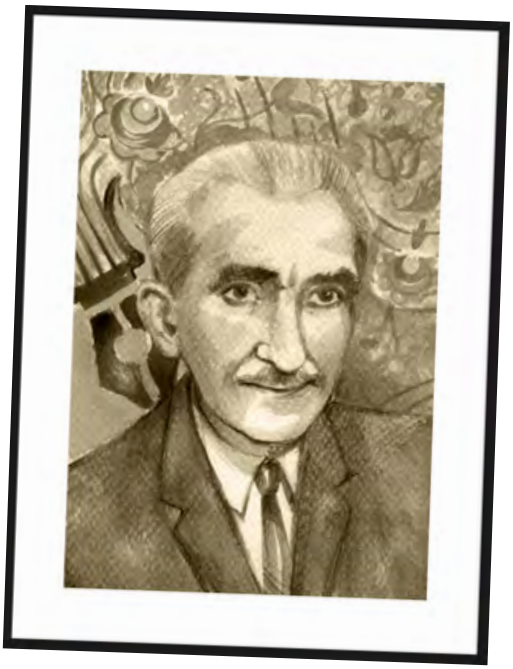
Ref. Halo, halo, halo…

Hej mòrze, mòrze, na twòjich [redacted] ,
zybie sã [redacted] z dôleka,
a wiater z brizą tón [redacted] niese
ò cwiardi prôcë [redacted] .

Ref. Halo, halo, halo…

Ò nasze mòrze, të jes nóm [redacted] ,
kòl ce le mieszkac chcemë, [redacted] ,
czë jes nóm gladą, czë wałë [redacted] ,
kòl ce na wasze [redacted] je bëc.

Ref. Halo, halo, halo…

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, przërëchtowôł Eùgeniusz Prëczkòwsczi, Banino 2009, s. 93.

– Szczepanie, wiész të co? Baro mie sã widzało kòl Aleksandra Labùdë – rzekła Mónika.
– Jo, mie téż. Temù w pòstãpną rézã më sã wëbierzemë do jegò wiôldżégò drëcha, Jana Trepczika.
– Bãdze to długô réza, co?
– Nié, më pòjedzemë do Wejrowa. Tam pò wòjnie zamieszkôł Trepczik, jak òn przëjachôł nazôd z wòjskã Andersa. Przedtim òn béł w Belgijsczi i we Włosczi, dze zajimôł sã kòniama jakno żôłniérz we Wehrmachce.
– Wejle, we Wehrmachce, jak Labùda – zawòła Mónika.
– Òni mają wiele wiãcy pòspólnégò. Trepczik sã ùrodzył w Strëszi Bùdze, kòl Mirochòwa. Do szkòłë, jak Labùda, chòdzył do Mirochòwa. Pózni, jak Labùda, chòdzył do Kòscérznë, do seminarium dlô szkólnëch i tam razã z Labùdą zetkł sã z Léónã Heyką. A pózni Trepczik, tak jak Labùda, òstôł szkólnym. Nôprzód òn robił w Kartuzach, pózni w Miszewie.
– Pò prôwdze, baro wiele jich parłãczi.
– A to jesz nie je wszëtkò. Trepczik razã z Labùdą zakłôdôł Regionalné Zrzeszenié Kaszëbów w Kartuzach. Béł tam sekretérą. Razã z Labùdą zachôdôł téż do Aleksandra Majkòwszégò. Baro wiele pisôł do rozmajitëch gazétów: do „Chëczë Kaszëbsczi”, „Grifa Kaszëbszégò” i „Zrzeszë Kaszëbsczi”. Òn tam pisôł wiérztë, pòwiôstczi i rozmajité artikle. A pózni za swòje dzejanié dlô kaszëbiznë w 1934 rokù òstôł zesłóny do Wiôlgòpòlszczi i tam mùszôł robic jaż do wòjnë.
– Jesz përznã, a jô pòmëszlã, że Trepczik to je drëdżi Labùda – rzekła Mónika.
– Nié, nié, wnetka sã dokònôsz, że to są czësto jiny lëdze. We wiele sprawach òni sã jinaczą. Kò tej chcemë le jachac.

Za niedłudżi czas òni ju bëlë we Wejrowie i szlë sztrasą Dobëcô, dze terô mieszkôł Trepczik. Zanim òni doszlë do dwiérzi dosc nowégò bùdinkù, òni ùczëlë głosné spiéwanié:

Zemia rodnô, pëszny kaszëbsczi kraju, òd Gduńska tu, jaż do Roztoczi bróm!

– Jo, jo, jô cë gôdôł, że Trepczik jesz ce zadzëwùje – rzekł Szczepón do Móniczi, czej ta sã na niegò znacząco przëzdrza. – A mùzyka ù niegò doma je we wiôldżim pòwôżanim.

– Czó! Òn nie spiéwô sóm.

– Nié, colemało òn spiéwô ze swòją drëgą białką, ji córką i ji zãcã. A przë tim jesz graje na skrzëpicach abò na klawirze. Òni mùszelë dosc długò klepac i zwònic do dwiérzi, zanim rozspiéwóné towarzëstwò jich ùczëło. (…)

Òni wlezlë bënë, a bez niedomkłé dwiérze Mónika ùzdrza chłopa sedzącégò przë klawirze. Òna zarô szepnã do Zoszë:

– Jenë, wasz òjc je nawetka përznã pòdobny do Labùdë. Gãsté włosë zaczosóné do górë i do tëłu, dosc cenczi na gãbie, a nad lëpama nié za wiôldżi wąs. Lica dosc wiesołé, a w òczach rozëmnota i wiôlgô chãc do dzejaniô.

– Jo, leno to nie je mój òjc, a òjczëm – òdrzekła Zosza.

– A Trepczik mô jaczé swòje dzecë téż?

– Jo, mô z pierszą białką, chtërna ùmarła w 1951 rokù. Z Anielą òn mô szesc dzecy: Bògùsławã, Mirosławã, Damrokã, Sławã, Swiãtopôłka i nieżëjącégò Mestwina.

Timczasã Trepczik sã pòdniósł òd klawira i zaprosył gòscy do stołu:

– Sadnijta so tu, a më wama zaspiéwómë jesz jednã piesniã.

Za sztót rozlégł sã znôwù wspaniałi spiéw:

Hej! mòrze, mòrze – lubòtné mòrze, dze twòje grańce, dze twój kùńc?

Melodiô bëła statecznô, jak wiôlgòsc mòrza i kòlibiącô jak mòrsczé wałë. Mónika i Szczepón czëlë sã, jakbë stojelë na wësoczim sztrądze i wzérelë na piãkny Bôłt.

– Piãkno, baro piãkno – wòła Mónika, jak òni skùńczëlë i razã z Szczepanã głosno jima kòska.

– Bóg zapłac wiele razy – òdrzekł Trepczik. – Piesniô je piãknô, bò przedstôwiô snôżotã Kaszëb. Tak pò prôwdze całi snôżotë Kaszëb nie òddô żódnô piesniô ani żódnô wiérzta, ale trzeba próbòwac i robic to chòc w jaczims dzélu. To jô zrozmiôł, jak jô bél dalek òd Kaszëb, we Wiôlgòpòlsce. Kaszëbie gwësno nôlepi w òjczëznie. Tam mie bëło tak pùsto za mòją tatczëzną, że jô wëdôł pierszi zbiérk piesniów. I tak to sã zaczãło. A terô tëch zbiérków zebrało sã wiãcy.

– To mie je dosc dzywno, że wë tak sã zajimôce spiéwanim. Wë doch ni môce żódny mùzyczny szkòłë skùńczoné – rzekła Mónika.

– Widzysz, dzeckò! Jô móm mùzykã w swòjim sercu, tak jak Kaszëbë. Jô do te nie brëkùjã ekstra szkòłów. To je całé mòje żëcé: spiéwanié, ùkłôdanié melodiów i tekstów, zakłôdanié chùrów i spiéwającëch karnów, naùczanié mùzyczi w szkòle, rëchtowanié festiwalów. Wszëtkò ù mie sã krący wkół mùzyczi i Kaszëb.

– Przez wiele lat wë bëlë szkólnym, a czegò wë jesz ùczëlë?

– Jo, tak to bëło. Òkróm mùzyczi jô jesz ùcził plasticzi, geògrafii i matematiczi. A terô trzënôsce lat jô ju jem na emeriturze.

– Terô wë mòżece so òdpòcząc – rzekła Mónika.

– Ale dżeż tam! Jô ni móm czasu na òdpòczink. Jô wszëtczim gôdóm, pòjmë w przódk z kaszëbizną, i sóm dôwóm przikłôd, jak to robic. Mój òjc mie rzekł: Nikòmù nie kładz na grzbiet miecha, co bës gò sóm nie chcôł dwigac. Terô jô rëchtëjã kaszëbsczi słowôrz. Mëszlã, że taczi je baro pòtrzébny. Dzysdniowô kaszëbizna brëkùje jesz wiele nowëch słowów, wiele miemiecczich je nót zastąpic naszima, kaszëbsczima. Wiele taczich słowów móm nalazłé, wiele wëmëszloné. Wôżné je téż, żebë sã dogadac z pisënkã i żebë wszëtcë Kaszëbi piselë tak samò. Dopiérkù jesz nie wiém, chto mie ten słowôrz wëdô, kò mëszlã, że chtos taczi sã w kùńcu naléze.

– A co z wajima piesniama? Wë môce ò nich zabôczoné?

– Nié, nigdë na swiece, nié. Plech niemòwny i kòt niełowny niewiele są wôrt. W òstatnëch latach w kùńcu zaczãlë je wëdawac. Dłudżi czas pò wòjnie bél z tim jiwer. A jesz na nas dërchã wadzëlë i straszné pòmòwë roznôszelë. Przed wòjną nie bëło wiele lepi. Kò cëż, ni ma so co do głowë brac. Tec wilk sã nie bòji baraniégò blekù. Na szczescé òd pôrã lat to sã zmieniło. W 1970 wëszedł zbiérk wiérztów *Mòja stegna*, w 1974 spiéwnik *Rodnô zemia*, a w 1978 *Mòja chëcz*. W 1975 wiérztë dlô dzecy *Ùkłôdk dlô dzôtk*, w 1977 zbiérk 80 wiérztów *Òdecknienié*. Na òstatkù, latos, wëszedł spiéwnik *Lecë chòrankò* z bez 80 piesniama. Jak widzyta je tegò dosc wiele. Na jiné dzejanié jô ju jem za stôri, kò na mùzykã jesz nié.

– Na jaczé dzejanié Wë jesce za stôri – spitôł Szczepón.

– Mój Të Panie! Na jaczé dzejanié jô jem za stôri! Kò pò wòjnie më tu we Wejrowie òstro rëszëlë z kaszëbizną do przódkù. Nôprzód gazétë: „Zrzesz kaszëbskô”, „Echo Ziemi Wejherowskiej”, tej, jak më założëlë Kaszëbsczé Zrzeszenié, tej jô pisôł w „Kaszëbach”, a pózni w „Pomeranii”. A do te jesz dochôdało dzejanié jakno przédnika wejrowsczégò partu. W wòlnym czasu jô jezdzył pò Kaszëbach i zbiérôł dokazë kaszëbsczi kùlturë, a téż sztudérowôł kaszëbską mòwã. Pózni ùdało sã nama założëc Mùzeùm Pismienicznë i Mùzyczi Kaszëbskò-Pòmòrsczi. Taczé to bëło dzejanié! A terô jô ju jem przë latach, chòcô jesz wiedno tëli je do zrobieniô.

– Në jo, terô më ju mùszimë sã zbierac dodóm – rzekł Szczepón.

– Pòczekôjta jesz, zaspiéwómë cos razã na kùńc. Mòże to, jô baro lubiã tã piesniã, mòże jã znajeta. Òna sã przëjã w Swiónowie, w mòji rodzynny parafii, i tam jã terô czãsto spiéwają.

Tim razã Trepczik chwëcył skrzëpczi i za chwilã òni wszëtcë spiéwelë:

Kaszëbskô Królewô! Bòżi, snôżi kwiat! Panëjesz ju nama hewò òd stalat…

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 37–44.

1 Pòsłëchôjta piesnie, jaką spiéwôł Trepczik ze swòją rodzëną, czedë ù dwiérzi stojelë Mónika ze Szczepanã.

2 Na spòdlim tekstu Janusza Mamelsczégò dofùluj tabelã.

Titlë gazétów, do jaczich pisôł	Spiéwniczi	Zbiérczi wiérztów	Dzejanié

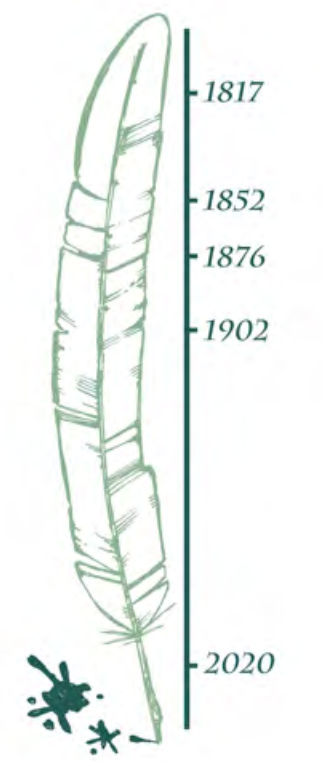
3 Napiszë gôdkã, jaką mòglëbë miec ze sobą dwaji drëszë: Labùda i Trepczik.

4 W teksce bëła gôdka ò prôcë ùtwórcë nad słowarzã. Zazdrzë na wajã szkòłòwą pòlëcã z kaszëbsczima ksążkama i słowarzama i sprawdzë, czë Trepczikòwi ùdało sã dokùńczëc ten dokôz? Jeżlë gò nalézesz, przëzdrzë mù sã dokładno i pòwiédz, jak, czedë i przez kògò òstôł wëdóny.

5 Zaspiewôjta razã piesnie, ò jaczich sã wspòminô w teksce Janusza Mamelsczégò.

Jón Drzéżdżón – òsoblëwi ùsôdzca

@ Należë w dostãpnëch zdrzódłach wiadła ò dace ùrodzeniô i smiercë Jana Drzéżdżóna. Nacéchùj rok jegò ùrodzeniô na òsë czasu, na jaczi zaznaczony ju są jiny pòznóny chùdzy lëteracë.

(…)

– Në, dobrze, że wa ju jesta, to je czas jachac. Pòjta do mòjégò aùta – rzekł Drzéżdżón.

Wëszlë z bùdinkù i szlë na parkingòwi plac. Tam Drzéżdżón òdemkł swòjégò trabanta i razã wsedlë.

– Në, ja. Zanim më dojedzemë do Wiôldżi Wsë, do mòjégò dodomù, chcemë so zrobic wanogã pò Darzlëbsczi Pùszczë – rzekł Drzéżdżón. – Tej zaczniemë òd mòji domôcëznë, òd Domôtowa.

Tak òni nôprzód wëjachelë ze Gduńska, tej dali jachelë bez Wejrowò, dze skrącëlë na Wiôlgą Piôsznicã, a tej na Domôtówkò i Lesniewò.

– W Lesniewie jô chòdzył do piąti klasë, bò w Domôtowie bëłë le sztërë. A do òstatny klasë jô mùszôł chòdzëc jaż do Starzëna – òpòwiôdôł Drzéżdżón.

Za sztërk òni ju bëlë w Domôtowie.

– Wejle, w tim bùdinkù jô sã ùrodzył. A tuwò, ten bùdink z czerwòny cegłë, to je szkòła. Pózni jô tu bél za szkólnégò, nôprzód rok w Tëłowie, a tej tu. A pò wòjskù jô robił w Łebczu. Më pòjedzemë bez Łebcz. A tej, pò slëbie z Ùlą w 1961 rokù, më razã robilë w Żelëstrzewie. Tak to bëło.

– A jak më wspòminôce te lata w Domôtowie? – spita Mónika.

– To bëło cos strasznégò. Bëła wòjna, mój òjc w lagrze. Szczescé kòl nas bél stark. Stark rozmiôł wiele òpòwiadac. Sôdiwôł ze mną na brzozowi ławie òpiarti ò mùr naszégò dodomù i pòwiôdôł. Doma bëła strasznô biéda i głód. Mój Të Panie! Jô chòdzył w las na jagòdë, a tej je sprzedôwôł, żebë przëzarobic. To bëłë straszné lata. Prôwdã gôdają, że biéda z nãdzą òkòma jidą. Më wszëtcë mielë strach smiercë. Tu krótkò je Piôsznica. Më doch wiedzelë, co Miemcë tam wërôbielë. Kòl nas bëło czëc to strzélanié. Më téż wiedzelë, co Miemcë robilë w Stutthofie. To nie je do òpòwiedzeniô. Ten strach, mëszlã, we mie òstónie na wiedno. (…) Pò wòjnie jô szedł do szkòłë, a nic ni mógł pò pòlskù gadac, le pò kaszëbskù. Szkólnô nas nie rozmia i kôza nama gadac pò pòlskù. Nié do pòmësleniô. W szkòle jô mùszôł òstawic całi mój kaszëbsczi swiat, a pòznawac nowi, pòlsczi. Kò jô to robił, bò jô chcôł szkólny słëchac. A jak jô so miôł pòmòc? Tak to w Domôtowie, w szkòle, jô mùszôł kaszëbiznã pòrzëcëc. Tej co mie òstało? Nic. Pùstka. Pózni jô do kaszëbiznë wrócył. A, że szkólny to bél wnenczas chtos, tej jô téż pòstanowił òstac szkólnym. Jo. Temù jô dali szedł do Wejrowa do Pedagògicznégò Liceùm. Tam òdbëła sã chùtkô nôùka fachù szkólnégò. Szkólnëch tej brëkòwelë, bò pò wòjnie jich bëło mało.

– A czedë më zaczãlë pisac?

– Że jô òstónã pisarzã, jô so pòstanowił pò maturze, jak jô robił w Domôtowie. Tej jô téż zaczął pisac. Jô wëzwëskôł to, co mie stark pòwiôdôł. Swòje dokazë jô pòkôzôł wasce Fenikòwsczémù, leno ten mie rzekł, że òne nie są dobré, że mają za mało realëznë. Tak jô so nie wiedzôł radë i je wszëtczé spôlił. Tej jô pôrã lat nic nie pisôł. Leno to mie nie dało pòkù. Nie minãło dzesãc lat, a jô pisôł dali. (…)

– Jak to je, bëc taczim ùznónym pisarzã? – spitała Mónika, jak Drzéżdżón do nich dołącził.

– A chtëż cë rzekł, że jô jem ùznónym pisarzã?

– Jenë, to doch wszëtcë wiedzą! We Warszawie westrzód inteligencje nie wëpôdô nie znac waszich książków. Mòżna rzec, że je móda na waje książczi. Wëdôwiznë sã biją, żebë wëdac jakąs z nich.

– Jesz dzesãc lat temù może tak bëło, jo, ale przódë, a i terô ju nié. A wiele lat jô chòdzył i prosył, żebë cos mòjégò wëdelë, a nicht nie chcôł. Nié do pòmëszleniô. Zresztą Kaszëbi mòje książczi mało znają i mało je czëtają. Òni mielë nôdzejã, że ze mie bãdze nowi Majkòwsczi. Kò cëż, jô lubiã jiną lëteraturã. Dlô mie pierszi je Jarosz Derda, tej Léón Heyka, a dali Alojz Bùdzysz. Tak to ju je. Jô nie lëdóm realisticzny lëteraturë. Kaszëbi żdelë na nowé wcelenié kaszëbsczi deje. A jô timczasã jima dôł lëteraturã absurdu, nié snicé, nié jawã, groteskã i szelëpëctwò. A téż zaprzékòwanié wszelejaczich fòrmów. Tak cos. Jô jem dlô nich za mało klasyczny. I cëż wa na to rzeczeta? Òni te nie rozmieją, to jima je za cãżczé. Òni ni mògą pòznawac bez wëòbrazniã, nie mëszlą òbrazama, tak jak jô. Szkòda. Lëdze ju taczi są, a jiny nie bãdą.

– A książczi pisóné pò kaszëbskù?

– Në, jo. Te są përznã jiné. Kaszëbsczi jãzëk je tak bògati, że òn nie brëkùje tëli metafòrów i wëòzdobników. A téż kaszëbsczi je mie nôblëższi. Tak to je. Jak jô bë nie wiedzôł, dze je mój môl, tej mòje słowò bë stracëło swòjã mòc. To kaszëbsczi ùrobił mie i całé mòje dzejanié! Jo. (…)

– Temù w waszich książkach sómny i wëòbcowóny bòhaterowie szukają za szczescym, bezpiekã i zrozmienim?

– To mùszi rzec, że lëteratura to może bëc dlô lëdzy pòmòst, òna może twòrzëc lepszi swiat, swiat bez zła. Jô mëszlã, że dlôte jô móm wëmëszloné te mòje fikcyjné swiatë, że to je mòja céniô, co mie pòzwòliwô przeczekac walenié lëdzczich piãsców. Naszã kùlturã może ùretac leno przińdzenié nazôd do etnicznoscë. Wspòmnita jesz na mòje słowa.

– Dlôte wë sã zajãlë badérowanim kaszëbsczi lëteraturë? – spita Mónika.

– Jo, pò studiach jô napisôł doktorską prôcã ò kaszëbsczi midzëwòjnowi lëteraturze. A pózni ò pòwòjnowi. Ò tim jô téż ùcził sztudérów w Słëpskù, a terô we Gduńskù. Jô téż jem nôleżnikã Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, leno pòwiém wama prosto, za wiele w nim nie dzejóm. Kò wiedno jem w żuri kònkùrsu „Rodnô Mòwa” w Chmielnie, a téż na seminariach w Łątczińsczi Hëce. Na to jô jem szkólnym i to ùznôwóm, że zadanim szkólnëch i szkòłë je zachòwanié kaszëbsczi kùlturë.

– A czë to sã ùdô? – spita Mónika.

– Tegò jô cë nie pòwiém. Dopiérkù duch kaszëbsczi kùlturë w rodzëznach je niszczony. Czejbë to sã dokònało, tej z nama bãdzë ùd. To ju bãdze wszëtczich kùńców kùńc. Tej nawetka szkòła nic nie pòmòże.

– Temù wë téż piszece brawãdë dlô dzecy?

– Jo, pôrã z nich je ju wëdónëch. Wiele jesz nié. A dërchã ùkłôdóm nowé dlô mòjich òtroków i jima je òpòwiôdóm, a òni rôd słëchają, chòc to téż nie są klasyczné brawãdë, le taczé barżi mòje.

– To znaczi? – spitôł Szczepón.

– Kò cëż, tak to ju je, że chòc widzã i rozmiejã wiele, nigdë sóm ze sobą nie jidã na żódne kómpromisë. Jô jem swòjégò łba i nie ùznôwóm kònwencjów. Nie draszëjã daremno słomë. Nie jidã w szlach za nikògùm, ni mùszã sã czerowac za jinyma, jô wiedno jem sobą – gôdôł Drzéżdżón i wzérającë na nas szukôł zrozmieniô:

– Rozmiejeta wa mie? (…)

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 71–79.

1 Dopasuj znanczi, jaczé bãdą pasowałë do ùspòsobieniô Jana Drzéżdżóna i do jegò dokazów.

serdeczny, szelëpëctwò, żëczlëwi, cëchi, groteska, mało realisticzné, nostalgiczny, wiôlgô wëòbrazniô, zamëszlony, absurd, mało klasyczny, mësli òbrazama, sómny, wëòbcowóny, procëm kònwencjów, apartny

2 Na karce nordowëch Kaszëb zaznaczë môle, z jaczima sparłączony bél Jón Drzéżdżón.

3 Jak rozmiejesz slédné słowa wëpòwiedzóné do Szczepana i Móniczi?

4 Jón Drzéżdżón bél Bëlôkã. Przeczëtôj bëlaczącë wëjimk jegò wëpòwiedzë zaznaczony na zelono.

5 Wëslëchôj ùwôżno interpretacje wiérztë Jana Drzéżdżóna „Przëszlë do mie…”.

Jón Drzéżdżón

Przëszlë do mie…

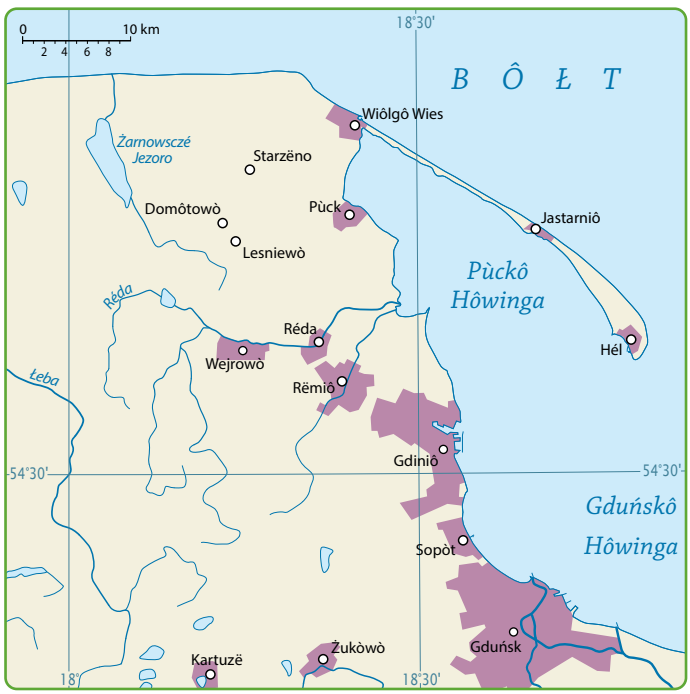
Przëszlë do mnie rôz dwa biôlé kôlpie
Cëż wa pòwiéta, drëszë dwa?
Dóm wama swiéce na drogã.
Niech sã pôlą dlugò na ti drodze biôli.

Przëszlë do mie rôz mòdrôczi z żëta.
Dzeż wa bëla tak dlugò, wa drëszë dwa?
Dóm wama na drogã mòje nowé bótë
Na tã dlugą biôlą drogã piôszczëstą.

Przëszlë do mie rôz dwa jezora z gladą.
Dzeż wa spa tak dlugò, przëjacele mòji?
Dóm wama mòje òcze na samò glãbòczé dno,
Żebë wa mia co òde mie na pamiątkã.

Przëszlë do mie rôz dwie gwiôzdë z nieba,
Żebë jô z nima szedl w tã drogã wësoką.
Wzãlë mie pòd pazëchã, a tej më szlë,
A wkól lëdze zwònilë, zwònilë zwònama.

Jan Drzeżdżon, *Twórczość kaszubska, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich*, t. 11, Gduńsk 2016, s. 586.

6 Òkreslë, kògùm je òsoba liricznô? Czegò sã ò ni dowiadiwómë z tegò dokazu?

7 Dokònôj interpretacje ti wiérztë i dofùluj tabelã.

Gòsce – chto przëszedł?	Jak są nazéwóny?	Co dostelë òd òsobë liriczny?	Symbòlika, znaczenié tëch rzeczi

8 Na spòdlim slédny sztrofë wiérztë wëwidnij, w jaką drogã wërësził pòdmiot liriczny?

9 Dôj bôczënk na bùdowã wiérztë. Co jã wëapartniwô?

„Może mi kiedyś policzą Kaszuby, żem je tak kochał, tak się dla nich trudził”

Wiész, chto je aùtorã słów z tematu dzysészi ùczbë? Òbezdrzë prezentacjã ò pòstãpnym bëlnym Kaszëbie.

– Wiész të co, Szczepanie? Mòja starka czedës mie pòwiôda, że jesz za dzéwczëca òna sã spòtka z ksãdzã Sëchtą – rzekła Mónika.

– Jakże to? – spitôł Szczepón.

– A tak to, że òn bél przëjachóny do nich do wsë, przëszedł do chëczë i słëchôł pòwiôstków, a przë tim wëpitiwôł ò rozmajité słowa. A na òstatkù, zanim òn szedł dali, do jiny chëczë, òn wzął mòjã starkã na kòlana i rzekł do ni, żebë òna nigdë nie zabôcza pò kaszëbskù gadac i że òna je Kaszëbką. To òna mùsza jemù przëòbiecac.

– I co? – pitôł Szczepón.

– I òna to jemù przëòbieca i słowa dotrzima. A jesz pò kaszëbskù naùcza wszëtczé swòje dzecë, a téż wnet wszëtczé òtroczi – òdrzekła Mónika i zarô doda:

– A mòżemë më sã copnąc ò te pôrãdzesąt lat i spòtkac sã z ksãdzã Sëchtą?

– Jo, kò pewno, że mòżemë. A nôlepi bë téż bëło zajachac do nie do Pelplëna, dze òn pò zrzeczenim sã òbòwiązków probòszcza katédrë zajimôł sã blós badérowanim? Co të na to?

(…) Ksądz Sëchta mieszkôł w kanonii, zarô za katédrą, przë drodze do pelplińszégò seminarium. Mónika i Szczepón wlezlë pò krótczich trapach i zazwònilë do dwiérzi. Za sztót òdemkł jima zmiarti ksądz, a chòc ju bél w latach, kò na głowie jesz wiedno miôł gãsté włosë zaczosóné na bòk i do tëłu. Skarń miôł dosc pòcygłą, leno nos wësadzony. Letkò sã ùsmiéchôł, a smiałë sã przë tim téż jegò jasné òczë. Całi wëzdrzatk ksãdza wskôzywôł na dwie jegò znanczi: statecznosc i robòcosc. Pò przëwitanim ksądz jich przërôcził do ògrodu, jaczi przënôlégôł do jegò kanonii. (…)

– Ja, je tu ale piãkno – rzekła Mónika.

– Jo. Leno na Kaszëbach je jesz piãkni – rzekł ksądz Sëchta.

– A tej czemù ksądz nie pòprosył ò przeniesenié dzes na Kaszëbë? – spitôł Szczepón.

– Wiész të co, że jô nawetka rôz prosył. Leno tej jô sã dowiedzôł, że ò ten sóm plac prosył téż mój starszi drëch i jô swòjã prosbã copnął nazôd. Tak to bëło. I tak jô tu mieszkóm na Kòcewim. Nôprzód jô sã ùcził w seminarium, tej jô bél wikarim w Swiecym, a pózni kapelanã w szpitalu w Kòcbòrowie. Òb czas wòjnë jô sã mùszôł ùkrëwac przed Miemcama, wiãkszi dzél jô bél w Òsym, pò wòjnie znôwù w Kòcbòrowie, a na kùńc jô òstôł probòszczã w Pelplënie. Jo. Może dobrze, bò jô bënômni sã téż zajął gwarą kòcewską, prawie rëchtëjã wiôldzi słowôrz kòcewsczi, a czejbë jô mieszkôł na Kaszëbach, tej jô bë doch zajimôł sã blós kaszëbizną – pòwiôdôł ksądz Sëchta i pòpijôł swòjã ùlubioną zbòżową kôwkã.

– Në jo, leno jak badérowac kaszëbiznã, czej sã je òd ni tak dalek? – spita Mónika.

– Kò cëż! Badérowanié kaszëbiznë jô zaczął jesz za knôpa, jak jô mieszkôł z mòjima starszima w Pùzdrowie. Słowa mie wiedno baro zajimałë. Jô sã nad nima zastanôwiôł, pitôł, zapisywôł i robił malënczi. Jak jô pasł krowë na łące, tej jô téż zbiérôł kwiatë i zelé, a spisywôł jich pòzwë. Tak samò przë jinëch robòtach, przë żniwach, przë łowienim rëbów. Wszëtkò mie zajimało, wszëtczé nôrzãdza, robòtë, wszëtczé słowa. A tak samò téż pò robòce, czë to na wieselim, czë na chrzcënach abò na pùsti nocë. A wiedno nôwiãcy jô sã dowiadiwôł òd mòjégò starka.

– Në jo, a pózni?

– A tej, jak jô ju w Pùzdrowie ni mógł sã dowiedzec nic nowégò, tej jô zaczął jezdzëc do jinëch wsów, do mòjich krewnëch, i tam jô zbiérôł słowa. Zresztą nié blós same słowa, bò z czasã jô téż zaczął spisëwac rozmajité pòwiôstczi, bôjczi, rzeczónczi, pòwiedzenia, wice i brawãdë. Wa mòżeta wiedzec wiele tegò bëło! A jak jô ju bél ksãdzã, tej jô to robił w wòlnym czasu, we feriach, na ùrlopie. Tej jô zajéżdżôł do rozmajitëch parafiów. Probòszcz mie wskôzywôł, do kògò jô wôrt jic i z kògùm gadac. Tak jô zaczinôł, a tej jô szedł do jinëch chëczów – òpòwiôdôł Sëchta.

– A lëdze tak z ksãdzã chãtno gôdelë i wszëtkò pòwiôdelë, to jich nie krãpòwało, że gôdają z ksãdzã, a do te jesz z doktorã? – pita Mónika.

– Jô doch do nich gôdôł pò kaszëbskù, tak jak doma, jak mie naùczëlë tatk i nënka. A Kaszëbóm serca sã òdmikają, jak czëją swòjã rodną mòwã. (…)

– A tej ksądz jesz miôł czas ùkładac kaszëbsczé teatrë? – spita Mónika.

– (…) Teatrë jô zaczął ùkładac jesz w gimnazjum w Wejrowie. Zresztą taczé tam téatrë. Jô leno chcôł pòkazac bògactwò kaszëbsczich zwëków i kaszëbsczi mòwë. Abò dac do zrozmieniô, że Kaszëbë wiedno mùszą trzëmac z Pòlską. (…) A jeden dokôz cali spôlëlë Miemcë, jak wlezlë do Wejrowa w 1939 rokù. Mój Të Panie! Zresztą òni téż spôlëlë wiãkszi dzél mòjich zôpisków, tëch z knôpiczich czasów. To co sã ùdało ùretac, to dzãka mòji sostrze Hance. A czejbë nié Hanka, tejbë nie pòwstôł téż nen wiôldzi kaszëbsczi słowôrz. To òna to wszëtkò trzima w grëpie. Òna wszëtkò przepisa na maszinie. Bez ni jô bë nic nie zaczął.

– Czedë ksądz to wszëtkò robi? – dzëwòwa sã Mónika.

– Jenë! Jô so wzął do serca słowa biskùpa Dominika, żebë nigdë nie marnowac czasu i nie bëc bez robòtë. Może temù ùznôwają mie téż za człowieka cëchégò i skrëtégò. Chtëż to wié? Kò czim wiãcy chto flabòce, tim mni robi. (…)

– A co ksądz tam wcyg pisze w tim zesziwkù?

– Alaże! Jô doch nie piszã, leno malëjã. Baro lubiã malowac i czãsto tak robiã òb czas gôdczi – òdrzekł ksądz Sëchta i pòkôzôł Mónice ji karikaturã. (…) Tã miłotã do Kaszëb jô móm òd mòjich starszich. Tak to prawie je. I na tim mie nôbarżi zanôlégô, żebë młodi Kaszëbi, taczi jak wa, téż ùkòchelë kaszëbiznã,

bò to òd waju zanôlégô ji prziņdnota. Ta mëslô mie przëswiéca òb czas całi robòtë ze słowarzã. Z taką mëslą jô sã téż zgòdzył na spòtkanié z wama. Në jo, ale terô to je ju dosc. Jô jem ùmãczony, a na waju pewno je ju czas. Witro jô chcã jachac na pôrã dni òdpòcząc nad mòrze. Mòrze mie wiedno dobrze robi. Chòdzëc na bòsôka pò sztrądze, to je tak cos dlô mie! W Pilëcach ju na mie żdaje Jónk Drzéżdżón.

– Wiôldżi Bóg zapłac za to zéńdzenié – rzekła Mónika. – A mòże mie ksądz pòdpisac pierszi tom swòjégò słowarza?

– Pewno, że jo. Żebë të wiedza, jak të mie przëbôcziwôsz jedno dzéwczątkò, co jô spòtkôł pôradzesąt lat temù! Òno téż tak na mie wzérało tima swòjima mądrima, mòdrima òczkama – gôdôł ksądz Sëchta. – A mòże të sã czedës zajmiesz nôùkòwą robòtą, co? A mùszisz wiedzec, dzeckò, że to nie je letczi chléb. Wiele ùcemiãdżi kòsztëje nierôz jedno wërzekłé zdanié! Leno trzeba miec pòczëcé òdpòwiedzalnotë za to, co sã pisze. Alaże! Wiele to sã człowiek nachòdzył, żebë zebrac te wszëtczé rozdrzuconé kamiszczi i ùłożëc je w jednã mòzaikã! Pò prôwdze, człowiek mùszi sã wiele namãczëc, wiele so òdmówic, żebë stwòrzëc òbrôz jak nôbarżi pòdchôdający pòd prôwdã! A w całoscë kaszëbsczé słowa, te mùszi starowno pòdnaszac, a zbierac jak zaòstałé pò żniwach kłosë na pòlu abò leżącé na zemi òkrëszënë chleba, cobë nichto jich nie pòdeptôł.

– Jô jesz nie wiém, kògùm bãdã – òdrzekła Mónika.

– Tej môsz tu ten òbrôzk z twòją karikaturą, niech cë przëbôcziwô nasze zéńdzenié i mòjã za cebie mòdlëtwã – rzekł ksądz Sëchta.

Szczepanowi òn téż dôł òbrôzk z karikaturą, leno ten nikòmù gò nie chcôł pòkazac.

Janusz Mamelsczi, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020, s. 62–70.

1 Ùłożë pòsobicą òbrôzczi, co przedstôwiają wôżné wëdarzenia z żëcégò Bernata Sëchtë.

2 Na spòdlim prezentacje i tekstu Janusza Mamelsczégò przëszëkùj plakat ò tim bëlnym Kaszëbie.

3 Napiszë pôrã zdaniów ò tim, jak Bernat Sëchta zbiérôł słowa do swòjégò dokazu.

Pòwtórzenié

1 Pòłączë miona z pasownyma nôzwëskama.

Derdowsczi	Jón
Sëchta	Florian
Majkòwsczi	Hieronim
Labùda	Aleksander
Cenôwa	Bernat
Drzéżdżón	Aleksander

2 Nôprãdzy twòrził:

a) Derdowsczi

b) Cenôwa

c) Majkòwsczi

3 W Kartuzach je pòchòwóny:

a) Cenôwa

b) Labùda

c) Majkòwsczi

4 Nômłodszi je:

a) Sëchta

b) Drzéżdżón

c) Cenôwa

5 „Skôrb kaszëbskò-słowińszczi mòwë” twòrził:

a) Majkòwsczi b) Derdowsczi

c) Sëchta d) Cenôwa

6 Aùtorã piesnie „Hej, mòrze, mòrze…” je

a) Trepczik b) Derdowsczi

c) Sëchta d) Cenôwa

7 Chto pòzéwôł sebie łgôrzã?

a) Labùda b) Derdowsczi

c) Majkòwsczi d) Sëchta

8 Pòłączë:

Labùda	wiérztë, brawãdë
Sëchta	słowarze i wiérztë
Cenôwa	felietónë i wiérztë
Drzéżdżón	òpisywôł kaszëbiznã z II pòł. XIX w.

9 Chto napisôł dokôz *Gùczów Mack gôdô*

a) Majkòwsczi

b) Cenôwa

c) Labùda

10 Chto napisôł dokôz *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*

11 Jaczi je titel nôwôżniészi kaszëbsczi pòwiescë? Chto je ji ùsôdzcą?

12 Kògò grób nie leżi w pòlsczi zemi?

a) Labùdë

b) Derdowscégò

c) Majkòwscégò

13 Wiele tomów mô *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*?

14 Króm słowarza Sëchta pisôł: (pòdôj chòc dwa gatënczi)

15 Pòdpiszë mionã i nôzwëskã òdjimczi. Ùpòrządkùj pòstacje rocznikama ùrodzeniô òd nôstarszégò do nômłodszégò, wstôwiającë cyfrë òd 1 do 6.

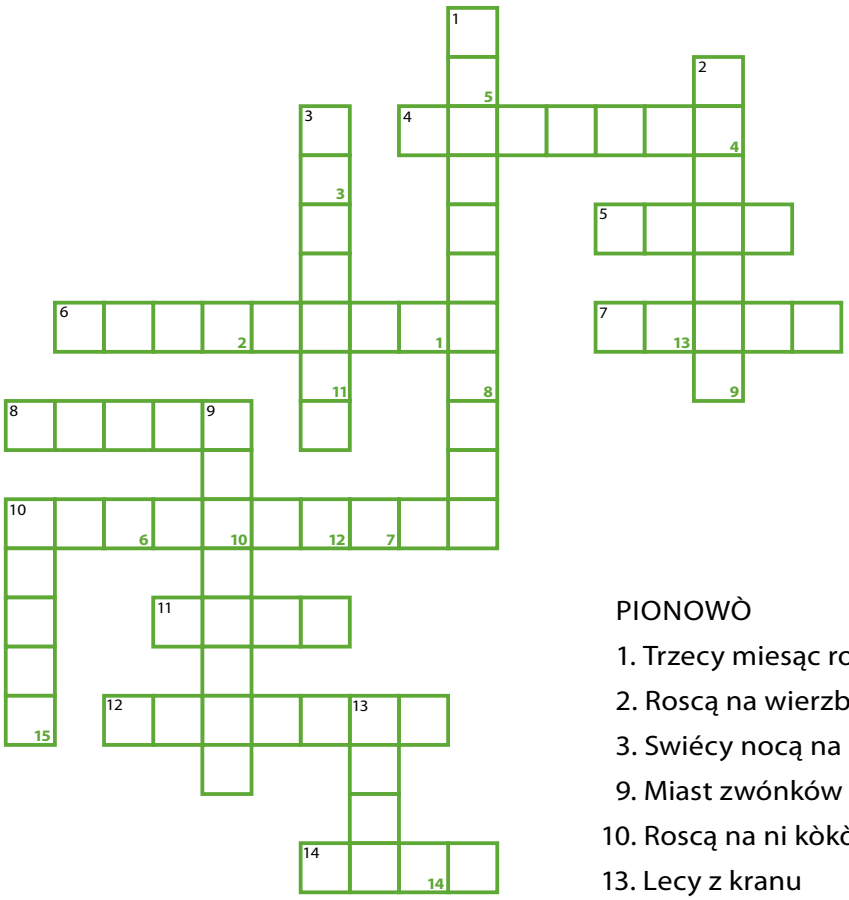

Dzél IV

Kaszëbë wòłają nas

Wiôldżi Tidzéń na Kaszëbach

Rozrzeszë tãgódkã, a dowiész sã, czedë zaczinô sã Wiôldżi Tidzéń?

NIWIZNOWÒ

4. Drzewò, co mô biôłą kórã
5. Òdprôwiónô w kòscele
6. Farwnô, zdobi dzéwczëcy cop. Jinaczi wstążka
7. Ùrodzył sã w Gòdë
8. Môłi kóń
10. Zaczinô tidzéń
11. Dérëje 40 dni
12. Zelony, zdobi jastrowé kòsziczi
14. Gòrzczé ..... (wiôlgò-pòstné spiéwë)

PIONOWÒ

1. Trzecy miesąc rokù
2. Roscą na wierzbie
3. Swiécy nocą na niebie
9. Miast zwónków w kòscele w Wiôldżi Piątk
10. Roscą na ni kòkòsë
13. Lecy z kranu

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

KWIATNÔ NIEDZELA

Wiôldżi Tidzéń kùńczi dérëjący 40 dni Wiôldżi Pòst. Zaczinô sã w Kwiatną Niedzelã, czedë w kòscele katolëcczim swiãcy sã palmë na wdôr przëbëcô Jezësa do Jerozolimë. Na Kaszëbach palmë robiło sã z wietewków brzózczi, wierzbë z baszkama, danë, do tegò dodôwało sã sëszoné kwiatë i zelé, przëstrojiwało sã to farwnyma blewiązkama. Pòswiãconé palmë zatikało sã za swiãté òbrazë – nôlepi w kòżdi jizbie. Starszi Kaszëbi wierzëlë, że zjedzenié jedny baszczi z palmë ùchróni przed chòrobama gardła.

WIÔLDŻI PIĄTK

Tegò dnia Kaszëbi seją, sadzą drzéwka, kwiatë. Je to czas farwieniô jôjków. Na Kaszëbach robiło sã krôszónczi – jednofarwné jôjka. Wëkòrzëstiwô sã do tegò roslënë: òbierzënë cëbùlë, cykóriã, zdebła òzëminë, kórã z dãbù, ólszczi abò brzózczi.

Kaszëbi tegò dnia – tak jak w Pòpielcową Strzodã – mòcno pòszczą. Na wdôr smiercë Jezësa ògranicziwają jedzenié. Ùmôrtwiają sã. Ten dzéń piérwi zwało sã Płaczëbóg. Gbùrczi reno szłë do ògardu i scynałë wietwie krëzbùlë abò jiny roslënë, co mia kòlce i biłë nima nodżi domòwników, jakò przëbôczenié Mãczi Pańsczi.

Wiôldżi Tidzéń to czas wiôldżégò sprzątaniô, bënë i bùten. Òsoblëwie w Wiôldżi Piątk sprzątało sã pòdwòrzé, a smiecë – tak, żebë nicht nie widzôł – wërzucało sã sąsadowi za płot abò na grenćã. Miało to ùchòwac domôctwò òd pchłów i robactwa. W kòscele môłczą zwónczi, a jich plac zajimają klekòtczi. Piérwi knôpi z klekòtkama i sznarama òbchôdelë wies, robiącë przë tim wiôldżi rëmòt, co miało òbznajmiac żałobã.

Deszcz padający tegò dnia miôł zwiastowac mòkré lato, a słuńce – cepłé lato.

WIÔLGÔ SOBÒTA

Przë kòscele tegò dnia rozpôliwô sã i swiãcy nowi òdżin. Przëpôlonyma drewnama znaczëło sã znak krziża nad dwiérzama chëczë i chléwa, co miało ùchronic przed Złim. Piérwi knôpi òbchôdelë wies z grôpã żuru, chtëren przez cały pòst bél – òkróm sledza – nôczãstszim jestkù, żebë gò stracëc. Na kùńcu tłëklë grôpk na plecach jednégò z knôpów. Wôżnym dzélã Jastrów bëła jastrowô kąpiel w zdrzódlany wòdze. Wierzëlë, że to dôwô mòc, òczëszczenié i chróni przed chòróbskama skórë i òczów.

Na spòdlim: Longin Malicki, *Rok obrzędowy na Kaszubach*, Gdańsk 1986, s. 25–38.

1 Jak dzys na Kaszëbach wëzdrzą przëszëkòwania do Jastrów? Co òstało ze zwëków òpisónëch w teksce?

2 Dopasuj pòwiedzenia i zwrotë do pasownégò dnia Wiôldżégò Tidzenia.

Wnet bãdą Jastrë, wëlejemë żur!

Za tidzéń wiôldżi dzéń, za nocë trzë i trzë są Jastrë.

Wëganiôjta pòst, a kładzëta wronë w grôp.

3 Przëszëkùj jeden z bédënków:

a. Pòfarwùjta jôjka na jednã farwã. Wëzwëskôjta te roslënë, ò jaczich bëła gôdka w teksce. Pòszëkôjta wiadłów na temat nôtëralnégò farwòwaniô jôjków.

b. Wëkònôj palmã wedle wskôzów pòdónëch wëżi.

4 Òbezdrzëta filmë ò zwëkach Wiôldżégò Tidzenia i Jastrów.

Dëgòwanié

Z diagramù wëkreslë wërazë sparłączoné z Jastrama.

F	D	G	H	N	I	Y	I	L	W	G	L	Y	S	L	B	J	G	L	R
U	Ë	W	S	H	T	H	D	L	H	C	T	G	F	K	N	Ô	P	I	F
M	G	M	I	F	J	Y	I	G	E	C	I	B	Z	E	T	J	B	M	G
T	Ò	Z	T	O	I	B	E	M	O	O	S	U	S	O	G	K	Ù	C	H
O	W	W	W	S	M	U	W	W	Y	Z	W	Ò	R	Z	T	A	L	D	L
K	N	I	M	U	H	R	G	Y	J	K	I	T	U	A	Z	D	K	G	T
P	I	M	T	B	O	W	J	P	U	I	Ã	M	Y	J	P	J	D	I	L
L	C	G	O	I	O	S	A	Z	T	J	C	M	Z	K	F	T	I	W	E
C	Ë	M	Y	U	N	C	Ł	P	R	G	O	G	H	O	Y	K	F	L	H
D	T	O	R	R	Z	Z	Ó	O	Z	K	N	R	T	S	D	D	S	D	Z
B	C	F	D	Ë	G	Ò	W	A	N	I	É	C	S	T	L	U	H	R	N
O	Y	N	D	I	W	U	C	J	I	W	W	K	T	I	Y	W	W	C	Y
W	P	Z	L	Ù	A	B	Y	Z	Ô	A	C	C	Y	O	U	L	L	M	F
D	Ë	G	Ù	S	K	A	E	S	N	P	D	W	U	M	T	G	J	C	C
Y	K	A	I	A	I	R	I	I	L	Z	A	B	L	E	H	M	A	N	L
W	N	Y	B	R	Z	Ó	Z	K	A	N	M	K	O	A	A	H	L	K	U
F	H	J	P	Z	I	N	T	Z	I	S	I	B	G	E	K	G	N	H	N
U	D	D	O	K	W	K	Ù	R	C	Z	Ã	A	E	Z	R	F	M	F	A
O	Z	U	M	L	Y	Y	M	M	H	K	S	N	P	G	O	W	H	E	N
B	K	P	J	H	E	E	N	C	A	W	O	L	H	C	S	J	T	J	L

DËGÒWANIÉ, DËGÙSKA, JÔJKA, MIÃSO, SWIÃCONÉ, WÒRZTA, JAŁÓWC, BRZÓZKA, DËGÒWNICË, KNÔPI, BARÓNK, KÙCH, KÙRCZÃ, ZAJK

– Dzyń, dzyń – òstri klãg zwónka wërwôł gòspòdarza ze spikù.

– Cëż za pùrtk tak wczas reno! – chłop flot wcygnął bùksë, wlôzł w dóm i chwëcył za klëczkã bùtnowëch dwiérzów.

– Dzyń, dzyń – niecerplëwò pònëkiwôł gòspòdarza niespòdzóny gòsc.

– Jo, jo – rzekł nen rozgòrzonym głosã. – Ju òtmikóm.

– Dëgù, dëgù! – na trapach stojało dwòje dzecy. Knôpiczk w lewi rãce trzimôł lopk jałówcowëch wietwiów, w prawi zeloné brzózczi, dzéwczątkò wiôlgą szperkastã.

– Dëgù, dëgù? Przecã je pò swiãtach. Wczora wa mia przińc, w Jastrowi Pòniedzôłk – chłop bél czësto òd se.

– Jo, më wiémë – òdrzekł na to knôpiczk – ale, wasta, interes bél tak dobri, że më so ùdbelë dzysô téż dëgòwac.

– Kùńc swiata! – zawòłôł w stronã nocny jizbë gòspòdôrz. – Białkò pòj sa, òbezdrzë so, jaczich mómë na Kaszëbach bismónów.

– A biôj, to je pół szóstô! – z jizbë dało sã czëc rozespóny głos.

– Tej co, mòżemë dëgòwac? – spitôł knôpiczk, jaczi jedną nogą stojôł ju w dómie. – Jałówcã za piãc złotëch, brzózką za szesc.

– Co?

– Jałówcã za piãc, brzózką za szesc – knôpiczk corôz dali wchôdôł w chëcz. – Abò tim, abò tim, a jak tim i tim razã, to mdze tóni, le za dzesãc złotëch.

Dzéwczątkò trzãsącë szperkastą, szepnãło cos drëchòwi na ùchò.

– Aha! Jô bë zabéł. Jeżlë z rechùnkã, to mdze dzewiãtnôsce procent drożi. Tej co pisac, czë dëgùjemë bez nëch papiorów? – knôpiczk skrzéwił mùniã, co gwës miało òznaczëwac niechãc do skarbówczi.

– Kùńc swiata! – jesz rôz zawòłôł chłop.

– Tej co, dëgùjemë?

Chłop bél czësto baf, zadzëwòwóny òstôł stojącë w dómie, co wëzwëskałë dzecë, skòknãłë w nocną jizbã i dëgòwałë białkã, chtërna rikała, wòłała retënkù a diôblëła na wszëtczé stronë swiata. Pò minuce bëło pò wszëtczim.

– Dzesãc złotëch – rzekło dzéwczã zwòniąc szperkastą.

Chłop dôł jima tëli, kùli chcałë.

– Le mie witro nie przëchadôjta, jô niechc ju waju widzec – riknął na òddzãkòwanié.

– Nié, nié, witro jidzemë na òsedlëszcze Majkòwsczégò. Przińdzemë dopiérze w maju – ùspòkòjił ùnuzel.

– Czemùż w maju?

– Bò w maju zaczinómë gòdowé kòlãdowanié! Wiesołëch Swiąt!

Rómk Drzéżdżónk, *Degù,dëgù po 5 zł*, w: Rómk Drzéżdzónk, Tómk Fópka, *Rómka & Tómka Kôrbiónka,* Gdiniô 2010, s.21–22.

1 Przeczëtôjta z pòdzélã na role tekst Rómka i Tómka.

2 Na czim pòlégô zwëk dëgòwaniô? Czë knôp i dzéwczątkò dobrze pòdtrzëmiwelë tradicjã?

3 Co z tëch wëdarzeniów je zgódné z kaszëbską tradicją dëgòwaniô?

4 Co bës pòwiedzôł bòhateróm ti pòwiôstczi? Napiszë w zesziwkù do nich e-maila abò SMS.

Remùs przëbiwô do stolëcë Kaszëb

Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, gdze zawanożił Remùs.

~~ãs~~

në = ń

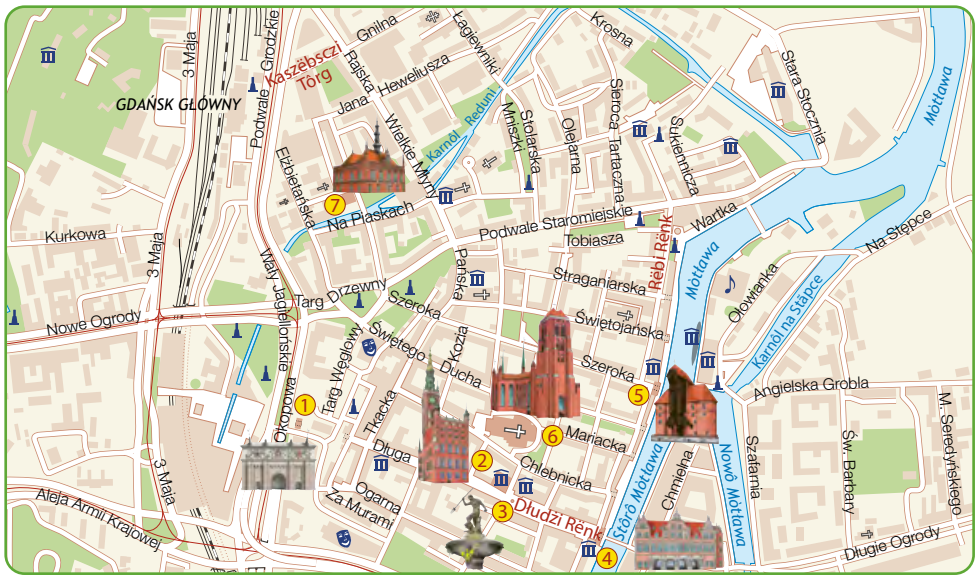
~~rzënia~~

1 Przeczëtôj baro ùwôżno wëjimk pòwiescë Aleksandra Majkòwsczégò. Wëpiszë pòzwë môlów, ò jaczich je gôdka w teksce.

Pierszé miasto, gdzem sã zatrzimôł, bél Gduńsk. Schòdzą sã tam przez dużą wòdã òkrãtama lëdze ze wszëtczich strón swiata. A kòżdi z nich mô głowã pełną swòjim hańdlã. Dlôtegò mie sã nie dzëwilë tak, jak Trąba mie strasził. Bò pòwiôdôł òn mie w Lëpnie, że kòżdégò, chto pierszi rôz przińdze do Gduńska, zaprowadzą na rôtësz, gdze mùszi Krësztofa kùsznąc. Òde mie nicht taczi ceremónii nie żądôł, chòc jem przekarowôł przez Zeloną Brómã Dłudżim Rënkã jaż do Wësoczi Brómë. Na tëch ùlëcach nie widzôł jô nikògò òbleczonégò jak jô: w mòdri wãps fòliszowi i mùcã z czôrnym barankã. Alem za to ùzdrzôł całé mãdle Żëdów w dłudżich ferezjach i z taką ùrodą, jakbë przed pół gòdzëną Pana Jezësa ùkrziżowelë. Króm nich pôdł mie w òczë pòstawiony za żelôzną kratą nadżi bóżk pògańsczi, tcony bòdôj przez gduńszczón jak swiãti. Ale jô rozmiôł, że òni gò sobie z bùchë pòstawilë, bò ten bóżk mô znaczëc jich władzã na mòrzu, a ne òsce w jegò rãkù władzã nad rëbim swiatã. Kò procëm gòłégò bóżka i pejsatëch Żëdów ni miôł jem sã co wstidzëc, òbzérôł jem z wiôlgą czekawòscą te wësoczé mùrë i wieże, ò chtërnëch mie cëda òpòwiôdôł ksądz Paweł na Glónkù. Wkół sebie czuł jem cëzą mòwã, jakbë to nie bëła stolëca Kaszëb, le jaczé cëzé miasto. Ale czedëm zakarowôł wedle Mòtławë na Rëbi Rënk, tej jô ùzdrzôł swòjich i jich gôdkã rozmiôł. Tam przë bùlwarkù stojałë szkùtë z brunyma żôglama, chtërne wiozłë rëbë z Hélu i ze sztrądu. A na Targù Kaszëbsczim widzôł jem bracy z lądu. Zrobiło mie sã cepło kòl serca òd redoscë, że w tim miesce, założonym przez naszich książãt kaszëbsczich, mòwa nasza jesz do nédżi nie wëmarła. Rôd bélbëm z nima pògôdôł, ale Trąbë nie bëło, a gôdkã mòjã: chtëż bë jã bél rozmiôł?

Aleksander Majkòwsczi, *Żëcé i przigòdë Remùsa. Zwiercadło kaszëbsczé*, Oficyna Czec, [b.m.d.w], s. 310.

1. Wësokô Bróma
2. Rôtësz Głównégò Miasta
3. Krësztof
4. Zelonô Bróma
5. Żurów
6. Mariackô Bazylika
7. Rôtësz Stôrégò Miasta

mùzea
filharmónió
teatrë
pòmniczi

2 Zdrzącë na karta Stôrégò Gardu wëznaczë drogã, jaką przeszedł Remùs i òpòwiédz, jaczé môle òn mijôł i co widzôł, czej zakarowôł do Gduńska. W jaczim môlu Remùs pòczuł sã jak doma? Co to sprawiło?

3 Ò jaczim zwëkù sparłączonym z Krësztofã pòwiôdelë Remùsowi lëdze z Lëpna? Należë pasowny wëjimk w teksce i òdczëtôj gò głosno.

Panienka z òczenka to jedna z atrakcji Gduńska. Pòstac dzéwczãca òblokłô w XVII-wieczné ruchna. Òb lato co dzéń ò 1.03 p.p. z òkna kamińcë prze Dwòrze Artusa, wëzérô na gduńczanów i turistów, i sle jima pòzdrówk. Je to jistnô atrakcjô turisticznô i promòcjô Gduńska. A tak ò ti brutce pisała Deòtima – aùtorka, chtërna panienkã z òczenka zrobiła jedną z głównëch bòhaterków swòjégò dokazu.

(…) Okno to, wycięte w samym szczycie budynku, było zupełnie okrągłe, obrębione sznurową rzeźbą. W tym kamiennym pierścieniu rozkwitało coś podobnego do wielkiej stokrotki; kreza biała, przejrzysta, drobno prążkowana, wypełniała prawie całe okienko, a jak w środku białej stokrotki połyska złota kulka, tak w tym okrągłym kołnierzyku świeciła główka złotowłosa, bramką z niebieskich wstążek przepasana, bijąca słonecznym blaskiem świeżej cery, wdzięku i figlarności, z ustami jak maliny, z oczami jak turkusiki. (…)

Pan Kazimierz Korycki, porucznik od Marynarki Jego Królewskiej Mości Władysława IV, był wyraźnie stworzony do dwóch rzeczy: do bicia nieprzyjaciół i podbijania serduszek. Wysoki a smukły, mocny a zwinny, wdzięczący się a zuchwały, lubił każdemu i każdej blisko zaglądać w oczy. Twarz miał ogorzałą porządnie od morskich nawałności a jędrną jak spiż i przy każdym wzruszeniu buchającą rumieńcami, które przelatywały szybko niby błyśnięcie lontu. I piwne jego źrenice były tak pełne iskier, że gdy się w kogo bystro wpatrzył, to go tymi oczyma siekł jakby rózgami płomiennymi. Siarczysty kawaler.(…)

Deotyma, *Panienka z okienka. Starodawny romansik*, Warszawa 1951, s. 10–11

4 Wëszëkôj wiadła na temat panienczi z òczenka: jakô bëła ji historiô òpisónô w pòwiescë Deòtimë, chto dzys robi za panienkã z òczenka?

5 W pôrach przełóżta wëbróny akapit tekstu na kaszëbsczi jãzëk.

Jem prezenterã wiodra

@ Òbezdrzë w internece pôrã zôpòwiesców wiodra, a pózni wëkònôj pòlétë:

a) Òdpòwiédz na pëtania: co robią prezenterzë wiodra, w jaczi pòsobicë przedstôwiają infòrmacje i jak sã zachòwùją òpòwiôdającë ò pògòdze?

b) Zwëskùjącë słowarze przetłómaczë na kaszëbsczi jãzëk słowiznã sparłączoną z zôpòwiescą wiodra.

chmury, zachmurzenie, temperatura, stopnie Celsjusza, mróz, odwilż, gołoledź, szron, deszcz, ulewa, deszcz ze śniegiem, mżawka, zamieć, śnieg, grad, sztorm, wiatr, wichura, mgła, burza, grzmot, tęcza, niebo;

zimno, ciepło, gorąco, mokro, wietrznie;

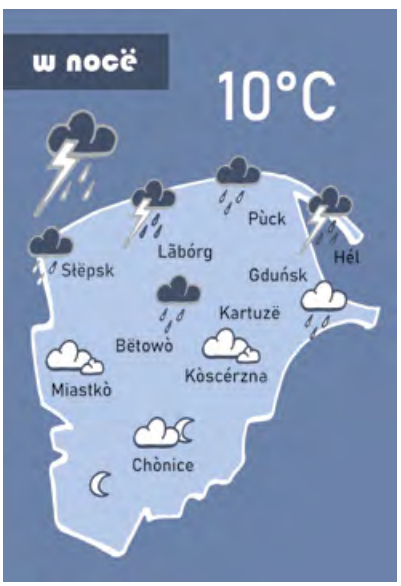
pochmurny, wilgotny, suchy, mglisty;

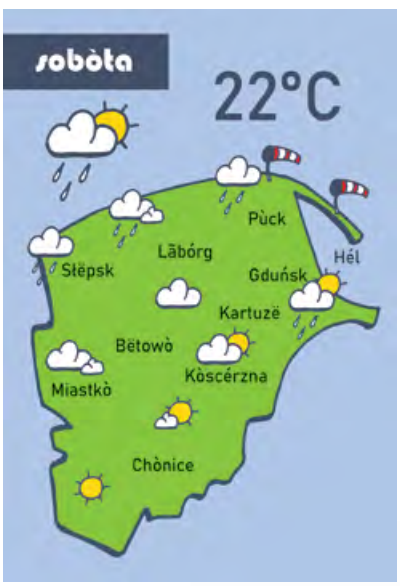
padać, wiać, spadać, zapowiadać, trwać, zmieniać się, przygrzewać, życzyć, nastąpić, nasilić się, spodziewać się, sprzyjać, rosnąć

c) Jaczégò czasu ùżiwają prezenterzë òb czas zapòwiôdaniô wiodra?

d) Pòsłëchôj, jak wiodro przedstôwiają radiowi prezenterzë.

@

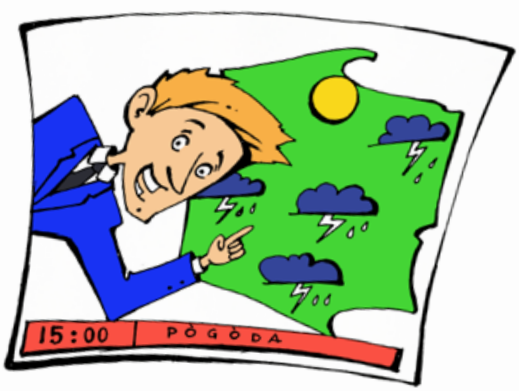

1 Òstóń prezenterã wiodra…

a) Przëszëkùj tekst dlô prezentera wiodra dlô wëbrónégò dnia i cządu rokù. Wëzwëskôj słowiznã zgromadzoną na zaczątkù ùczbë.

b) Przërëchtuj graficzné znaczi pòtrzébné do zaprezentowaniô twòji pògòdë, jaczé wëzwëskôsz òb czas prezentacje.

c) Nagrôjta swòje wëstąpienia w rolë prezenterów wiodra, a tej pòkôżta je w klase. Jakô prezentacjô widza cë sã nôbarżi – ùdokaznij swój wëbiér?

Są pszczołë, je żëcé

- Pamiãtôsz, jak nazéwô sã ten brzôd pò kaszëbskù? Jeżlë nié, zazdrzë do słowarza.
- Òpiszë òbleczënk pszczolarza? Wëzwëskôj słowiznã z ramczi.

kapelusz, rãkawice, skòrznie, mrzéżka, robòcé òbleczenié, bùksë, bluza, biôłô, żółtô, szeroczé, przewiéwny;

@ - Należ w internece nowiznë na temat akcje „Są pszczołë, je żëcé”. Zrobi plakat, co bãdze zachãcywôł do wzãcô w ni ùdzélu.

Szkòłã jô dosc lubiã, kò nôbarżi jô lubiã latné ferie. We ferie do naszi wsë przëjéżdżają knôpi i dzéwczãta z jinëch miast i wsów. Jednym z taczich knôpów bél Kamil. Òn je òd mie starszi i mie sã baro widzało, że òn chce sã ze mną kómplowac. Më razã jezdzëlë na kòle, grelë w balã, kąpelë sã w jezorze, chòdzëlë do krómù i do lasa. Kamil robił taczé rzeczë, jaczich jô jesz nigdë nie robił i jaczé pewno bë sã mòjim starszim nie widzałë. Mie téż to sã czasã nie widzało, kò Kamil miôł wiele dëtków, a jak to gôdają, bògati le pôlcã cziwnie, zarô do niegò lecą.

Rôz, jak më so sedzelë na naszi zybówce, Kamil sã spitôł:

– Mackù, môta wa jesz jaczé krzesznie? Jô jem baro za krzeszniama.

–Jo, mómë, leno nënka gôda, żebë jich nie zrëwac, bò òna je brëkùje do zaprôwianiô.

– Twòja nënka sã ò niczim nie dowié. Më je mòżemë smiało zrëwac.

– Jô mëszlã, że to sã nama nie ùdô. Te krzesznie mają jesz lepszégò wachtôrza jak nënka. Tam są pszczołë, a te bë nas flot wënëkałë ze smiotanë!

Nôlepszô krzesznia na nasze nieszczescé rosła w tatkòwi paséce. Òna stoja zarô kòle ùlów. I co z tegò, że òna mia nôwiãkszé i nôsłodszé krzesznie, jak nié spòsób bëło je zrëwac i nie bëc przë tim ùżądlonym bez pszczołë.

– Szkòda – rzekł Kamil. – Bò za te krzesznie jô bë cë pòmógł założëc kónto na fejsbókù i dodôł do swòjich znajomëch.

Tegò òn mie nie brëkòwôł dwa razë pòwtarzac. Co głowa, to rozëm! Tec mój tatk miôł dwa pszczelarsczé kapelusze! Za sztót më ju bëlë òblokłi, całé cało më mielë zakrëté, na nogach skòrznie, na rãkach rãkawice, a na głowach kapelusze. Te kapelusze miałë wkół szeroczi rańt i ekstra mrzéżkã, bez jaką pszczołë ni mògłë przelecec. Trzeba jã bëło mòcno scësnąc na szëji, żebë żódna pszczoła sã tamtądka nie przecësnã. Tak òblokłi më wëzdrzelë dosc dzywno, kò szmaka krzeszniów bëła dlô nas wôżniészô jak wëzdrzatk i móda.

– Jes të gwës, że pszczołë nama nick nie zrobią? – pitôł Kamil.

– Tak to mie wskazëje. Mój tatk wiedno tak sã òblôkô do pszczołów – jô mù òdrzekł.

Më szlë pòmalinkù i wnet më ju stojelë kòl krzeszni. Pszczołë nas ju wëcknãłë, ale ni miałë jak sã za nas wząc. Òne le sã òdbijałë òd mrzéżczi i corôz głosni brzãczałë. Jô ju bél do te przënãcony, temù nie òbzérającë sã na Kamila, jô sã wzął za zriwanié krzeszniów. Jô rwôł je gôrscama i pakòwôł do tutczi. A Kamil, ten do tëch krzeszniów miôł terô chwat jak tãpi nóż. To te pszczołë gò tak nerwòwałë. A do

te òn jesz miôł ten swój brzëdczi zwëk plwaniô, jak òn sã znerwòwôł. Terô òn z nerwów miôł w gãbie corôz wiãcy slënë, jaż jednym razã òn splënął, le miôł zabôczoné ò kapeluszu i mrzéżce. Jak òn ùzdrzôł przed òczama swòje plwòcënë na ti mrzéżce, tak òn zarô jã zerwôł, a kapelusz mët. Na to le czekałë pszczołë. Wa le mia widzec! Òne na niegò, a òn nóżka pón. Terô òn ùcékôł, le mù piãtë grzechòtałë, a pszczołë za nim.

Szczescé, że Kamil miôł dłudżé, kruzowaté włosë. Kò trzë pszczołë tak a tak dobrałë sã jemù do lica. Terô miast w kòszu, Kamil miôł trzë krzesznie na gãbie: jednã nad prawim òkã, drëgą pòd nosã, a trzecą kòle ùcha. Òne sã robiłë corôz wiãkszé i corôz barżi czerwòné. Terô Kamil sedzôł z pëskã wëkrzéwionym na drëgą stronã. Wtim prawie z chëczë wëlôzł mój tatk:

– A cëż wa dwaji tu robita, co? Chca wa sã ùczëc za pszczolarzów, czë blós miód pòdbierac?

– Ma le chcała òbezdrzec pszczołë – zarô scëganił Kamil.

– Aaa… – zdzëwòwôł sã tatk i mòcno sã nóm przëzérôł. A tej òn rzekł do Kamila:

– A czemù të jes pògrëzłi, ni miôł të kapelusza na głowie?

– Jo…, leno jô gò miôł lëchò scësniãté – dali cëganił Kamil.

– A òd cze të môsz taczé czerwòné rãce, co? – rzekł do mie tatk. – Wa dze pewno bëła na te krzesznie jidzony, wa lóntrusë, wa! Pòczekôjta le, nënka wama dô!

W nocë jô ni mógł spac. Cãżczé sëmienié i na miãtkùszczi pòdrzëtnicë ni mòże ùsnąc. Zarô reno jô tatka i nënkã przeprosył za to cëgaństwò i za krzesznie, a tatk mie rzekł:

– Pamiãtôj, prôwdą wszëtkò dobãdzesz, a łżą dalek nie zańdzesz. A na te Kamila mùszisz òpasowac, bò jednym razã òn i cebie wëpùcëje. Lepi nie cygnąc diôbła za ògón!

– Lepi bãdzë sóm, jak w złi kómpanii – doda jesz nënka. (…)

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 110–115.

1 Dofùluj plan òglowi wëdarzeniów.

1. Latné ferie.
   a) _____
   b) _____
2. Ùdba Kamila.
   a) _____
   b) _____
   c) _____

3. Wëprawa do tatkòwi paséczi.

a)

b)

c)

d)

4. Pòjawienié sã Mackòwégò tatka.

a)

b)

5. Niespòkójnô noc Macka.

6. Przeprosënë.

7.

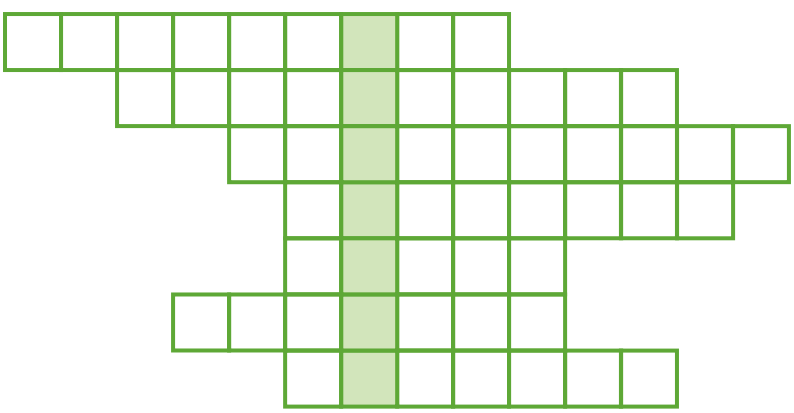
2 Czë Kamil béł dobrim drëchã Macka? Ùdokaznij swój òsąd.

3 Kamil òbiecôł założëc Mackòwi kónto na pòrtalu. Ùstalta, jaczé są wadë i zaletë dlô tëch, co mają swòje kónto w internece. Pògadôjta ò tim.

4 Załóżta kónto Mackòwi na facebookù.

Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi

Rozrzeszë tãgódkã, a dowiész sã, gdze swòjã sedzbã mô mùzeùm, ò jaczim bãdzemë dzysô kôrbilë.

1. Synonim słowa piesniô – f.....
2. ..... skrzëpice – instrument kaszëbsczi
3. Nôzwëskò ùsôdzcë Remùsa
4. Jón – kaszëbsczi kómpòzytor, pòeta, aùtór słowarza
5. Synonim ùtwòru – d.....
6. Normatiwny ..... Eùgeniusza Gòłąbka
7. Kaszëbsczi tuńc, w jaczim sã krziżëje w lëfce nodżi

Mùzeùm Kaszëbskò- Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi (MPiMKP) w Wejrowie mô w swòjich zbiérkach òsoblëwie dokazë, rãkòpisë i dokùmentë. Pierszé ùdbë pòjawiłë sã jesz przed II wòjną, a pózni w latach 40. Dopiérze w 1956 rokù, czej òstôł ùtwòrzony part Kaszëbszczégò Zrzeszeniô, na nowò rozbùdzëłë sã deje sparłãczoné z kaszëbską tatczëzną. W 1958 rokù pòwstôł plan ùtwòrzeniô wedle ùdbë Józefa Rosnera i Édmùnda Kamińszczégò Mùzeùm Historie i Lëteraturë abò Książnicë Wëdôwiznów Kaszëbskò-Pòmòrsczich. Równak warënczi pòliticzné nie dozwòlëłë na realizacjã tegò planu. Pòstãpnym krokã bëło zòrganizowanié w Wejrowie w 1962 rokù wëstôwkù bibliofilszczi „Paradnicë", chtërnégò aùtorama bëlë Adam Patok i Édmùnd Kamińszczi.

fot. Marek Pałubicki

Dwa lata pózni w Dodomie Kùlturë w Wejrowie ti sami dzejarze ùszëkòwelë pòstãpny pòkôzk: „Prasa kaszëbskò-pòmòrskô". Bez ten całi czas gromadzoné bëłë rozmajité zbiérczi z kaszëbszczi lëteraturë. Zebrónëch òstało przeszło 200 titlów.

Pòd kùńc gòdnika 1963 r. z ùdbë Adama Patoka, Jerzégò Czedrowszczégò, Édmùnda Kamińszczégò i Irenë Kamecczi w sedzbie biblioteczi pòwstôł dzél regionalny, chtëren z czasã miôł sã przesztôłcëc w mùzeùm gromadzącé materiałë ò historie i lëteraturze regionu.

W 1967 rokù ùmarła sostra Aleksandra Majkòwszczégò – Frãcëszka. Ji wòlą bëło, bë całi doróbk ji brata przekazac do mùzeùm, jaczé miało pòwstac i ò jaczé miôł starã Aleksander Majkòwszczi jesz za swòjégò żëcô.

Wiôldżi swój ùdzél w pòwstanié mùzeùm mielë: Jón Trepczik, Jerzi Czedrowszczi, Stanisłôw Brzostowszczi, Tadeùsz Chrzanowszczi, Miron Dukòwszczi i Édmùnd Kamińszczi.

Mùzeùm zaczãło dzejanié 1 séwnika 1968 rokù pòd czerownictwã Pawła Labùdë i z sedzbą w bùdinkù przë Senkiewicza 10. Dzysô Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi mô swòjã sedzbã w pałacu Przebendowszczich, zabëtkòwim bùdinkù z XVIII stalata. Direktorëje nim dr Tómôsz Fópka.

Na spòdlim: https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/o-muzeum/historia/historia-muzeum/?cat=18

1 Na spòdlim tekstu i wiadłów ze starnë MPiMKP wëkònôj zadania:

a) na òsë czasu nanies pòstãpné datë sparłãczoné z pòwstôwanim Mùzeùm Kaszëbskò-
- Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi, a przë kòżdi z nich dopiszë wëdarzenié: *1962, 1964, lata 40. XX wieku, 1968, 1956, 1958, 1967,*

b) wëmień czerowników / direktorów mùzeùm,

c) przedstawi krótczé biografie Kaszëbów sparłãczonëch z pòwstanim mùzeùm,

d) zapòznôj sã z òfertą dzejaniô mùzeùm i przërôczë drëchów do ùdzélu w interesëjącym ce wëdarzenim,

e) jaczé cekawé ùczbë dlô ùczniów mô w swòjim bédënkù mùzeùm.

Czë rozmiejã ùwôżno czëtac?

Przeczëtôj pò cëchù ùwôżno bôjkã Jerzégò Sampa i wëkònôj test, co sprawdzy twòje czëtanié ze zrozmienim.

Żił rôz król z królewą. Mielë òni dzéwczątkò, chtërno baro kòchelë, le na jich szczescé ni mògła wzerac czarownica. Jednégò dnia, czej no dzéwczątkò zabôwiało sã samò w ògrodze, przëleca na czarownica i gò wëkradła i zaniosła dalek, dalek na jedne pùstczi, dze nie bëło niżódnëch lëdzy, i òstawia gò samò na zelony łące.

Z piersza dzéwczątkò mòckò płakało, ale z czasã sã przënałożëło, wëbùdowało so bùdinuszk ze sana i tam mieszkało. Czej òno na ti łące tak chòdzëło i szukało sobie cos do jedzeniô, tej òno pòtkało czerwònobestré celã. Òno mù sã barzëczkò ùceszëło i sã zaczãło z nim zabawiac. No celã sã do niegò téż łasëło i sã tak przëwiązało jak człowiek do człowieka, skôkało przed nim, spało w sanie razã kòle ne dzéwczątka. Temù dzéwczątkù sã zdôwało czasã, że to celã mô taczi rozëm jak człowiek. I tak òni żëlë pôrã lat, jaż to dzéwczątkò wërosło na spòsobną pannã.

W nëch stronach bëło wieczné lato. Wieczno kwitłë kwiatë, wieczno rósł swiéżi brzôd. Rôz no dzéwczã szło samò na òrzechë i zbłądzëło. I naszła gò noc, jasnô miesądzewô noc. Tej òno sã pòłożëło pòd górą i ùsnãło. Narôzka zbùdzył je w nocë wiôldżi szół i w tim ùsadła na tã górã czarownica na miotle. Za sztërk jesz jedna, jaż jich bëło trzëdwadzesce.

Tej òne wszëtczé zaczãłë sã przechadzac pò górze i wëzerac za diôblą cotką – królewą czarowniców. Wnym sã znôwù zerwôł wiater sto razy wikszi, jak czej ne jiné czarownice przëjachałë. Tej to przëleca na królewô z berłã w rãce i kòruną na głowie. Tej òna sadła na tronie i spita sã:

– Jesta wa wszëtczé?

– Jo! – òdpòwiedzałë czarownice.

A te miotłë, na jaczich òne przëjachałë, zamieniłë sã w diôbłów. Ti sedzelë na bòkù, pôlëlë cygarë i ždelë spòkójno, jaż czarownice swój sejm skùńczëłë. Jedna pò drëdżi, òd nôstarszi do nômłodszi, stôwa przed tronã, kłónia sã niskò diôbli cotce i chwôla sã z tegò, co òna zrobiła. Kòżdô mia co jinégò. Jedna òczarza króla, co schnął na łóżkù a ùmrzéc ni mógł. Drëgô zamienia królewsczé dzecë w czôrné gapë, trzecô młodémù królowi pòmiésza rozëm, że òn rzãdzëc ni mógł, i jegò królestwò ùpadło. I tak dali, i tak dali…

A jedna rzekła:

– Zamienia jem naszémù królowi sëna w czerwònobestré celã i przëwiozła gò jem tu na łączi, dze sã pase i nie wié, że czej bë òn zjôdł òd nëch biôłëch kwiatów, co to roscą w tim malinczim jezórkù pòd lasã, to bë z niegò celëczô skóra òpadła i bélbë nazôdka człowiekã. Ale òn to nie wié i òn tim celëcã na wiedno òstónie.

A jinô rzekła:

– Jô jem téż przëwiozła tu na łączi jednã córeczkã królewską, chtërnã całi krôj kòchôł. Òna tu na tëch łąkach żëje i nie wié, że czej bë òna zjadła òd nëch òrzechów z drzewa, co tu na Łësy Górze rosce, to òna bë dosta mòc, żebë sã mògła òbrócëc w łabãdza, czej bë òna sã tą ną smarą nasmarowa i rzekła to, co më. Tej bë òna mògła zalecec dodóm, ale òna to nie wié i na wieczi tu òstónie.

Tej ta pierszô rzekła:

– Czej bë temù królowi ùwarził arbatë z mòdrëch kwiatów tu z tëch łąk, tej bë òn bél zarô zdrów, ale taczégò doktora ni ma, cobë mù to pòwiedzôł. Tej dlô nie retënkù ni ma.

– A te czôrné gapë – rzekła jinszô – zamieniłëbë sã nazôd w lëdzy, jakbë òne sã w niedzelã ò pòrénôszk, czej słuńce wschôdô, wëkąpałë w rose. Ale tegò jima nicht nie pòwié i òne gapama òstóną dali.

A to dzéwczątkò cëchò leżało i słëchało, i słëchało, żebë wszëtkò dobrze czëło i nick nie zabëło. Czej kòżdô czarownica swòje pòwiedza, tej sã pòdniosła diôblô cotka z tronu, ùderza berłã trzë razë ò zemiã, z chtërny zaczãłë wëchadac stołë nakrëté miãsã, winã i słodczëzną.

Tej królewô zaprosëła diôbłów do stołu. Kòżdi szedł do swòji czarownicë. Jedlë i pilë, smielë sã i radzëlë, co bãdą robilë dali, a czej sã najedlë, napilë, tej królewô zôs ùderza nym berłã w stół i wszëtkò narôz zdżinãło. Òna sã pòdniosła, ùderza berłã w stôrégò dãba i sã zaczãła rozlegac mùzyka. I wszëtcë zaczãlë tańcowac i skakac jaż do wschòdu słuńca. Czej ju słunuszkò wschòdzëc chcało, tej królewô rozkôza zakùńczëc i rzekła:

– Na drëgą pôłnią miesądza zéńdzemë sã na Łësy Górze kòle Gòstomia.

Tej sã wszëtcë diôblë òbrócëlë zôs w miotłë. Diôblô cotka pierszô wzãła pùdełkò spòd pôchë, nasmarowa sã smarą, sadła na miotłã i rzekła:

– Terô mie nies, mój diôble, wëżi drzewa, a niżi nieba, bez przeszkòdë do mòjégò pałacu!

A tej szmërgnã pùdełkò i òdjacha z wiatrã. Pò ni jiné zrobiłë to samò. Czej ju sã ùcëszëło, a słunuszkò ju wzeszło, tej sã no dzéwczątkò pòdniosło ze swégò môla i weszło na górã. Pòzbiérało wszëtczé pùdełka, schòwało w swój fartuszk i tej zerwało òrzechów z negò drzewa, co na czarownica rzekła, i ùdało sã do swégò bùdinuszka. Czej òno przëszło, tej no celã tak skôkało i tak beczało z redoscë, że to nie je nikòmù do òpòwiedzeniô.

Terô to dzéwczã ju rozmiało, co to za celã bëło, nick nie rzekło, le szło do negò jezórka i nazbiérało pãk nëch biôłëch kwiatów i dało némù celëcu zjesc. Bëlno to celã ne kwiatë zjadło, tak òno głosno zabeczało. Tej z niegò spadła celëczô skóra.

Przed dzéwczëcã stanął piãkny młodi kawalér, a to bél królewicz. Òni sã w sobie zarô zakòchelë, sedlë na trôwã i òna mù wszëtkò pòwiedza, co w nocë òd tëch czarowniców czëła. A tej pòwiôda mù ò swëch królewsczich starszich, a òn ò swòjich i swòjim królestwie, chtërno czekô na niegò…

A chòc jim terô bëło dobrze we dwòjeczkò na tëch pùstkach, to òni równak pòstanowilë jak nôrëchli zadostac sã dodóm, ale przërzeklë sobie téż retowac nëch wszëtczich ùczarzonëch. Ùzbiérelë dlô nich różnëch kwiatów i zelégò i pòżegnelë sã z kòżdim placã, gdze sã tak długò zabôwielë. Na òstatkù wzãlë òrzechë, roztłëklë je, zjedlë zôrna i òdraza zamienilë sã w piãkné biôłé łabãdze. Négã òrzechów wzãlë w miészeczczi i pòwiesëlë sobie na szëjach, żebë mòglë zjesc i nazôdka sã òbrócëc w lëdzy. Nasmarowelë sã ną smarą, co te czarownice pòcëskałë i rzeklë:

– Terô nas, diôblë, niesta wëżi drzewa, niżi nieba, bez przeszkòdë tam, dze ma bãdzema chcała!

Tej òni lecelë, lecelë i lecelë – nôprzódk do negò króla, co to na łóżkù schnął i ùmrzéc ni mógł. Tam sã zamienilë nazôdka w lëdzy i szlë do zómkù, i rzeklë, że mògą ùretac króla. Ale służba jich nie chca wpùszczëc, le rzekła:

– Bëlë jinszi ùczałi, co mù nie pòmòglë, a wa dwòje młodëch mia bë mù co pòmòc?

Ale czej òni sã ju tak długò ùpiérelë, tej jich jednak służba królewskô wpùscëła. Dzéwczã ùwarzëło arbatë z mòdrëch kwiatów i dało królowi wëpic. Król zrobił sã zarô grëbi, tak jak przedtim, wstôł z łóżka i za zôpłatã chcôł jima dac swòje królestwò, ale òni te nie przëjãlë, le rzeklë, że mùszą jic dali retowac jinëch chòrëch ùczarzonëch. Tej òni zamienilë sã w łabãdze i lecelë òd jednégò zaczarzonégò do drëdżégò i wszëtczich ùzdrôwielë, a tej lecelë do starszich te dzéwczëca i sã jima pòkôzelë. Ny starszi sã mòckò ùceszëlë i chcelë jich zarôzka òżenic, ale ti młodi sã na to nie zgòdzëlë.

Królewicz lecôł téż do swòjégò dodóm. Jegò starszi sã téż baro ùceszëlë. Òn jim pòwiedzôł, chto gò wëbawił. Tej król i królewô jachelë z nim zarô do ny królewiónczi. Stôri królowie złączëlë òba królestwa do pòspòłu i tëch młodëch òżenilë, i wëprawilë wieselé, i zaprosëlë wszëtczich panów i królów z òkòlégò.

Bëło to taczé wieselé, jaczégò nicht nie pamiãtôł. Jô tam prawie w tëch stronach bél, z czekawòscë szedł jem tak bez kùchniã zazdrzec, a czej mie kùchôrz tam ùzdrzôł, tej òn wzął patelniã i miã w łeb wërznął, że jô sã jaż tu nalôzł i wama tã pòwiôstkã pòwiôdóm.

Jerzi Samp, *Zaklãtô stegna,* Gduńsk 2017, s. 193–199.

1 Ùłożë pòsobicą wëdarzenia.

	Wëkradniãcé królewsczi córczi przez czarownicã.
	Wiôlgô ùczta do biôłégò rena.
	Zabłądzenié królewnë.
	Léczi na zaczarzonëch.
	Szczestlëwé żëcé królewnë.
	Òdczarzenié celëca.
	Zéńdzenié czarowniców z diôblą cotką.
	Królewna i czerwònobestré celã w krôjnie wiecznégò lata.
	Wiôldżé wieselé.
	Zebranié zaczarzonëch pùdełków.
	Przechwôlënczi czarowniców.
	Òdczarzenié jinëch lëdzy.
	Redosc starszich.

2 Ùstalë, czë pòdónë zdania są prôwdzëwé (P) czë falszëwé (F).

P F Królewna òsta pòrwónô do krôjnë wiecznégò sniegù.

P F Jednégò dnia dzéwczã wëbrało sã na jagòdë i zabłądzëło.

P F Na górze zebrałë sã 32 czarownice.

P F Królewsczé dzecë òstałë zaczarzoné w czôrné kôłpie.

P F Królewicz zaczarzony w celã bélbë nazôd człowiekã, jakbë zjôdł biôłëch kwiatów, co roscą w malinczim jezórkù.

P F Królewiónka mògłabë òbrócëc sã w gapã, żlë bë zjadła òrzechë.

P F Pòstãpné zéńdzenié czarowniców miało bëc na Łësy Górze.

P F Pierszą rzeczą, jaką dzéwczã i kawalér zrobilë pò òdczarzenim, bëło wieselé.

3 Dokùńczë zdanié: *Przedstawioné wëdarzenia są:*

A.	*prôwdzëwé,*	*bò*	*1.*	*òpòwiôdają historiã, jakô wëdarza sã naprôwdã.*
B.	*fantasticzné,*		*2.*	*wëstãpùją tuwò bòhaterowie nieprôwdopòdobny.*
			3.	*czarownice i diôbłë są prôwdzëwima bòhaterama.*

4 Z jaczich pòstãpków czarownice „chwôlëłë” sã swòji królewi? Wëmień jich brzëdczé ùczinczi.

5 Jak mòżna bëło òdczarzëc czerwònobestré celã i królewską córkã. Jak mógł òdczënic czarë ù jinëch zaczarzonëch? Dopiszë lék kòżdémù pòszkòdowónémù.

6 Pierszi akapit bôjczi òpisëje wëdarzenia baro szlachùjącé za pòlską pòwiôstką. Jaką historiã z dzecnëch lat przëbôcziwô cë historiô ti królewiónczi? Pòdôj elementë pòdobné.

7 Chto je òpòwiôdôczã? Wskażë pasowny wëjimk?

8 Dokùńczë zdanié: *Tekst Jerzégò Sampa je:*

A.	*legendą,*	*bò*	*1.*	*òpòwiôdô historiã, jakô wëdarzëła sã naprôwdã.*
B.	*brawãdą,*		*2.*	*wëstãpùją tuwò bòhaterowie historiczny.*
			3.	*czas i môl są nieòkresloné, a wëdarzenia i bohaterów mòże pòdzelëc na prôwdopòdobné i fantasticzné.*

Czasnik – dłëgszé i krótszé fòrmë, nasebny ùstôw

Òdmień przez òsobë w ùszłim czasu czasnik *jachac*.

Òdmiana czasników przez òsobë, lëczbë, czas, ôrtë zwie sã **kòniugacją.**

DÔJ BÔCZËNK!

Niechtërne czasniczi mają dwie fòrmë – dłëgszą i krótszą.

np. **grajã – gróm**

znajã – znóm

graje – grô

Tak jak w pòlsczim jãzëkù w kaszëbiznie mòżemë wëapartnic trzë ùstawë:

òdsebny – Adam malëje òbrôz.

nasebny – Òbrôz je malowóny przez Adama.

dosebny – Adam mëje sã.

W kaszëbsczim jãzëkù baro czãsto ùżiwô sã nasebnégò ùstawù.

Np. Jô bél wëjachóny do cotczi.

1 Dopiszë do czasnika jegò krótszą fòrmã.

Czëtajã –

2 Przesztôłcë zdania, zamieniającë òdsebny ùstôw na nasebny.

a) Wòjôrz dobél grifa.

b) Smòk zamkł królewiónkã w zómkù.

c) Mëmka mëje dzeckò.

d) Barnim wëjachôł do cotczi do Kartuz.

e) Agnesa namalowa swiãti òbrôz.

3 Òdmień przez òsobë w ùszłim czasu *bëc jachóny*.

Gratulacje! Bãdzesz starszim bratã!

Na gwës wikszosc z waji mô sostrã abò brata. Jes starszim bratã abò starszą sostrą? Jakô bëła wajô reakcjô na wiadło ò tim, że ùrodzy sã pòstãpné dzeckò wajim starszim?

1 Òb czas słëchaniô slédny przigòdë Macka ùwôżno słëchôj i wzerôj w tekst. Dowiész sã, jak Mack ze Zbiszkã zareagòwelë na wiadło, że bãdą mielë brata ☺

Ta nowina spadła na nas jak grom z jasnégò nieba. Më nie wiedzelë, co ò ni mëslec. Bez òstatné lata wszëtkò bëło kòl nas ùłożoné. Kòżdi doma miôł swój plac. Wszëtczim bëło dobrze tak, jak bëło. Nicht nie wspòminôł, że tak cos, a mòże barżi taczi chtos, jesz nama je pòtrzébny! Jaż dzys më sã ò tim dowiedzelë! Në, cëż terô?

Dzys nënka z tatkã nama rzeklë, że za pôrã miesãcy òni bãdą mielë jesz jedno dzeckò! Më bãdzemë mielë brata abò sostrã! (…)

– Jakbë przëszło co do czegò, tej ma dwaji bãdzema ze sobą trzëmac, jo? – rzekł Zbiszk i prosząco na mie wezdrzôł.

– Kò pewno, że jo. A czegò të môsz strach?

– Jô jesz nie wiém. Leno to mie tak wskazëje, że nama sã nie pòprawi, le pògòrszi. Wspòmnisz jesz na mòje słowa – rzekł mòcno zajiscony Zbiszk.

Mój të Panie – jô so pòmëslôł. – Żebë nóm miało jic jaż tak lëchò?

Z tidzenia na tidzéń mëmczën brzëch bél corôz wiãkszi. Më na niegò wzérelë baro pòdezdrzlëwie. Jaż jednégò dnia nënka nas zawòła do se:

– Knôpi! Pòjta le tu do mie, ale zarô!

Tej òna nama kôza dotknąc swòjégò brzëcha, a w jednym placu bëło czëc cos cwardégò.

– Juch! – krziknął Zbiszk. – To sã rëchô!

– Wejle, jo! Jô téż to czëjã!

– To je jegò nóżka – wëjasnia nama nënka. – Òno zaczinô kòpac.

Tak më pierszi rôz dotklë naszégò bracynë. Bò nënka ju wiedza òd doktora, co ji robił ÙSG, że to mô bëc knôp. (…)

Pòmału më sã przënãcywelë do ti mëslë, że za pôrã miesãcy w naszim dodomie zjawi sã jesz jeden knôpiczk. Terô më bëlë corôz barżi cekawi, jak òn bãdze wëzdrzôł, jaczi òn bãdze, czedë zacznie sã z nama zabawiac, czë bãdze nas słëchôł i czë më bãdzemë mielë z nim wiele robòtë. Starszi téż pòmału sã szëkòwelë na jegò narodzenié. Kùpilë mù nowé łóżeczkò, nową, mòdrą sztëpdeczkã i nowé òbleczënczi z mòdrima dodôwkama.

– A dze òn bãdze spôł? – spitôł rôz ze strachã Zbiszk.

– Ù mie nié! – jô zarô zawòłôł.

– Ù mie téż nié! – wòłôł Zbiszk.

– Tej gò zaniesemë do szopë na sano, do kùmka – zdecydowôł tatk, a nama sã zrobiło përznã głupie, bò prawie sã zaczął gòdnik i rôrotë.

– Nie bójta sã, nié – ùspòkòja nas nënka. – Òn bãdze spôł z nama, żebë jô mia gò krótkò przë se.

Jaż przëszedł ten dzéń, a bëła to prawie Wilëjô. (…)

– Jedzemë flot do szpitala, jô bãdã rodza! A wa, knôpi, òstónieta ze starką. Tatk pewno tak zarô nazôd nie przëjedze.(…)

Kùreszcze kòl dzesąti wieczór zazwònił telefón. To zwònił nasz tatk:

– Knôpi! Słëchôjta le! Më mómë…, wa môta…, waju nënka ùrodza… – gôdôł łómiącym sã głosã.

– Më mómë brata? – jô chcôł jemù jakòs pòmòc.

– Wa môta sosterkã! – na òstatkù rzekł tatk.

– Co?!!! – jô zawòłôł.

– Co? – pitôł sã Zbiszk, bò nie rozmiôł, co sã dzeje.

– Co tam je lóz – nerwòwa sã starka, bò jô ni mógł ze se wëdobëc ani słowa.

– Mómë sosterkã – jô jima w kùńcu pòwtórził tatkòwé słowa.

Tej znerwòwónô starka wzã òd mie telefón i sama dali gôda z tatkã, a głosno pòwtôrza nama jegò słowa:

– Córeczka?! Ò jaczi?

– Ò sódmi.

– A czemù të zwònisz tak pózno? Co? Co cë bëło?

– Tatk bél òmglałi.

– A nie gôda jô! Chłop je białce pòtrzébny przë pòczãcym, a nié przë rodzenim. A terô je ju dobrze? Z tobą, czë z tobą je dobrze?

– Z wszëtczima je dobrze, nënka czëje sã dobrze, dzecuszkò téż i tatk téż je ju przëszłi do se.

Nasza sosterka wôża trzë i pòł kila, mia 53 centimétrë rostu i bëła baro spòkójnô. (…) Jak më wlezlë na zalã, më òbôczëlë na łóżkù nënkã, a kòl ni môłé zawiniątkò, z jaczégò wëstôwałë môłé rączczi. Jak më pòdeszlë blëżi, tej bëła widzec môłô, czôrnô główka z mòdrima, wiôldżima òczkama i môłą czerwòną gąbką.

– To je waju sosterka – rzekła ùsmiéchniãtô nënka.

(…)

Przez pierszé dwa dni òna ni mia miona, bò wszëtcë mëslelë, że to bãdze Jónk. Tatkòwi widzało sã to miono. Jaż trzecégò dnia tatk zdecydowôł, że skòrno ni ma Janka, tej niech bãdze Janka. I tak nasz Jónk sã zamienił w Jankã. Mòdrą sztëpdekã i mòdré lómpczi trzeba bëło mieniac na różewé. Tej òna ale miała paradné łóżeczkò! Kòrónczi, szlëjfczi, tule i atłasë, aksamańtë i taczé tam rozmajité. Janka tam leża jak królewô!

Naszi sosterce më sã tak baro ceszëlë, że nënka nas mùsza pilowac, żebë më ji jaczi krziwdë nie zrobilë, bò kòżdi chcôł jã mùjkac, trzëmac, pòdnaszac i bëc kòl ni. (…)

– I co, knôpi? Jak to bãdze? – spitôł sã nas tatk. – Bãdze to z tą Janką dobrze czë lëchò, co?

Chwilã më nick nie gôdelë, le òczë sã nama smiałë i tatk téż w kùńcu zaczął sã smiôc:

– Kòt pôrzcze, czej mù chto mësz wëdzérô. Jô wiém, czegò wa mia strach.

A jô òdrzekł:

– Całé szczescé, że Janka mô dwùch starszich bracynów, bò chto bë jã brónił, czej ji tatk tak chùtkò mgleje?

- Më wszëtcë. Më wszëtcë bãdzemë so wiedno pòmagac: Mack, tatk i familiô.

Janusz Mamelsczi, *Mack*, Gduńsk 2016, s. 126–131.

2 Jakô bëła reakcjô knôpów na wiesc ò tim, że nënka z tatkã bãdą mielë trzecé dzeckò. Przeczëtôj pasowny wëjimk.

3 Jak wëzdrzałë przërëchtowania do przëjãcô nowégò nôleżnika rodzënë. Wëpiszë je w pónktach do zesziwkù.

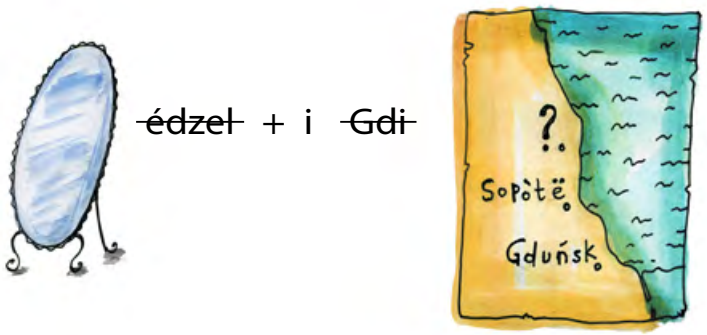
4 Co taczégò niespòdzajnégò zdarzëło sã w szpitalu?

5 Zrobi kôrtkã z gratulacjama dlô Macka i Zbiszka z leżnoscë òstaniô starszima bracynama.

6 Òpòwiédzta ò swòjich doswiôdczeniach z młodszim rodzeństwã czë kùzynostwã. Jak wa sã dowiedza, że sã ùrodzą i jaczé są waje nawzôjné òdniesenia.

Szafa starczi Klarë

Rozrzeszë rebùs, a dowiész sã, jak jinaczi gôdô sã na szafa.

W szafach trzimómë rozmajité ôrtë òbleczënków. Dzys colemało w chëczach są apartné jizbë na ruchna zwóné **ruchniónką.**

1 Zazdrzëta do szafë starczi Klarë i dôjta bôczënk na to, co je bënë.

2 Z pòmòcą słowarzów nalezta pòzwë na to, co je bënë szafë starczi Klarë.

3 Pòkôżta swòjã młodzëznową szpiniã i nazwijta ji zamkłosc.

Przigòda jednégò szãtopierza

Wiész të, chto to je szãtopiérz? Żlë nié, przeczëtôj pòdpòwiedzë, jaczé naprowadzą ce na òdpòwiédz.

- Prowadzy nocny żëwòt.
- Rozmieje latac.
- Mô wiôldżé ùszë, chtërne pòmôgają mù nalezc jestkù.
- Òdpòcziwô z głową zwieszoną w dół.

Bëła ju późnô jesénë. Z pòla bëło ju wszëtkò zwiozłé. Mëszë zwiornãłë z pòla do wsë, żebë tam mògłë w stodołach gbùróm żëto zemknąc. Na drzéwcu sedzôł nasowiałi szãtopiérz i sã jiscył sóm do se:

– Co jô terô mdã jôdł?! Co jô terô mdã jôdł?! Czuł to Grzenia, kaszëbsczi duch òd spikù i rzekł:

– Nie jiwruj sã szãtopierzu, jô zrobiã, że të w zëmie nie mdzesz brëkòwôł niżódny jôdë.

Grzenia wzął gò do jedny chëczë, gdze szãtopiérz na słomianym dakù przë kòminie haszkôł całą zëmã.

Òd ne czasu wszëtczé szãtopierze w zëmie haszkają.

Alojzy Nôdżel, *Grzenia i szãtopiérz*, w: *Bôjczi i bôjeczczi*, Gdiniô 2016, s. 32.

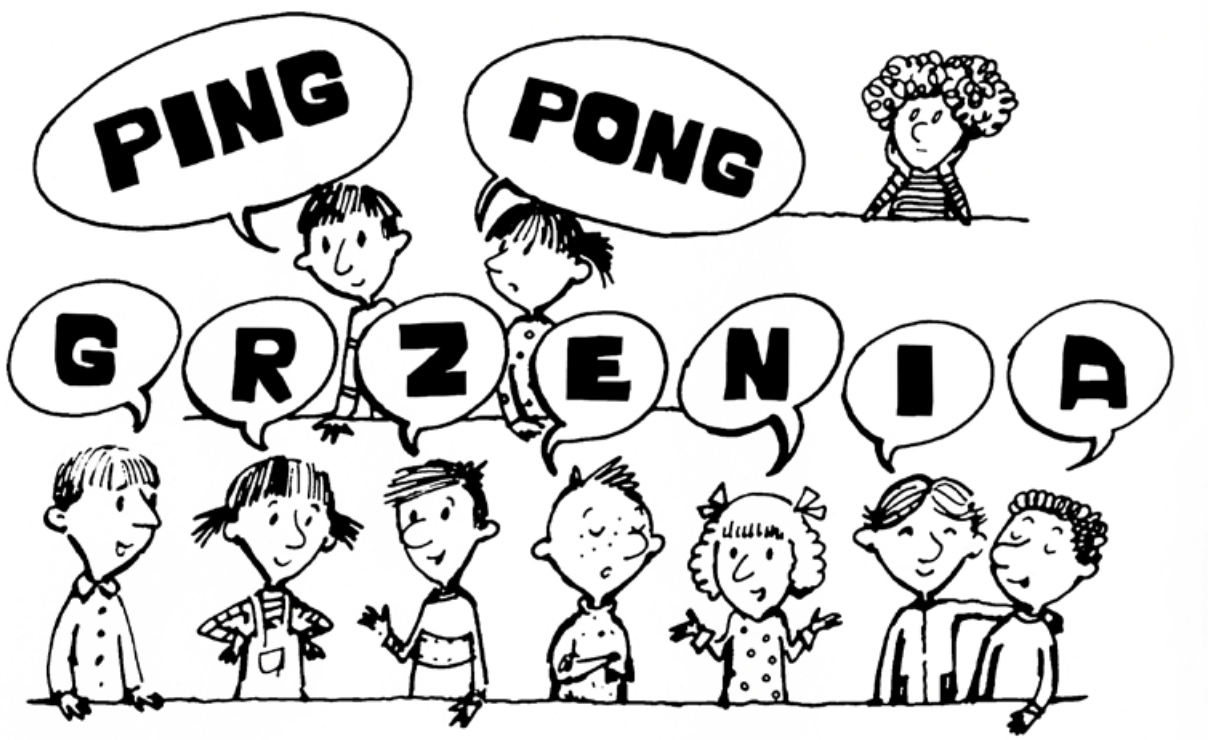
1 Przetłómaczë tekst ti pòwiôstczi na pòlsczi jãzëk. Drãdżé i niezrozmiałé wërazë zapiszë do zesziwka razã z jich znaczenim w pòlsczim jãzëkù.

2 Kòrzëstającë z dostãpnëch zdrzódłów (internet, ùczbòwnik do biologie) przërëchtuj do kaszëbsczi encyklopedie notatkã ò szãtopierzu.

SZÃTOPIÉRZ

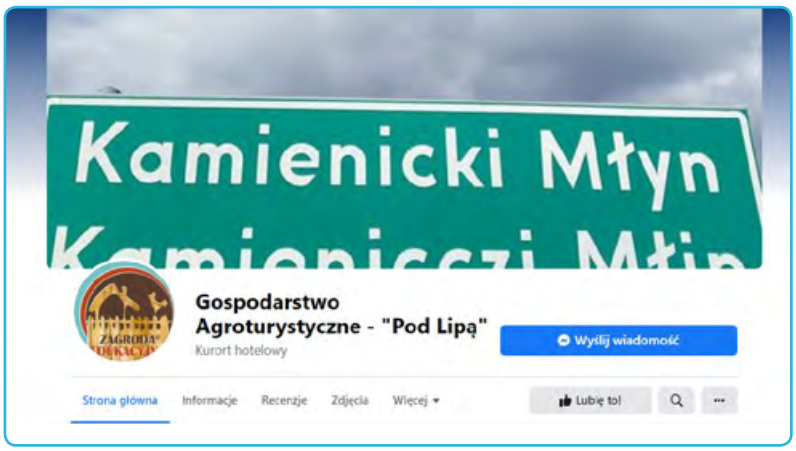
3 Żebë ùtrwalëc kaszëbską słowiznã, jaką jesmë poznelë na dzysdniowi ùczbie, zabawta sã w grã PING-PONG, chtërna pòlégô na lëterowanim słowów pòdónëch przez szkólnégò. Wszëtcë ùczniowie stoją przë łôwkach i pòsobicą wëmôwiają pòstãpné zwãczi w pòdónym słowie, np. 7 pierszich òsób przedstôwiô brzëmienié lëtrów słowa Grzenia: G-R-Z-E-N-I-A. Pòstãpné dwie gôdają: PING, PONG, a trzecô òdpôdô. Pòstãpné słowò zaczinô lëterowac pòstãpnô òsoba. I tak grajemë jaż òstónie jeden ùczeń – dobëtnik zabawë. Chto sã pòmili w lëterowanim téż òdpôdô, a lëterowanié tegò słowa zaczinô sã òd pòczątkù.

Na zakùńczenié...

Wëbierzë so jedno z dwùch pòdónëch pòlétów i przëszëkùj projekt:

1. Przëszëkùj ùlotkã agroturisticzną abò starnã na spòlëznowim pòrtalu dlô wëmëslonégò przez se Kaszëbë, chtëren wënajimô letnikóm kwatérë. Wëmëslë pòzwã dlô jegò gòspòdarstwa, dodôj òdjimczi z atrakcjama i pòtrzébné wiadła, żebë letnicë mògłë sã z nim skòntaktowac.

2. Stwòrzë bloga, na chtërnym zapiszesz swòje refleksje sparłączoné z latosyma ùczbama kaszëbsczégò.

Słowôrzk

A

Arãda – pacht, dzerżawa

B

Bardówka – narost / gùcza na skórze

Bëniel – kawaler, ùkòchóny

Biegas – rëchadło zégra

Bismón – biznesmen, człowiek, co robi interesë i dorôbiô sã dëtków

Bliza – mòrskô latarniô

Bôcëk – môłi bôt

Bùten – zewnątrz

C

Cërzón – człowiek smiałi, derny, niedelikatny

D

Deje – ùdbë

Dérowac – trwac

Dënëga – mòrsczi wôł

Dóm – séń

Drëwie – (ò bôce) płënie

Dulczëc – pilowac na kògòs

Dżąc – wëdżëbac

F

Fertich – zrëchtowóné, zrobioné

G

Góra – nôwëższô kòndignacja dodomù, góra

Gromisti – wiôldżi

Gùtorzenié – gôdanié, rozprôwianié

H

Hejne – hewò, tam

Hiszk – môłi kóń

J

Jaka – rozpinóny cwéter

Jiscëc sã – smùcëc, zamartwiac sã

Jedurny – jediny

K

Kalmùs – ôrt badżelny roscënë, *pòl.* tatarak

Kanóna – armata

Kasta – skrzënia, skrzinka

Kawel – los

Klëczka – klamka

Klëmstrowac – młotkòwac

Krësbùla – czerz z òstrima kòlcama, ze zelonym abò czerwònym kùlëstim brzadã

Ł

Ławelnica – trón

M

Mërta – ôrt roscënë, z jaczi robi sã wiónczi

Mielëzna – snôdzëzna, dépka

Miészôczczi – môłé miészczi / miechë

Mióńczi – zabawa w scyganié sã

Mòrzëca – mòrskô panna / nimfa

N

Néga – reszta, òstatk

Nielusy – niedbałi, òpùstny

Nipòcy – niegrzeczny

Ò

Òbarchniec – ògłëpiec,

Òchëba – òszëkańtwò

Òddzãkòwac sã – pòżegnac sã

Òdrzënë – òskrobinë

Òmëlëcą – krëjamkò

òtrok / òtroczëca – dôwni: syn / córka

P

Paje – łapë

Perowac – nëkac chùtkò

Përzinka – kąsk, baro mało

Plaskati – płasczi

Pòczestny – gódny, honorowi

Pòcząc – zańc w cążã

Pòsobnik – nastãpca

Pòsztëpòwóné – dzurë pòzaszëté w wiele placach sztëpówką (wiôlgą jigłą)

Półsostra – córka cotczi, strëja

Przëzwãk – akcent

Przódë – czedës, dôwno temu

Pùjk – kòtk, môłi kòt

R

Redënica – rzécznô panna / nimfa

Rińczôk – kaszëbsczi perkùsyjny instrument; jałówcowô wietew z blaszkama

Rozjarchòlëc – zezłoscëc sã

Rôczba – zaproszenié

Ruchna – òbleczenia

S

Slôdë – z tëłu, w tële

Snieżélc – pòstac ùlepionô ze sniegù

Stãgnąc – zgãstniec, zesztiwniec

Swiãtnica – kòscół

Swiąda – rozeznôwk, swiadomòsc

Sygnąc – starczëc

Szarlinga – arkùn, sztormisti wiater

Szelëpëctwò – bëlecajstwò, głëpòta

Szparkasta – pùdełkò do òbszcządzaniô

Szpéglowac – strojic sã przed szpéglã (zdrzadłã), przezerac sã w szpéglu

Szrëce – sprzãt do jeżdżeniô pò lodze

Sztëpdeka – kòłdra

Sztót – chwila

Sztrąd – brzég mòrza

Sztridë – zwadë

T

Tëpa – ògón

Ù

Ùgwësnic – ùpewnic

Ùnuzel – smòlón, ùczapańc

Ùpitoszëc – zabic nożã

Ùzymk – dzél drzewa przë zemi (wëżi pnia)

W

Wasąg – sanie

Wëszczerzac sã – nasmiewac sã

Wërzasłi – przestraszony

Wiodro – pògòda

Wstec – dërchã, wcyg

Z

Zatacëc sã – schòwac sã,

Zarzekłi – zaczarzony

Zdënk – slub

Zelińt – mòrszczi pies

Zgniłi – nierobòcy, nëgùs

Zmiarti – chùdi

Znobic – chłodzëc

Zrãkawinë – zmówinë, òfiarowanié piestrzenia swòji prziństwy białce

Ż

Żoczi – stréfle

Spisënk zamkłoscë na platce CD

1. Janusz Mamelski, *Mack*, rozdz. XIX, czyta Michał Bronk, s. 12
2. Hieronim Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, fragm. rozdz. III, *Miedzëmòrzé Hél i trzë kãpë*, czyta Tomasz Fopke, s. 18
3. Piosenka *Kùtrowô pòlka*, sł. i muz. Aleksander Tomaczkowszczi, wokal Weronika Ceynowa, s. 20
4. Piosenka *Jem jô rëbôk*, sł. Józef Ceynowa, muz. Gerard Konkel, wokal Weronika Ceynowa, s. 21
5. Marian Selin, *Mój môli bôcyk*, czyta Magdalena Kropidłowska, s. 29
6. Powtarzanie słów – ćw. 1 z powtórki, s. 32
7. Janusz Mamelski, *Mack*, rozdz. XX, czyta Michał Bronk, s. 38
8. Jan Trepczyk, *Zëmòwi wiater*, czyta Magdalena Kropidłowska, s. 55
9. Hieronim Derdowski, *Ò panu Czôrlińsczim co do Pùcka pò sécë jachôł*, fragm. rozdz. III, *Czôrlińszczi spòtikô sã òliwszczim kòscele z braciszka Lèónã, chtëren mù pokazuje pòrtretë kaszubszczich książãt,* czyta Tomasz Fopke, ścieżka 57, s. 74
10. Legenda *Zapadłi zómk*, czyta Zbigniew Jankowski, s.77
11. Janusz Mamelski, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, rozdz. IV, s. 82
12. Piosenka *Hej, mòrze, mòrze*, sł. i muz. Jan Trepczyk – nagranie archiwalne Jan Trepczyk, s. 87
13. Piosenka *Hej, mòrze, mòrze*, sł. i muz. Jan Trepczyk – wokal Weronika Ceynowa, s. 87
14. Janusz Mamelski, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, rozdz. V, s. 88
15. Piosenka *Zemia rodnô*, sł. i muz Jan Trepczyk – nagrania archiwalne Jan Trepczyk, s. 90
16. Piosenka *Zemia rodnô*, sł. i muz. Jan Trepczyk, wokal Weronika Ceynowa, s. 90
17. Piosenka *Kaszëbskô królewò*, sł. i muz. Jan Trepczyk, wokal Weronika Ceynowa, s. 90
18. Jan Drzeżdżon, *Przëszlë do mie*…, czyta Magdalena Kropidłowska, s. 93
19. Piosenka *Przëszlë do mie*…, sł. Jan Drzeżdżon, muz. i wokal Weronika Korthals-Tartas, ARTur Moon fortepian, s. 93
20. Janusz Mamelski, *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, rozdz. VIII, s. 94
21. Prognoza pogody – prezentuje dziennikarz Piotr Lessnau
22. Janusz Mamelski, *Mack*, rozdz. XXV, czyta Michał Bronk, s. 116

1, 7, 22 – Nagrania opowiadań z książki pt. *Mack* autorstwa Janusza Mamelskiego pochodzą z płyty zrealizowanej w ramach Akademii Bajki Kaszubskiej. Nagrania zarejestrowano w Studiu Nagrań Radia Gdańsk. Realizacja, reżyseria, mastering: Jacek Puchalski. Gdańsk 2018 r.

2, 9 – Nagrania fragmentów poematu Hieronima Jarosza Derdowskiego w wykonaniu Tomasza Fopkego pochodzą z audiobooka wydanego przez Kaszubską Agencję Artystyczną z Chwaszczyna. Realizacja nagrań: Tadeusz Korthals, NORTH STUDIO. https://www.fopke.pl/melodie/115/o-panu-czorlinsczim-co-do-pucka-po-sece-jacho.

10 – *Opowiedz mie bojka*, wybór tekstów, Dušan-Vladislav Paždjerski, tłum. Danuta Pioch, Gdańsk 2010 r.

12, 15 – Nagrania pochodzą z płyty: *Jan Trepczyk (1907–1989). Nagrania archiwalne*, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej, Wejherowo 2017 r.

11, 14, 20 – Nagrania opowiadań z książki *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą* autorstwa Janusza Mamelskiego pochodzą z audiobooka zrealizowanego w ramach wspólnego projektu ZKP, etnofilologii kaszubskiej Uniwersytetu Gdańskiego i Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie. Opowiadania w interpretacji studentów, absolwentów i wykładowców kierunku „Etnofilologia kaszubska": Gracjan Fopke, Piotr Cichosz, Justyna Pomierska, Joanna Ginter, Tomasz Fopke, Daria Frąckiewicz, Mateusz Klebba, Mikołaj Rydygier. Realizacja nagrań Tadeusz Korthals, NORTH STUDIO, Gdańsk – Wejherowo 2020 r.

3, 4, 13, 16, 17 – Wokal: Weronika Ceynowa, aranżacje: Tadeusz Korthals. Nagrania zarejestrowano w North Studio.

5, 6, 8, 18 – Nagrania zarejestrowano w Studio Fiolet Magdalena Kropidłowska.

19 – Piosenka pochodzi z płyty *Do mòrza* zrealizowanej przez Radio Gdańsk i Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie w ramach projektu „Kaszëbë Music Festiwal". realizacja nagrania: Tadeusz Korthals North Studio, mix i mastering: Jacek Puchalski Radio Gdańsk, Gdańsk 2020 r.

Bibliografiô

Bądkowski L., Samp W., *Poczet książąt Pomorza Gdańskiego*, Gdańsk 1974.

Ceynowa F., *Rozmòwa Pòlôcha z Kaszëbą,* Gdańsk 2007.

Deotyma, *Panienka z okienka. Starodawny romansik*, Warszawa 1951.

Derdowski H., *Ò panu Czôrlińsczim, co do Pùcka pò sécë jachôł*, Gdańsk 2007.

Dominik A., *Pokąd bądą bôtë…*, Krokowa – Puck 1992.

Drzeżdżon R., Fopke T., *Rómka & Tómka Kôrbiónka,* Gdynia 2010.

Hewelt H., *Nie òdińdã bez pòżegnaniô,* Banino 2013.

Jan Drzeżdżon. Twórczość kaszubska, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 11, oprac.: Marek Cybulski, Daniel Kalinowski, Gdańsk 2016.

Jan Trepczyk, Aleksander Labuda, Jan Rompski, Stefan Bieszk, Franciszek Grucza, Feliks Marszałkowski, *Poezja Zrzeszyńców*, Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 8, opracowanie i przypisy: Hanna Makurat, wstęp: Józef Borzyszkowski, Daniel Kalinowski, Hanna Makurat, Gdańsk 2013.

Jan Trepczik, *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gdańsk 2018.

Józef Ceynowa (1905–1991). Pro memoria, Gdańsk 2005.

Józef Ceynowa, Leon Roppel, Klemens Derc, Jan Bianga, Paweł Szefka, Franciszek Schroeder, *Poezja twórców z kręgu „KLËKI",* Biblioteka Pisarzy Kaszubskich t. 10, opracowanie i przypisy: Hanna Makurat, wstęp: Józef Borzyszkowski, Adela Kuik-Kalinowska, Hanna Makurat, Gdańsk 2015.

Labuda A., *Gùczów Mack gôdô,* Gdańsk 1992.

Labuda A., *Gùczów Mack gôdô,* Bolszewo 2013.

Lipski T., *Remusowi krom*, Gdańsk 1990.

Majkowski A., *Żecé i przigòdë Remùsa,* Oficyna Czec.

Malicki L., *Rok obrzędowy na Kaszubach,* Gdańsk 1986.

Mamelski J., *Kaszëbsczé legeńdë,* Gdynia 2010.

Mamelski J., *Mack*, Gdańsk 2016.

Mamelski J., *Pisarze żëją. Zéńdzenia z kaszëbską lëteraturą*, Gdańsk 2020.

Mësla dzecka, oprac. Elżbieta i Eugeniusz Pryczkowscy, Banino 2001.

Nagel A., *Bôjczi i bôjeczczi*, Gdynia 2016.

Nagel A., *Mòje wiérztë. Poezje zebrane*, Gdynia 2010.

Nowi Testameńt. Ewanielie po kaszëbsku, Gdańsk 2014, przekład z greki na język kaszubski. Autor przekładu – o. Adam Ryszard Sikora OFM.

Nótë kaszëbsczé. Pòpùlarné piesnie, oprac. Eugeniusz Pryczkowski, Banino 2009.

Ostrowska R., Trojanowska I., *Bedeker kaszubski*, Gdańsk 1978.

Perszon J., *Na brzegu życia i śmierci,* Pelplin 1999.

Prószyński Z., *Ziemia Pucka w opowiadaniu, baśni, anegdocie ludowej,* Gdańsk 1988.

Regliński R.A., *W kręgu legend krzyżackich,* Gdynia 2008.

Samp J., *Zaklãtô stegna*, Gdańsk 2017.

Sychta B., *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1967–1976.

Treder J., *Kaszubi. Wierzenia i twórczość. Ze Słownika Sychty,* Kartuzy 2009.

Trepczyk J., *Wiérztë starka dlô dzôtk*, Gdańsk 2018.
W krôjnie kaszëbsczich brawãdów, red. Bożena Ugowska, Gdańsk 2018.
W widze dnia. Gòdczi i bôjczi z Kaszëb ze Słowôrza Zëchtë, oprac. Grzegorz J. Schramke, Gdynia 2009.
„Pomerania" 2003, nr 6 (Najô ùczba, s. II)
„Pomerania", 2007, nr 1 (Najô ùczba, s. IV)
„Pomerania", 2007, nr 8 (Najô ùczba, s. V)
www.brewiarz.pl/czytelnia/swieci/12-06.php3 (9.04.2020 r.)
www.muzeum.wejherowo.pl/d/o-muzeum/historia/historia-muzeum/?cat=18 (9.04.2020 r.)

ISBN 978-83-62137-90-9

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ